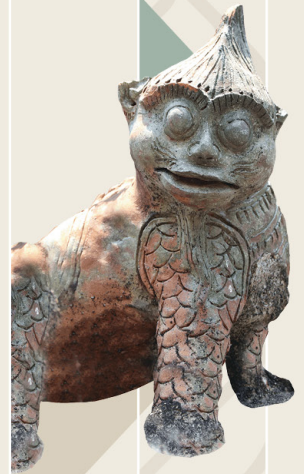

เครื่องเคลือบ ดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา

ฐานปกรณีย์ เครื่องระยา

สนับสนุนโดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2566

เครื่องเคลือบ ดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา

ฐานปรกณ เครื่องระยา

..... บัวสี่แฉ่งธาตุ เครื่องเคลือบดินเผา
..... วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

ซุ้มประตูโขง วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
กับงานดินเผาเคลือบประดับ

งานดินเผาเคลือบรูปหงส์ ประดับซุ้มประตูโขง
วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อำเภอกะเครา จังหวัดลำปาง

งานคันทวยเคลือบประดับ เมืองเชียงคาน ภูวนาน ประเทศเมียนมา

ข้อฟ้าคินเผาเคลือบประดับวิหาร วัดบ้านแสน เมืองเชียงคอง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

บราลีคินเผาเคลือบประดับวิหาร วัดบ้านแสน เมืองเชียงคอง ภูวนาน ประเทศเมียนมา

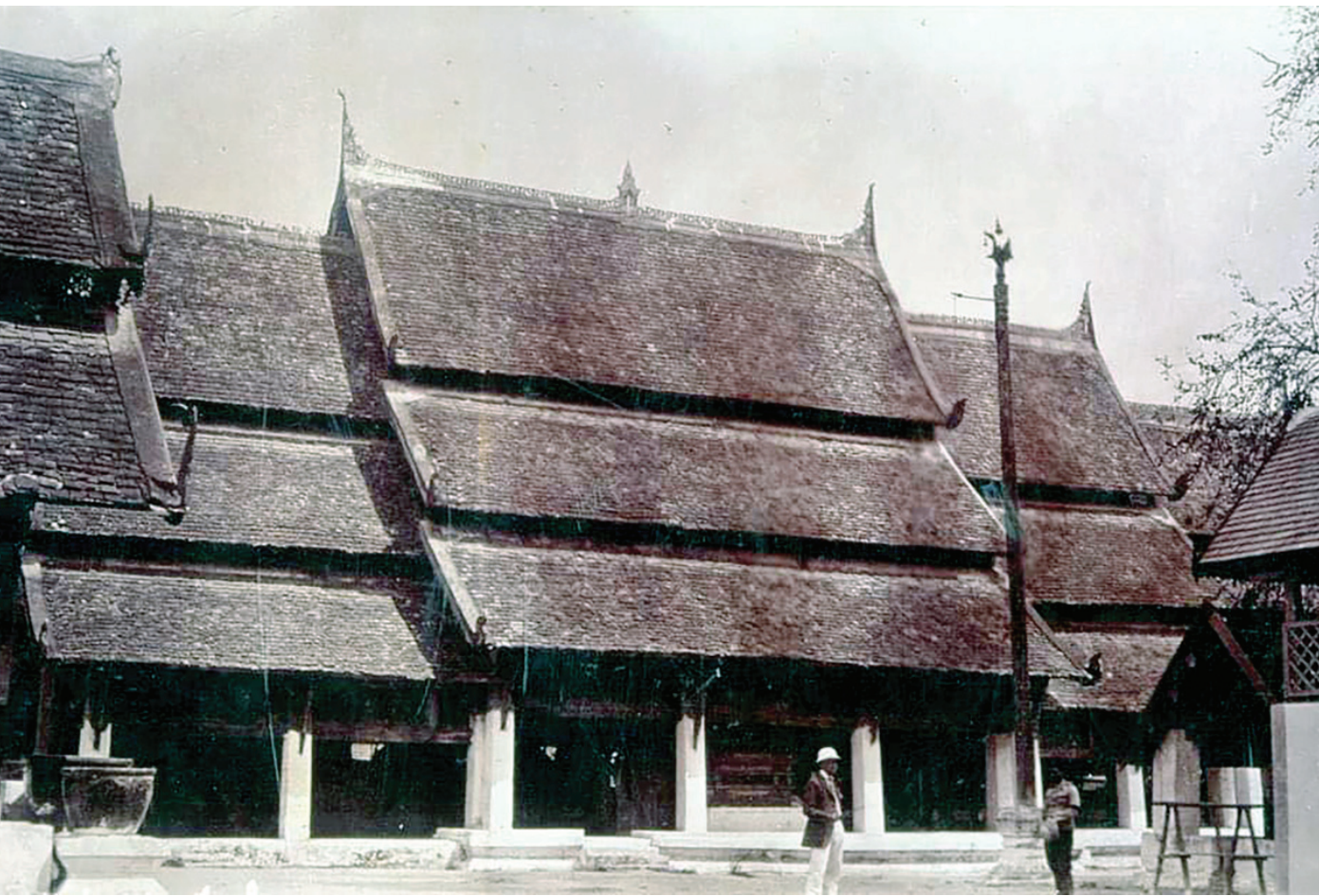
ซ้อฟ้าคินเฒ่าเกลือบ วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน

ซุ้มประตูโขงหลังเดิม วัดพระธาตุเสด็จ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

วิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง
กับการประดับเครื่องเคลือบดินเผา ช่อฟ้า ปราสาทเพ็อง เมฆตั้งเมฆไหล
ก่อนจะมีการรื้อถอน คราวมีการบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2477

- ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

เครื่องเคลือบดินเผา ซ่อฟ้า ปราสาทเพ็ญ เมฆตั้งเมฆไหล
เครื่องบนวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอกะเคา จังหวัดลำปาง
การบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2554 โดยกรมศิลปากร

เครื่องปั้นดินเผาประดับหุ้มประติมากรรม
วัดป่าคันหลวง อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง

เครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ ประดับสันหลังคาวิหารหลวง
วัดสวนคอก พระอารามหลวง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

• เครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ ประดับสันหลังคาภูมิ (โองหลวง) วัดลำช้าง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

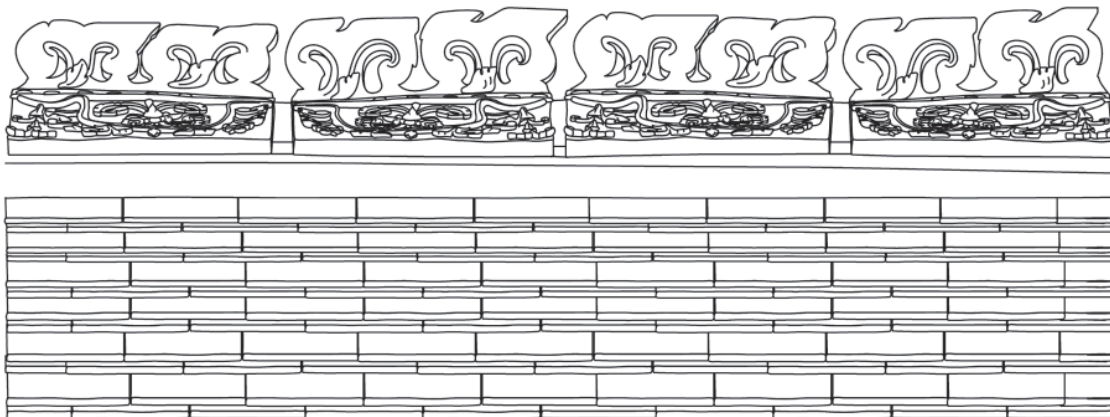
เครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ ประดับสันหลังคาหอไตร
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่
ศิลปะล้านนาพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งได้จากเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2470
ปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา

• • • • •

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา
คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา

พิมพ์ครั้งแรก

สิงหาคม พ.ศ. 2566 จำนวน 500 เล่ม
สงวนลิขสิทธิ์

ผู้เขียน/ภาพถ่าย/ภาพลายเส้น

ฐานปกรณ์ เครือระยา

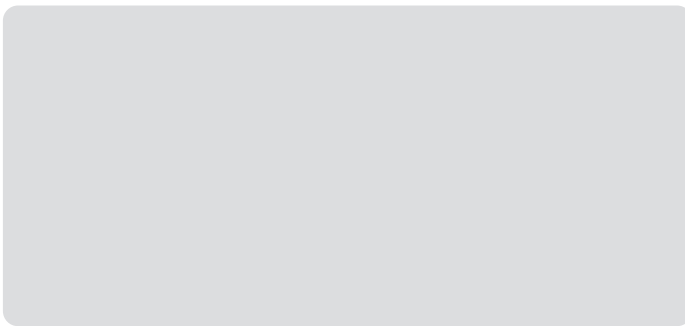
จัดพิมพ์โดย

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.) ประจำปีงบประมาณ 2566

ออกแบบ/พิมพ์ที่

หจก.วนิดาการพิมพ์
14/2 หมู่ 5 ตำบลสันผีเสื้อ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50300
โทรศัพท์/โทรสาร 0 5311 0503-4

ข้อมูลทางบรรณานุกรม

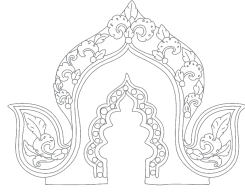

ปกหน้า

งานเครื่องเคลือบดินเผาที่ปรากฏในงานศิลปกรรมล้านนา

ปกหลัง

ศูนย์ประติมากรรมวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง

คำขอบคุณ

บุคคลที่มีส่วนส่งเสริมสนับสนุนและประสานงาน ในการเขียน การถ่ายภาพ และการพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ผู้เขียนขอกราบขอบพระคุณต่อคุณูปการอันมีความหมายของท่านไว้ ณ ที่นี้

โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

คณะกรรมการดำเนินงาน โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-มจ.)

คณะผู้บริหารมหาวิทยาลัยแม่โจ้ เจ้าหน้าที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ (พช.)

สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พิพิธภัณฑสถาน
แห่งชาติ เชียงใหม่ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

ท่านเจ้าอาวาสและพระภิกษุ รวมถึงกรรมการวัด

จังหวัดเชียงใหม่ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร วัดแสนฝาง วัดสวนดอก วัดเกตการาม

จังหวัดลำพูน วัดพระธาตุหริภุญชัย วัดล้ามช้าง วัดภูซาว

จังหวัดลำปาง วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม
วัดหัวข่วง วัดปงสนุกเหนือ วัดป่าดัวะ วัดศรีหมวดเกล้า วัดป่าตันหลวง วัดป่าจ้ำ วัดน้ำใจ
วัดบ้านหนอง วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน วัดลำปางกลางตะวันตก วัดล้อมแรด วัดเวียง

สถาบันและสถานที่อื่น

สำนักหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ หอภาพถ่ายล้านนา มูลนิธิรองศาสตราจารย์
กันต์ พูนพิพัฒน์ เทศบาลนครเชียงใหม่ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่ สำนักงาน
วัฒนธรรมจังหวัดลำพูน สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง ชุมชนบ้านเหมืองงู จังหวัด
เชียงใหม่ สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน
วัดปงสนุกเหนือ จังหวัดลำปาง เทศบาลนครลำปาง

ขอขอบคุณผู้ให้การสนับสนุนลงพื้นที่ อาจารย์วีรศักดิ์ ของเดิม สำนักศิลปะและ
วัฒนธรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง อาจารย์พงศกร นาสาร ในการแปลจารึกต่างๆ
คุณชัยเชษฐ์ โกฏธิ ผู้ช่วยในการบันทึกภาพภาคสนาม เครือข่ายทางวัฒนธรรมภาคเหนือ
มิตรแก้วสหายคำ และกลุ่มสล่าช่างทุกท่าน

คำนิยม

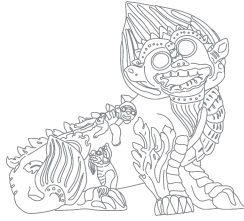

เครื่องปั้นดินเผา หนึ่งในงานช่างที่มนุษย์ได้มีการสร้างสรรค์มายาวนานราว 3,000–4,000 ปี จากภาชนะเครื่องใช้ในชีวิตประจำวัน พัฒนาเรื่อยมาเป็นถ้วย ชาม หม้อ ไห ที่เป็นลักษณะงานดินเผาและงานเคลือบ เกิดเป็นแหล่งเตาและแหล่งผลิตเครื่องเคลือบในหลายพื้นที่ของประเทศไทย ถือเป็นงานหัตถกรรมหนึ่งที่มีความผูกพันกับวิถีชีวิตสังคมเกษตรไทยเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

หนังสือ “เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา” ผลงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา อาจารย์ประจำคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้ ซึ่งได้ทุนสนับสนุนการศึกษาและตีพิมพ์จากโครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี มหาวิทยาลัยแม่โจ้ (อพ.สธ.-แม่โจ้) ประจำปี 2566 เป็นการนำเสนอเรื่องราวเครื่องปั้นดินเผาในอีกมิติหนึ่งที่สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรับใช้ศาสนา ได้ทำการศึกษารวบรวมรูปแบบเครื่องเคลือบประดับศาสนสถานในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน อธิบายถึงรูปแบบที่มาและความหมาย วัฒนธรรมร่วม ตลอดจนจนถึงพัฒนาการของเครื่องเคลือบดินเผาประดับในแต่ละยุคสมัย ให้เห็นถึงการเชื่อมโยงวัฒนธรรมในกลุ่มล้านนาและรูปแบบเทคนิคช่าง

ผลงานชิ้นดังกล่าว ถือเป็นประโยชน์ต่อวงวิชาการและกลุ่มช่างศิลป์อย่างยิ่ง ที่จะสร้างการรับรู้และเข้าใจในเรื่องราวของเครื่องเคลือบประดับในงานศิลปกรรมล้านนา ตลอดจนเป็นแรงบันดาลใจในการรื้อฟื้นงานช่างในอนาคต ทั้งนี้ การนำเสนอดังกล่าวได้สร้างความจรรโลงใจให้กับผู้อ่าน ผ่านภาพถ่ายตามแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมต่างๆ รวมถึงภาพถ่ายเส้นที่สวยงาม ซึ่งสามารถนำไปปรับใช้ ต่อยอดทุนทางวัฒนธรรมในยุคของการเป็นเมืองวัฒนธรรมสร้างสรรค์ต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.วีระพล ทองมา)
อธิการบดีมหาวิทยาลัยแม่โจ้

คำนำผู้เขียน

หลังจากได้มีโอกาสเห็นงานเครื่องเคลือบประดับในงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาที่ปรากฏในเขตเมืองมำ เมืองลา เมืองต้าบิง และเมืองเชียงตุง ประเทศเมียนมา ครึ่งเดินทางไปกับข้อมูลงานศิลปกรรมในเขตรัฐฉานเมื่อหลายสิบปีก่อน อันเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้เขียนสนใจการศึกษาเรื่องนี้ โดยปักจุดจุดหมายในเขตวัฒนธรรมล้านนา

เครื่องเคลือบประดับที่กล่าวไว้นี้ ปรากฏในลักษณะของงานประดับตกแต่งอาคารทางพุทธศาสนา ทั้งในส่วนของวิหาร อุโบสถ ชุ่มประตู่โขงและศาลา ในรูปเครื่องบนมีทั้งช่อฟ้าปราสาทเพ็ชร์ บราลี เมฆไพล รูปเทวดา รูปกนิฐี และสัตว์ต่างๆ ในอดีตเป็นงานเผาเคลือบจากซีไถ่พันธุ์พืช โดยใช้อุณหภูมิสูง งานจะออกเป็นสีเขียวอมเทาและสีน้ำตาลเข้ม มีเนื้อแกร่งมากจึงสามารถคงทนอยู่ได้นานหลายร้อยปี ทำให้ในช่วงระยะเวลาหนึ่งช่างล้านนานิยมนำเครื่องเคลือบมาประดับตกแต่งอาคารทางพุทธศาสนาด้วย ซึ่งปัจจุบันยังคงปรากฏหลักฐานในหลายวัด เช่น วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ชุ่มประตู่โขงวัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืน ขึ้นส่วนเครื่องเคลือบประดับชุ่มประตู่โขงวัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง เป็นต้น

หนังสือ “เครื่องเคลือบดินเผาประดับในศิลปกรรมล้านนา” จึงได้นำเสนอเครื่องเคลือบประดับที่ปรากฏในงานศิลปกรรมล้านนาและวัฒนธรรมร่วม ถึงบริบทและภาพรวมในงานศิลปกรรมทางพุทธศาสนา รวมถึงรูปแบบของการประดับตกแต่งเครื่องเคลือบ หน้าที่ ความหมาย และพัฒนาการที่ปรับใช้ในแต่ละยุคสมัย สูตรน้ำเคลือบและรูปแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับ ผ่านภาพถ่ายและภาพลายเส้นเพื่อให้เกิดการรับรู้และเข้าใจ ซึ่งองค์ความรู้ดังกล่าวส่วนหนึ่งได้จากการศึกษาและรวบรวมงานเชรามิกประดับ สู่การสืบสานงานศิลปกรรมล้านนา โครงการวิจัยที่ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยโครงการกล้วยไม้ไทย

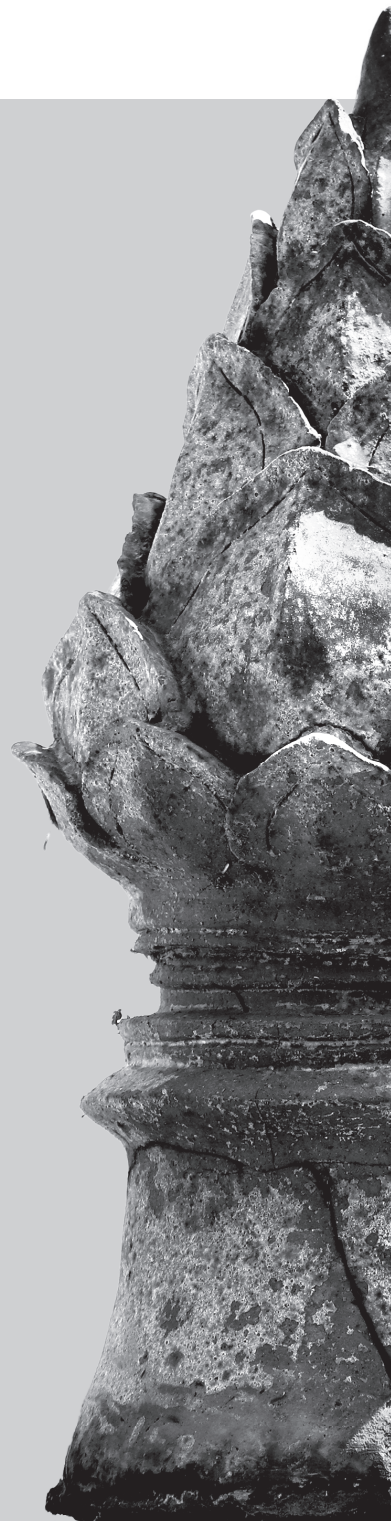

พระราชทาน ประจำปีงบประมาณ 2566 โดยได้รวบรวมรูปแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับ
ในเขตพื้นที่ภาคเหนือตอนบน เพื่อรวบรวมงานศิลปกรรมดังกล่าวให้เป็นที่รับรู้ถึงแนวคิด
และฝีมือช่างล้านนา ผ่านความงามและสุนทรีย์ะ เทคนิคการสร้างสร้งงาน ผู้เขียน
มีความคาดหวังว่าหนังสือเล่มนี้จะเป็นประโยชน์และสร้างองค์ความรู้ใหม่ และสามารถนำ
รูปแบบลวดลายที่ได้จากหนังสือเล่มนี้ไปพัฒนาปรับใช้ในเพื่อสืบทอดงานช่างศิลป์
และอนุรักษ์งานศิลปกรรมต่อไปในอนาคต

ฐานาปกรณ์ เครือระยา

สารบัญ

คำขอบคุณ	19
คำนิยาม	21
คำนำผู้เขียน	23
บทนำ	27
บทที่ 1 ว่าด้วยเรื่องเครื่องปั้นดินเผา	29
ความหมายของเครื่องปั้นดินเผา	30
เครื่องปั้นดินเผาล้านนา	31
เครื่องปั้นดินเผาล้านนาระยะหลัง	32
ชนิดของเครื่องปั้นดินเผา	33
วัตถุดิบที่ใช้ในการทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา	35
บทที่ 2 เครื่องเคลือบดินเผา : เครื่องตกแต่งสันหลังคา ในงานสถาปัตยกรรมกลุ่มวัฒนธรรมร่วมล้านนา	39
บทที่ 3 เครื่องเคลือบดินเผา ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา	51
เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดลำปาง	52
เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดลำพูน	86
เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่	89
บทที่ 4 วิหารน้อย หลักฐานสำคัญของการมีอยู่ ของเครื่องเคลือบประดับในวัฒนธรรมล้านนา	99
บทที่ 5 เทคนิคงานช่าง เครื่องเคลือบดินเผา	117
ดินและการเตรียมดิน	118
การปั้นหรือการขึ้นรูปเครื่องเคลือบดินเผาประดับ	120
การเคลือบงานดินเผา	122
เคลือบเซลาดอนในประเทศไทย	123
ชนิดของน้ำเคลือบ	125

บทที่ 6	ลวดลายและการวิเคราะห์รูปแบบ	133
	ช่อดอกบัว	134
	ช่อฟ้า	135
	ปราสาทเพ็ญ	140
	เมฆตั้งเมฆไหล	143
	บราลี	145
	ซุ้มประตูโขง	147
บทที่ 7	พัฒนาการของลวดลาย และเทคนิคงานช่าง	
	เครื่องเคลือบดินเผาในล้านนา	163
	พุทธศตวรรษที่ 20–21 ยุคทองของล้านนา	164
	งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม	
	พุทธศตวรรษที่ 22–23 ยุคพม่าปกครองสุลัณนา	165
	งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม	
	พุทธศตวรรษที่ 24–25 ยุคฟื้นฟู	168
	งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม	
	ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ยุคอิทธิพลรัตนโกสินทร์	172
	บทส่งท้าย	175
	บรรณานุกรม	179
	ประวัติผู้เขียน	183

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงศิลปกรรมล้านนา เป็นที่ทราบกันดีว่าถูกสร้างขึ้นภายใต้ความเชื่อทางสังคม และรับใช้ศาสนา รวมไปถึงสถาบันการปกครอง ซึ่งผ่านกระบวนการเรียนรู้ ทดลองและสร้างสรรค์โดยฝีมือช่าง ที่ได้สร้างสรรค์ชิ้นงานออกมาด้วยเทคนิคงานต่างๆ เช่น งานปูนปั้น งานไม้แกะสลัก งานจักสาน เป็นต้น ก่อนนำไปสู่กระบวนการตกแต่งที่มีทั้งการทาสี ทาสีชาด ปิดทอง ประดับกระจก ปั้นรักสมุก หรืองานลายคำ ล้วนแล้วแต่เกิดจากงานเชิงช่างที่ถูกสั่งสมสืบทอดต่อกันมาจากรุ่นสู่รุ่น ดังที่ปรากฏหลักฐานให้เห็นในงานศิลปกรรมล้านนา

เทคนิคการปั้นที่นำมาสร้างสรรคงานศิลปกรรมล้านนานั้น สามารถพบได้ทั้งงานปูนปั้น งานปั้นรักสมุก และงานปั้นดิน ซึ่งทุกวัสดุล้วนแล้วแต่มีการตกแต่งพื้นผิวภายหลังเพื่อให้งานศิลปกรรมนั้นสมบูรณ์สวยงาม กล่าวคือ งานปูนปั้น เมื่อปั้นขึ้นรูปตามแบบที่วางไว้เรียบร้อยแล้ว จะรอให้พื้นผิวแห้ง ก่อนจะทาสีรัก ทาสีชาด ปิดทองในกระบวนการตกแต่งต่อไป งานปั้นรักสมุก หรือ มุกฮัก ในศัพท์ช่างล้านนาก็เช่นเดียวกัน เทคนิคนี้ส่วนใหญ่จะไม่นำมาขึ้นรูปทรง แต่จะนำมาใช้ในการตกแต่งประดับ ปั้นเป็นลวดลายต่างๆ รอให้แห้งแล้วจึงค่อยทาสีรัก ทาสีชาด ประดับกระจก และปิดทองในขั้นตอนท้ายสุด ส่วนงานปั้นดินนั้น เมื่อปั้นเสร็จแล้วต้องรอให้แห้งก่อนจะนำไปเผาไฟ เพื่อให้มีความมั่นคงแข็งแรง เกิดเป็นเครื่องปั้นดินเผา แต่การประดับตกแต่งงานปั้นประเภทนี้ ช่างจะนิยมนำไปเผาเคลือบ (ใช้อุณหภูมิไฟสูง 900–1,200°C) เพื่อให้เนื้อผิวที่มันเงางาม และอดทนต่อสภาพแวดล้อม จึงก่อเกิดงานศิลปกรรมโดยนำเอาเครื่องเคลือบดินเผาไปประดับศาสนสถาน (ปะ/แปะ) ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา จนเกิดงานที่เรียกว่า เซรามิกประดับ หรือ เครื่องเคลือบประดับ

1

ว่าด้วยเรื่อง เครื่องปั้นดินเผา

ว่าด้วยเรื่องเครื่องปั้นดินเผา

ความหมายของเครื่องปั้นดินเผา

คำว่า “เครื่องปั้นดินเผา” ในที่นี้หมายถึง สิ่งที่ทำขึ้นด้วยดินเป็นรูปทรงต่างๆ สิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ แล้วนำมาเผาเพื่อนำไปใช้ในงานต่อไป ซึ่งควรจะตรงกับภาษาอังกฤษว่า Ceramic (สุรพล ดำริห์กุล, 2542 : 15) โดยครอบคลุมเครื่องปั้นดินเผาทั้งที่เคลือบและไม่เคลือบ รวมทั้งโลหะเคลือบ เช่น ช้อนสังกะสี กระเบื้อง อิฐ ตลอดจนแก้วทุกชนิด

ส่วนคำว่า “เครื่องปั้นดินเผาเคลือบ” และ “เครื่องเคลือบดินเผาประดับ” ที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ จะหมายถึงงานเครื่องปั้นดินเผาเคลือบที่ปรากฏในเขตวัฒนธรรมล้านนาในอดีตและปัจจุบัน โดยสร้างขึ้นเพื่อประดับประกอบอาคารศาสนสถาน เช่น กระเบื้อง ซ่อฟ้า ปราสาฟเพ็อง เมฆตั้งเมฆไหล บราลี และเครื่องเคลือบดินเผาประดับอื่นๆ ที่เป็นรูปลอยตัว เช่น รูปปั้นของบุคคล และสัตว์ต่างๆ เป็นต้น

จากการศึกษาของเฉพาะเรื่องของเซรามิกประดับศาสนสถานในจังหวัดลำปาง (จุฑารัตน์ ขำศิริ, 2548 : 12) ได้กล่าวถึงวัดในพื้นที่จังหวัดลำปาง จำนวน 4 แห่ง คือ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และวัดป่าต้นหลวง ที่มีการใช้เซรามิกประดับอาคารทางศาสนสถาน โดยทำการศึกษาลำปางในเฉพาะพื้นที่จังหวัดลำปาง ปรากฏการใช้ประดับในส่วนของเครื่องบนวิหาร และส่วนประกอบของ

ซุ้มประตูโขง ดังปรากฏในเครื่องบนวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ที่ซ่อฟ้าเป็นดินเผาเคลือบ มีตุ๊กตาดินเผารูปสัตว์ต่างๆ เช่น นกเค้าแมว สิงห์ และหงส์ ประดับอยู่ข้างแผงแล สันหลังคา และเหนือเสาคู่กลางด้านหน้า (สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน กรมศิลปากร, 2554 : 49)

ธวัชชัย ทำทอง ได้กล่าวใน พัฒนาการและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง ว่า อาณาจักรล้านนาในช่วงราวพุทธศตวรรษที่ 22-23 ถือเป็นช่วงการเปลี่ยนแปลงการปกครองที่สำคัญ ซึ่งล้านนาตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา ส่งผลถึงอัตลักษณ์ที่สำคัญอย่างหนึ่งของอาคารสถาปัตยกรรมที่ปรากฏหลงเหลือจากยุคล้านนา ช่วงพม่าปกครอง คือ การใช้เครื่องปั้นดินเผาเป็นส่วนประดับตกแต่งอาคารสถาปัตยกรรม (ธวัชชัย ทำทอง, 2565 : 90)

นอกจากนี้เรายังสามารถพบงานเซรามิกประดับหรือเครื่องเคลือบประดับได้ในวัฒนธรรมร่วมช้างเคียง เช่นที่เมืองสิบสองปันนา ในสาธารณรัฐประชาชนจีน เมืองม้า เมืองลา เมืองเชียงตุง ในเขตรัฐฉาน สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมา โดยในพื้นที่วัฒนธรรมล้านนานั้น ปัจจุบันปรากฏให้เห็นใน 3 จังหวัดภาคเหนือตอนบน คือ เชียงใหม่ ลำพูน และลำปาง โดยมีหลักฐานปรากฏขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21-22 ลงมา จนถึงช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 งานเทคนิคดังกล่าวก็หายไป จึงเป็นที่มาของการศึกษารวบรวมข้อมูลไว้ในเล่มนี้ ถึงรูปแบบงานศิลปกรรม อิทธิพลความเชื่อทางวัฒนธรรม เทคนิควิธี และกลุ่มช่างที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา

เครื่องปั้นดินเผาล้านนา

เครื่องปั้นดินเผาในล้านนายังไม่สามารถสำรวจได้แน่ชัด จากหลักฐานที่สามารถพบได้ในปัจจุบัน เชื่อว่าเครื่องปั้นดินเผาล้านนาคุณภาพดีเพิ่งจะเริ่มมีการผลิตในสมัยราชวงศ์มังราย ฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่า เครื่องปั้นดินเผาล้านนา คงจะเริ่มผลิตตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19-21 และในยุคทองของประวัติศาสตร์ ล้านนา คือ ในพุทธศตวรรษที่ 20¹ คงจะเป็นสมัยที่ล้านนาผลิตเครื่องปั้นดินเผาชนิดที่ดีที่สุด ซึ่งเป็นยุคเดียวกับที่เป็นยุคทองของสมัยสุโขทัย ส่วนเตาเผาของล้านนามีขนาดเล็ก เมื่อเทียบกับเตาเผาของสุโขทัย วัตถุประสงค์ของการผลิต

ในล้านนาเพื่อการใช้ในท้องถิ่น มีใช้ในกิจกรรมทางศาสนา เช่น รูปตัวสัตว์ขนาดเล็ก และเป็นของใช้ที่จำเป็นในกลุ่มของเจ้านาย ข้าราชการ พระสงฆ์ คนทั่วไปพบในหลุมฝังศพที่ต่างๆ และพบเศษเครื่องปั้นดินเผาต่างๆ ที่ล้านนา ทำให้ทราบว่ามีการใช้กันอย่างแพร่หลาย

เครื่องปั้นดินเผาล้านนาระยะหลัง

พื้นที่จังหวัดลำปาง ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ได้มีเครื่องปั้นดินเผาขึ้นอีกครั้งหนึ่งในจังหวัดลำปาง เป็นเครื่องปั้นดินเผาเคลือบสีน้ำตาลเผาในอุณหภูมิต่ำเพื่อใช้ประดับตามวัดวาอาราม เครื่องปั้นดินเผานี้ไม่เกี่ยวข้องกับหรือเกี่ยวเนื่องกับเครื่องปั้นดินเผาในระยะแรก วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน ซึ่งอยู่ที่อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง เป็นวัดที่เริ่มสร้างใน พ.ศ. 2236² เป็นตัวอย่างของวัดที่ประดับด้วยเครื่องปั้นดินเผาดังกล่าวในงานสถาปัตยกรรมบริเวณชุมชนประตู่โขง นอกจากนี้ที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน มีข้อฟ้าในลักษณะเดียวกันนี้ คาดว่าน่าจะอยู่ในช่วงปี พ.ศ. 2189³

การใช้เครื่องปั้นดินเผานั้นในสมัยก่อนมักใช้ในกลุ่มคนที่มีฐานะหรือไม่กี่ตามศาสนสถานอันเป็นที่เคารพสักการบูชาของคนทั่วไป ส่วนที่ใช้นั้นจะใช้โดยการปั้นเป็นตุ๊กตาประดับตกแต่ง เป็นข้อฟ้าขนาดใหญ่เป็นเครื่องประดับบนหลังคาวิหารส่วนอื่นๆ เช่น บราลี ปราสาทเพ็ญ ลวดลายประดับต่างๆ เทวตาประดับอาคารต่างๆ เป็นต้น

จากนั้นงานช่างก็มีการพัฒนาใช้วัสดุอย่างอื่นมาประดับทดแทนไม่ว่าจะเป็นการใช้ปูนปั้น ปูนหล่อ ซึ่งเป็นเทคนิคในการประดับลวดลายให้สวยงามขึ้น สามารถปั้นติดกับสถาปัตยกรรมได้เลย ไม่เหมือนเครื่องปั้นดินเผาที่ต้องมีกระบวนการขั้นตอนในหลายส่วน แต่ในความซับซ้อนของขั้นตอนนั้นได้บ่งบอกถึงเรื่องราวของการใช้เครื่องปั้นดินเผาและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทราบเทคนิคและภูมิปัญญาในการสร้างงาน ตลอดจนความคิดของช่างผู้สร้างสรรค์งานประดับอาคารศาสนสถาน จนเป็นเอกลักษณ์ของมรดกทางวัฒนธรรมล้านนาในช่วงระยะเวลาหนึ่ง

ชนิดของเครื่องปั้นดินเผา

ก่อนอื่นคงต้องเข้าใจชนิดของเครื่องปั้นดินเผาก่อน ซึ่งมีอยู่หลายชนิด และสามารถแยกประเภทไปตามลักษณะของเนื้อดินและอุณหภูมิที่ใช้เผาได้ดังนี้

1. **เครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อดินธรรมดา (Earthenware)** เป็นเครื่องปั้นดินเผาทั่วไปที่มีส่วนผสมของดินเหนียวเป็นหลัก อาจมีส่วนผสมของทรายหยาบร่วมด้วย ซึ่งไม่มีการเคลือบผิว แต่บางพื้นที่อาจจะมีการขีดผิวให้เรียบมัน โดยเผาด้วยไฟในอุณหภูมิที่ต่ำกว่า 450 องศาเซลเซียส เรียกว่า Terracotta แต่ถ้าเผาในอุณหภูมิระหว่าง 850–1,000 องศาเซลเซียส เรียกว่า Earthenware เนื้อผิวหลังการเผาไฟจะออกเป็นสีแดงส้ม มีความพรุนที่สามารถดูดซึมน้ำได้ ซึ่งเครื่องปั้นดินเผาประเภทนี้จะเป็นภาชนะประเภทหม้อ ไห คนโท หม้อดอก พระพิมพ์ดินเผา และลวดลายดินเผาประดับศาสนสถานในสมัยต่างๆ เป็นต้น

2. **เครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อแกร่งไม่เคลือบ (Unglazed stoneware)** เนื้อดินเครื่องปั้นดินเผาชนิดนี้มีลักษณะเป็นดินเหนียวธรรมดา แต่ว่าเผาในอุณหภูมิสูงระหว่าง 1,150–1,300 องศาเซลเซียส จะทำให้เนื้อดินและหินหลอมละลายติดกัน มีเนื้อแกร่ง สีของเนื้อดินจะเป็นสีน้ำตาลแกมแดง สีเทา จนถึงเทาเข้มจนดำ และไม่นิยมเคลือบผิว ความสามารถในการซึมน้ำได้น้อย ซึ่งมักจะเป็นเครื่องปั้นดินเผาประเภทไห ครก แจกัน ที่ผลิตจากแหล่งเตาเผาในล้านนา สุโขทัย และเขมร

3. **เครื่องเคลือบดินเผาเนื้อแกร่ง (Glazed stoneware)** เครื่องปั้นดินเผาชนิดนี้ก็คือเครื่องปั้นดินเผาเนื้อแกร่ง (Stoneware) มีการเคลือบด้วยน้ำเคลือบ ทำหน้าที่ฉาบบนผิวผลิตภัณฑ์ มีคุณสมบัติสามารถทนต่อการละลายของกรดและด่างได้เป็นอย่างดี เครื่องเคลือบดินเผาประเภทนี้จะพบในแหล่งเตาเครื่องสังคโลกจากแหล่งเตาสุโขทัย ศรีสัชนาลัย และแหล่งเตาในล้านนา ซึ่งจะมีลักษณะของการเคลือบอยู่หลายชนิด อาจสามารถจำแนกออกได้ คือ

3.1 ชนิดเครื่องเคลือบสีเดียว (Mono chrome wares)

เครื่องเคลือบแบบสีเดียวที่ปรากฏ พบว่าจะมีอยู่ 3 ชนิด คือ

(1) เครื่องเคลือบสีเขียวหรือเซลาดอน (Celadon)

เครื่องปั้นดินเผาเซลาดอน หมายถึง เครื่องปั้นดินเผาชนิดเนื้อแกร่งเคลือบด้วยน้ำเคลือบที่ทำจากซีไถ้จากไม้ โดยเฉพาะไม้ค้อและหินฟันม้า ซึ่งมีส่วนผสมของแร่เหล็ก และเผาในอุณหภูมิสูงถึง 1,250 องศาเซลเซียส เซลาดอนที่นิยมว่าสวยที่สุด คือ เซลาดอนสีเขียวหยกเข้ม หรือสีเขียวไข่กาแบบเตาหลงฉวน (Long quan) ของจีน โดยทั่วไปสีที่ถูกต้องอยู่ในประเภทสีเซลาดอนมีหลายโทนสี เช่น สีค่อนข้างขาว สีเทามืด สีเหลืองน้ำผึ้ง เขียวอมเหลืองจนถึงสีเขียวมะกอก สีน้ำเงินแกมสีเขียวหรือน้ำตาล แหล่งผลิตเครื่องเคลือบสีเขียวหรือเซลาดอนในประเทศไทย ได้แก่ แหล่งเตาเผาในล้านนา สุโขทัย และเขมร

(2) เครื่องเคลือบดินเผาสีขาว (Opaque white-glazed wares)

เครื่องเคลือบสีขาวจะพบทั้งในแหล่งเตาเผาของล้านนาและสุโขทัย ซึ่งจะมีทั้งสีขาวขุ่นและสีขาวใส โดยเครื่องเคลือบของล้านนานั้นมักจะมีสีขาวใส ส่วนเครื่องเคลือบของสุโขทัยนั้นจะมีทั้งสองแบบ ความแตกต่างกันของสีดังกล่าวนี้คงเกิดจากอุณหภูมิภายในเตา ที่บางครั้งการเผาเครื่องเคลือบในอุณหภูมิที่ไม่ถึงเกณฑ์ก็ทำให้กลายเป็นสีขาว ลักษณะเช่นนี้มักเกิดขึ้นมากกับภาชนะขนาดใหญ่และมีน้ำหนักมาก

(3) เครื่องเคลือบดินเผาสีน้ำตาล (Brown-glazed wares)

เครื่องเคลือบสีน้ำตาล มักจะเป็นภาชนะที่ทำด้วยเนื้อดินหยาบ สีของน้ำเคลือบจะมีตั้งแต่สีน้ำตาลอ่อนไปจนถึงสีน้ำตาลเข้มหรือดำ ผลิตภัณฑ์ที่นิยมเคลือบสีน้ำตาล ส่วนใหญ่จะเป็นกระปุก ขวด ชาม แจกัน ไห ตลับ ตุ๊กตา รูปคนและสัตว์ ตลอดจนส่วนประดับทางสถาปัตยกรรม เป็นต้น

เครื่องปั้นดินเผาที่ใช้ประกอบสถาปัตยกรรม เครื่องประดับ และส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมบางอย่างทั้งในวัฒนธรรมล้านนาและสุโขทัยนั้น พบว่าจะเป็นเครื่องปั้นดินเผาซึ่งอาจจะมีทั้งที่ทำด้วยเนื้อดินนากรรมดา ชนิดดินเผาเนื้อแกร่ง และชนิดเคลือบ หลักฐานที่พบจะได้แก่ ซ่อฟ้า บราลี ตลอดจนรูปสัตว์ เช่น พญานาค กิณรี ฯลฯ ที่เป็นส่วนหนึ่งของเครื่องประดับศาสนสถาน เครื่องปั้นดินเผาเหล่านี้สามารถผลิตได้ทั้งจากแหล่งเตาในดินแดนล้านนาและสุโขทัย

วัตถุดิบที่ใช้ในการทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผา

ดิน คือ วัสดุที่สำคัญที่สุดของการทำเครื่องปั้นดินเผา ซึ่งดินในแต่ละแหล่งจะมีความแตกต่างกันไปตามลักษณะของแหล่งกำเนิด ส่งผลให้สีของดินแต่ละแหล่งต่างกันไปด้วย ทั้งนี้เป็นผลมาจากการผสมตัวของพวกอินทรีย์วัตถุ เหล็ก ซิลิกา และปูนขาว ซึ่งแต่ละภูมิภาคประเทศจะแตกต่างกันไปตามชนิดของแร่ธาตุในหินที่เป็นต้นกำเนิดที่ผุพังสลายตัว เช่น ดินที่มีพวกอินทรีย์วัตถุจะมีสีดำถึงสีเทา เหล็กจะให้สีแดง น้ำตาล และเหลือง ส่วนซิลิกาและปูนขาวจะให้สีขาวๆ และสีเทาอ่อน

ในสมัยโบราณแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผามักจะมีที่ตั้งอยู่ใกล้กับแหล่งดินที่มีคุณภาพดี เพื่อความสะดวกในการนำดินมาปรุงและใช้วัตถุดิบโดยประเภทของดินที่นำมาทำเครื่องปั้นดินเผา สามารถแบ่งประเภทได้ ดังนี้

1. ดินเหนียว (Clay) นิยมนำมาใช้ในการปั้นเครื่องปั้นดินเผา พบได้ในที่ราบต่ำตามท้องทุ่งนาโดยทั่วไป แต่ดินเหนียวที่จะใช้ในการปั้นเครื่องปั้นดินเผานั้นมักจะต้องขุดลงไปใต้ดิน ลึกประมาณ 1 เมตร หรือลึกกว่านั้น ถ้าหากเป็นดินเหนียวที่อยู่ลึกกว่า 1.50 เมตร ดินเหนียวมักจะมีสีเทาอ่อน หรือสีเทาแก่ ดินชั้นนี้นับว่าเป็นดินที่มีความเหนียวที่สุด ซึ่งในวัฒนธรรมล้านนาแล้วมักนิยมนำดินชนิดนี้ในการผลิตชิ้นงาน

2. ดินขาว (Kaolin or China clay) ที่มีสีขาวขี้ตางัว ดินขาว หรือที่เรียกว่าดินเกลินนี้ เมื่อผสมน้ำแล้วจะมีความเหนียวพอที่จะขึ้นรูปได้ สามารถทนไฟได้ถึง 1,800 องศาเซลเซียส และเมื่อเผาในอุณหภูมิประมาณ 400 องศาเซลเซียส ก็จะแกร่งแข็งตัวคงรูปอยู่ได้ แหล่งดินขาวที่ใช้ทำผลิตภัณฑ์เครื่องปั้นดินเผาในทุกวันนี้ ส่วนใหญ่จะมีอยู่ในเขตภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ แหล่งดินขาวอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง แหล่งดินขาวในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย เป็นต้น นอกจากนี้ในงานช่างเครื่องปั้นในพื้นที่รัฐฉาน ประเทศเมียนมา ทั้งในส่วนในเมืองก๊ิง เมืองปางหลวง เมืองเชียงตุง มักจะนำดินขาวมาผสมกับดินเหนียว เพื่อเพิ่มความแกร่งของเนื้อดินเวลาเผาในอุณหภูมิที่สูง

3. ดินขาวเหนียว (Ball clay) คือ ดินขาวที่เกิดจากการผุกร่อนของหินที่ถูกน้ำฝนหรือลมพัดพาไปทับถมกันจนเป็นแหล่งดินอีกครั้ง แหล่งดินชนิดนี้จึงมักจะเกิดอยู่ตามบริเวณที่ราบใกล้ชายทะเล เป็นดิน

ที่ประกอบด้วยแร่ Kaolin เป็นส่วนใหญ่ เนื้อดินละเอียด มีคุณสมบัติช่วยให้ดินเหนียวและเกาะยึดได้ดี ดินชนิดนี้จะมีทั้งสีขาวและสีดำ

หิน (Rock) หินเป็นวัตถุดิบที่สำคัญอย่างหนึ่งที่ใช้ในการผลิตเครื่องปั้นดินเผา เนื่องจากสามารถนำไปผสมเนื้อดินสำหรับปั้นผลิตภัณฑ์และเป็นส่วนผสมในน้ำเคลือบ หินแต่ละชนิดมีความสำคัญและมีคุณสมบัติในตัวเอง ซึ่งหินที่ใช้ในการทำเครื่องปั้นดินเผาของไทย จะเป็นหินที่มีอยู่ในท้องถิ่นได้แก่

1. **หินเขี้ยวหนุมาน หรือหินควอตซ์ (Quartz)** เป็นสารประกอบของซิลิกาที่เกิดในธรรมชาติ มีความบริสุทธิ์สูง มีสีขาวและสีชมพู โดยนำมาบดเป็นผง ใช้ผสมเป็นเนื้อดินปั้นและทำน้ำเคลือบได้ เพราะมีคุณสมบัติที่ทนความร้อนสูง ลดการหดตัวของดินได้ดี

2. **หินฟันม้า (Feldspar)** เป็นวัตถุดิบที่ใช้ผสมในเนื้อดินปั้นและน้ำเคลือบ ทำหน้าที่เป็นตัวประสานและหลอมละลายสารที่ช่วยให้หลอมละลาย (Flux) ทำให้เนื้อดินมีความแข็งแรง

จากองค์ประกอบต่างๆ ในการจะสร้างชิ้นงานเครื่องเคลือบดินเผาในแต่ละพื้นที่ พบว่ามีตัวแปรที่หลากหลายทั้งเนื้อดิน น้ำเคลือบ และการควบคุมอุณหภูมิ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องเกิดการเรียนรู้จากการทดลองทำมาพอสมควร ดังจะเห็นได้ว่างานเครื่องเคลือบดินเผาประดับบางพื้นที่มีรอยแตกร้าวและชำรุด อันเกิดจากกระบวนการทำงานที่เกินการควบคุม ซึ่งบางครั้งชิ้นงานเหล่านั้นก็ถูกนำมาใช้ประดับด้วย เพียงแต่มีการซ่อมแซมรอยแตกร้าวจากปูนปั้นเพื่อให้งานติดตั้งได้สมบูรณ์แบบ โดยผู้เขียนจะได้นำเสนอข้อมูล ตัวอย่าง และรูปแบบในบทต่อไป

เชิงอรรถ

- ¹ เฉลียว ปิยะชน, *มรดกเครื่องดินเผาไทย ศักดิ์ตาและประติมากรรม* (กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ, 2544), หน้า 10–11.
- ² ปรีวรรต ธรรมาปริชากร, สว่าง เลิศฤทธิ์ และกฤษฎา พิณศรี, *ศิลปะเครื่องถ้วยในประเทศไทย, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ : โอสธสภา, 2539), หน้า 17.
- ³ จอห์น ซอร์วี่, *เครื่องปั้นดินเผาไทย* (กรุงเทพฯ : คราฟท์แมน, ม.ป.ป.), หน้า 4.

2

เครื่องเคลือบดินเผา :

เครื่องตกแต่งสันหลังคา
ในงานสถาปัตยกรรม
กลุ่มวัฒนธรรมร่วมล้านนา

เครื่องเคลือบดินเผา : เครื่องตกแต่งสันหลังคา

ในงานสถาปัตยกรรมกลุ่มวัฒนธรรมร่วมล้านนา

การใช้เครื่องเคลือบดินเผาหรือที่เรียกว่างานเซรามิกประดับนั้น ในอดีตมักใช้ประดับเฉพาะตามศาสนสถานอันเป็นที่เคารพสักการบูชาของคนทั่วไป โดยการปั้นเป็นตุ๊กตาประดับตกแต่ง เป็นเครื่องประดับบนหลังคาวิหารหรือส่วนอื่น เช่น ช่อฟ้า บราลี ปราสาทเพ็ญ และเทวรูปประดับอาคารต่างๆ เป็นต้น จากนั้นก็วิวัฒนาการมากขึ้นโดยการใช้วัสดุอื่นมาประดับแทนทั้งการใช้ปูนปั้นและปูนหล่อบนพิมพ์ ก่อนจะใช้เทคนิคปูนปั้นประดับให้เกิดลวดลายที่สวยงาม ซึ่งต่างจากเครื่องเคลือบดินเผาที่มีความซับซ้อนของขั้นตอน แต่ได้บอกถึงเรื่องราวของการใช้เครื่องเคลือบดินเผาและความศรัทธาที่มีต่อพระพุทธศาสนาได้เป็นอย่างดี ทั้งด้านเทคนิคและภูมิปัญญาในการสร้างงาน พัฒนาการ ตลอดจนความคิดของช่างผู้สร้างสรรค์งานประดับอาคารศาสนสถาน แต่ด้วยเวลาที่ค่อยๆ เปลี่ยนไป ความงดงามได้เลือนหายไปพร้อมกับการพังทลายลงของอาคาร การซ่อมแซมศาสนสถานโบราณที่มีการเปลี่ยนแปลงเทคนิคและรูปแบบเดิม จนบางครั้งทำให้งานศิลปกรรมแบบเดิมนั้นถูกเปลี่ยนแปลงไปที่ละน้อยโดยไม่รู้ตัว

วัฒนธรรมล้านนา มีทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมาอย่างยาวนานและมีความเจริญรุ่งเรืองในด้านศิลปวัฒนธรรม ดังปรากฏหลักฐานจากอดีตทั้งในรูปของมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนศิลปกรรมและงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนานันท์ทรงคุณค่าและสวยงามเป็นเอกลักษณ์ หากมองลึกลงไปมากกว่ารูปลักษณะที่โดดเด่นของตัวอาคารแล้ว ยังสามารถสัมผัสได้ถึงความงดงามของศิลปกรรมในแง่ของงานช่างศิลป์ ทั้งภายนอกและภายในอาคาร ได้รวมศาสตร์ที่มีความหลากหลายไม่ว่าจะเป็นงานจิตรกรรม

การเขียนลวดลายอาคาร การปิดทองล่องชาดหรืองานลายคำ งานไม้แกะสลักงานประติมากรรมปูนปั้น และงานประติมากรรมเครื่องปั้นดินเผาประดับอันโดดเด่นสวยงาม ล้วนมีความสำคัญทั้งสิ้น แต่ก็ยังไม่เป็นที่ปรากฏแน่ชัดในส่วนของการประดับด้วยเครื่องเคลือบดินเผา โดยเฉพาะในเรื่องของช่วงเวลา วิธีการ ลวดลายและแนวคิด ตลอดจนการส่งต่ออิทธิพลเครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคารทางพุทธศาสนา

ดังนั้นจึงเป็นประเด็นที่น่าสนใจสำหรับการศึกษาเกี่ยวกับการประดับตกแต่งศาสนสถานด้วยเครื่องเคลือบดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งปัจจุบันปรากฏให้เห็นเพียง 3 จังหวัดเท่านั้น คือ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ที่ยังปรากฏศิลปกรรมดังกล่าวถึงแม้ว่าจะหลงเหลือตัวอย่างน้อยนิด เนื่องจากเครื่องเคลือบดินเผาได้ชำรุดทรุดโทรมและสูญหายไปเป็นจำนวนมาก เมื่อมีการซ่อมแซม ซ่างยุคหนึ่งก็นำวัสดุชนิดใหม่เข้ามาใช้ทดแทน จึงเป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งที่คนรุ่นหลังจะไม่มีโอกาสรับรู้ถึงเครื่องเคลือบดินเผาที่มีความงดงามแบบพื้นเมือง และการสร้างงานตามจินตนาการของแต่ละสกุลช่าง

ภาพที่ 1 การประดับหลังคาด้วยเครื่องเคลือบดินเผา วิหารวัดบ้านแสน เมืองคำปึง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

จากการศึกษาสำรวจและเก็บข้อมูลรูปแบบงานสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนาในเขตเมืองลา เมืองม้า เมืองต้าปิง และเมืองเซียงตุง เขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา เมื่อปี พ.ศ. 2550-2555 พบว่ารูปแบบของการตกแต่งสันหลังคาของอาคารทางพุทธศาสนายังคงใช้เครื่องเคลือบดินเผากันอยู่ทั่วไป กล่าวคือ มีการประดับเครื่องบนอาคารทางศาสนสถานด้วยข้อฟ้า บราลี ปราสาทเพ็ชร์ และสัตว์ต่างๆ ที่ทำจากดินเผาเคลือบ นอกจากนี้ยังปรากฏงานเมฆไหลประดับในส่วนของขอบหลังคา ในตำแหน่งของบ้านลมในงานสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งการประดับเครื่องบนดังกล่าว ทำให้เห็นความเชื่อมโยงสัมพันธ์ของสายวัฒนธรรมในอดีตระหว่างกลุ่มวัฒนธรรมล้านนาและกลุ่มวัฒนธรรมไทลื้อ ไทเขิน ไทใหญ่ ในเขตรัฐฉานที่ส่งอิทธิพลงานช่างถึงกัน โดยลักษณะการตกแต่งเครื่องเคลือบดินเผานี้ อาจจะเป็นอิทธิพลงานช่างที่มาจากจีนแผ่นดินใหญ่ ผ่านมาทางกลุ่มวัฒนธรรมยอยในเขตจีนใต้ สู้สิบสองปันนา เข้าสู่รัฐฉาน ก่อนเข้ามามีบทบาทในงานช่างล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 เป็นต้นมา ซึ่งจากเส้นทางนี้เอง เราสามารถพบการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคารที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กัน ทั้งในส่วนของรูปแบบ ลวดลาย เทคนิค และตำแหน่งของการประดับ ซึ่งแน่นอนว่าเมื่อในแต่ละพื้นที่รับเทคนิคงานช่างนี้เข้ามาแล้ว จะนำมาปรับใช้ให้เข้ากับลักษณะของพื้นที่ รวมถึงวัสดุในการสร้างซึ่งแน่นอนว่าดินที่ใช้ในแต่ละแห่งมีคุณสมบัติที่แตกต่างกัน ทั้งความเหนียว ความหนาแน่น หรือการมีส่วนผสมของแร่กาสิโน ล้วนเป็นปัจจัยนำไปสู่การเคลือบเผาในอุณหภูมิไฟสูงและต่ำที่แตกต่างกัน อันเป็นตัวแปรในการปรุงสุตรน้ำเคลือบเติมสารหลอมละลายที่แสดงถึงตัวตนของแต่ละพื้นที่ได้แตกต่างกันชัดเจน

ภาพที่ 2 เครื่องเคลือบดินเผาประดับหลังคาวิหาร วัดบ้านแสน เมืองคำปึง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ภาพที่ 3-4 เครื่องเคลือบดินเผาประดับหลังคาวิหาร วัดบ้านแสน เมืองคำปึง
 • รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ภาพที่ 5-7 บราลี และเมฆคั้งเมฆไหล ของเดิมที่ถอดออก พบที่วัดบ้านแสน เมืองคำปึง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ภาพที่ 8-10 ซ่อฟ้าดินเผาเคลือบประดับหลังคาภูมิพระ และเครื่องเคลือบดินเผารูปบุคคล
 • ประดับจั่วศาลาวัดบ้านแสน เมืองคำปึง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

ภาพที่ 11 ปราสาทเพ็อง เทวคาประทับหลังคาวัดในคุ้มเมืองเชียงคอง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา

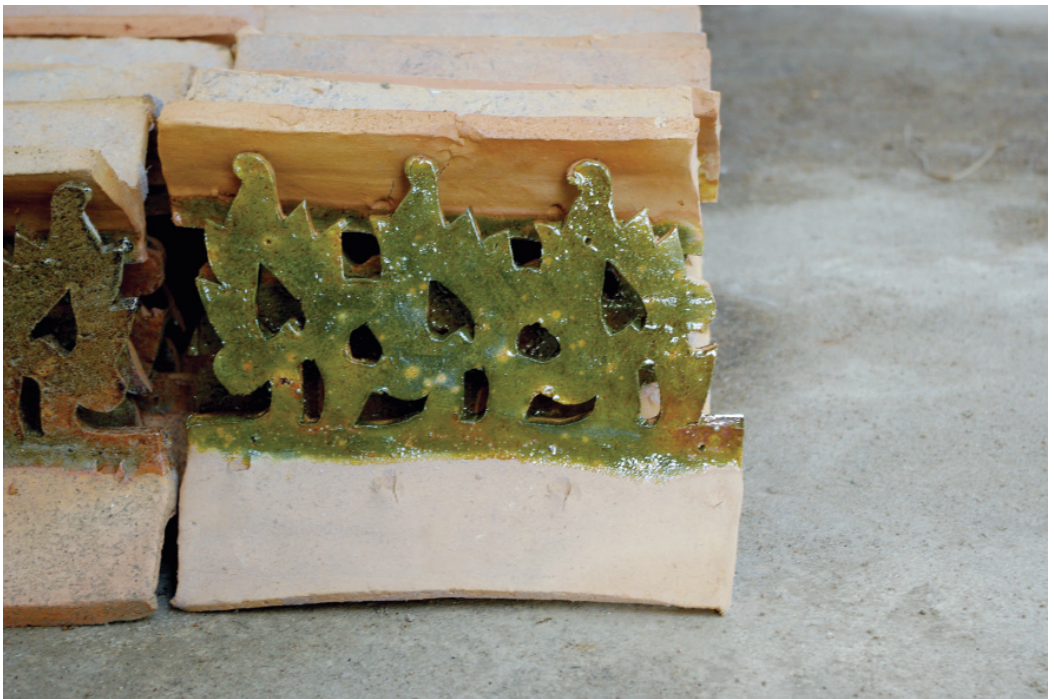

ภาพที่ 12–13 ชั้นส่วนซำรุคปราสาทเพ็ญ เทวคาประดับหลังคาวัดในตัวเมืองเชียงตุง ที่เมื่อมีความซำรุคเสียหาย จะมีการเปลี่ยนใหม่ โดยนำของเดิมไปไว้ใต้ต้นไม้และข้างฐานวิหาร เพื่อให้เสื่อมสภาพตามเวลา

ปัจจุบันเมืองเชียงตุงยังมีแหล่งผลิตเครื่องเคลือบดินเผาต่างกล่าวคือที่บ้านยางกวง และเป็นครอบครัวสุดท้ายในเมืองเชียงตุงเช่นกันที่สืบทอดงานประเภทนี้ โดยส่วนใหญ่จะปั้นนกโงงา (นกวงงา หรือนกหัสดีลิงค์) เมฆตั้งเมฆไหล ปราสาทเพ็ญ และเทวคา สำหรับนำไปแต่งประดับสันหลังคาวิหาร อุโบสถของชาวไทเขิน ซึ่งลักษณะงานเครื่องเคลือบดินเผากลุ่มนี้จะเป็นงานเผาเคลือบอุณหภูมิต่ำ ใช้ฟันจากไม้ไผ่และฟางข้าวเป็นเชื้อเพลิงในการเผาลีของชิ้นงานศิลปกรรมจะเป็นสีเขียวอมสีน้ำตาล ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับอัตราส่วนผสมระหว่างผงตะไบตะกั่วกับขี้เถ้าใบหญ้าคา

จะพบว่าสูตรน้ำเคลือบของที่นี่จะมีส่วนผสมของสารตะกั่ว เนื่องจากเป็นวัตถุดิบที่มีจุดหลอมละลายต่ำจึงเหมาะสำหรับนำมาทำน้ำเคลือบ ซึ่งจากการสอบถามช่างทำให้ทราบว่าได้ซื้อแผ่นตะกั่วมาจากมณฑลยูนนาน นำมาตะไบเป็นผงละเอียด ก่อนนำไปคั่วในไฟอ่อนพร้อมกับขี้เถ้าใบหญ้าคา สำหรับอัตราส่วนและวิธีการผสมก่อนนำไปทาเคลือบบนชิ้นงานนั้นไม่สามารถรับรู้ได้ เนื่องจากช่างยังเก็บเป็นความลับเพื่อเป็นสูตรของตระกูลไว้

ภาพที่ 14-16 นกโง้งา และเมฆตั้งเมฆไหล เครื่องเคลือบดินเผาที่ผลิตขึ้นมาในหมู่บ้านยางกวง เมืองเชียงตุง

3

เครื่องเคลือบดินเผา ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา

เครื่องเคลือบดินเผา

ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา

ในวัฒนธรรมล้านนาหรือในที่นี้คงจะหมายถึง 8 จังหวัดภาคเหนือตอนบนที่เกิดขึ้นหลังจากที่มีการปักปันเขตแดนในยุคล่าอาณานิคมแล้ว จากการสำรวจพื้นที่แหล่งมรดกทางวัฒนธรรม ปรากฏหลักฐานการมีอยู่ของเครื่องเคลือบประดับอยู่ 3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในพื้นที่จังหวัดลำปางนั้นพบแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังคงประดับเครื่องเคลือบในศาสนสถานอยู่ รวมถึงการเก็บรักษาเศษเครื่องเคลือบประดับที่ถูกปลดจากการใช้งานแล้วอยู่จำนวนหนึ่ง หลักฐานภาพถ่ายโบราณและงานพุทธศิลป์ที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับเครื่องเคลือบประดับในส่วนของจังหวัดลำพูนและจังหวัดเชียงใหม่ ก็เป็นอีกหนึ่งกลุ่มตัวอย่างของการเข้ามาของกลุ่มช่างในการนำมาสร้างสรรค์เครื่องเคลือบประดับในพื้นที่และแสดงให้เห็นถึงบริบททางสังคมในยุคสมัยหลัง ซึ่งในการศึกษาข้อมูลครั้งนี้พอที่จะเป็นตัวอย่างในการนำเสนอได้อย่างสมบูรณ์ ในรายละเอียดต่อไป

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดลำปาง

เครื่องเคลือบดินเผาประดับที่ปรากฏในจังหวัดลำปาง ส่วนใหญ่จะเป็นวัดเก่าและมีเจ้านายอุปถัมภ์มาโดยตลอด รวมถึงการเป็นวัดร่วมศิษย์ครูบาเดียวกันด้วย ทำให้มีการใช้งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับที่มีแบบแผนเหมือนกัน ลักษณะงานเป็นกลุ่มช่างเดียวกัน และอยู่ในช่วงระยะเวลา 200 ปี กล่าวคือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 โดยผู้เขียนคาดว่าเทคนิคและองค์ความรู้ดังกล่าว ได้รับอิทธิพลมาจากพม่าในยุคที่พม่าปกครองล้านนา ดังปรากฏตัวอย่างในแหล่งพื้นที่วัฒนธรรมดังนี้

1. วัดพระธาตุเสด็จ

เครื่องบนประดับวิหารหลังเดิม วัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง

วิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม ถือเป็นวิหารโถงเครื่องไม้ที่คาดว่า จะมีความสวยงามมากอีกหลัง (ถ้ายังคงอยู่) โดยตัวสถาปัตยกรรมเป็นวิหาร ที่มีหลังคาหน้า 3 ชด และหลังคาด้านหลัง 3 ชด ซ้อนกัน 2 ชั้น เป็นงานศิลปกรรมที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 แต่ได้ถูกรื้อไปในปี พ.ศ. 2457 เนื่องจากสภาพที่ทรุดโทรม และได้สร้างเป็นวิหารหลังใหม่ เป็นวิหารคอนกรีตเสริมเหล็ก ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน แต่ยังคงมีการเก็บ เครื่องบนประดับวิหารหลังเดิมไว้เป็นหลักฐานสำคัญ ที่แสดงให้เห็นถึง อิทธิพลและวัฒนธรรมร่วมกับศิลปกรรมอื่น ซึ่งงานชิ้นเอกคือ ช่อฟ้ารูปเศียร พญานาค มีจารึกด้านหลังระบุปีสร้าง “จ.ศ. 1008” หรือปี พ.ศ. 2189 ปัจจุบัน เหลือเพียง 2 ชิ้น คือ ชิ้นที่ 1 จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเสด็จ และชิ้นที่ 2 (ชั้นสมบูรณมีจารึก) เจ้าคุณธรรมโกศาจารย์ เจ้าคณะมณฑล พายัพในยุคนั้น นำไปจัดแสดง ณ วัดพระธาตุหริภุญชัย เมื่อปี พ.ศ. 2477 และปัจจุบันส่งต่อให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จัดแสดง

ภาพที่ 17 วิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม

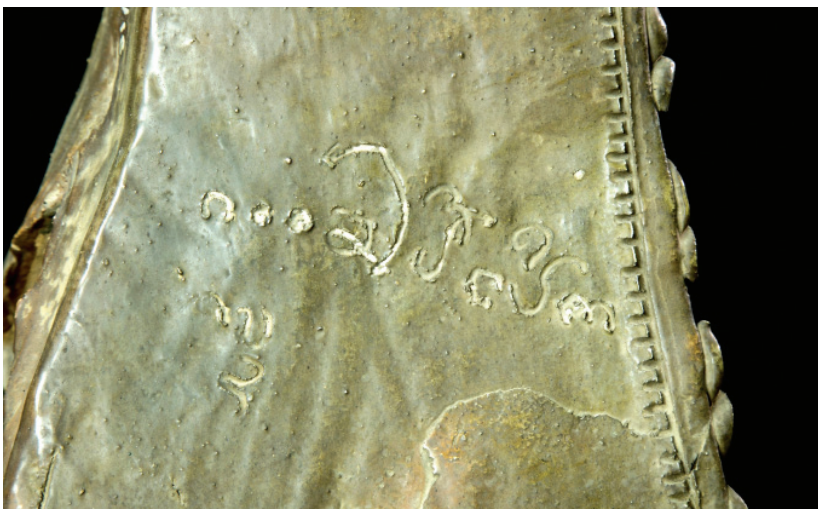
ภาพที่ 18 ช่อฟ้าวิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม

ที่มา : พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

เครื่องเคลือบดินเผา ในงานสถาปัตยกรรมล้านนา

ในการฉ้อฟ้ารูปเคียวพญานาค ที่มีจารึกด้านหลังระบุปีสร้าง “จ.ศ. 1008” นั้น จากการศึกษาครั้งนี้พบว่าอาจจะมีความคลาดเคลื่อน ในการตีความปีจุลศักราชในช่วงเวลาที่ผ่านมา เนื่องด้วยการจารจารึกในอดีต บางครั้งจะจารและเขียนตามคำพูด มากกว่าตามหลักไวยากรณ์ของการเขียนเลข ดังนั้นผู้เขียนได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนทัศนะกับอาจารย์พงศกร นาสาร นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญอักษรล้านนา และได้ให้ทัศนะดังนี้

จากจารึกข้อฟ้าดังกล่าว แปลความได้ว่า “...๑๐๐๘ ปีเบิกเสด...” ซึ่งในการนับแม่ปีลูกปีแล้ว ถ้าวางคำว่า เบิก คือเลขท้ายปีต้องตกเลข 0 ซึ่งถ้าดูจากตัวเลขท้ายจารึกที่ตกเลข 8 คือเป็นการจารึกปีที่ผิดตามหลักการ นับแม่ปีลูกปี ดังนั้นจึงสันนิษฐานว่า 1008 อาจจะเขียนจากคำว่า “ร้อยแปดปี เบิกเสด หรือเขียนเป็นปี คือ 1080 ซึ่งลงท้ายด้วย 0 ตรงกับคำว่าเบิก ในหลักการนับแม่ปีลูกปี โดยอาจารย์พงศกร นาสาร ให้หลักการในการ คำนวณปีขึ้นใหม่ คือ กรณีนับปีลงท้ายด้วย 0 คือคำว่าเบิกตามจารึก จากนั้นนำเอาปีจุลศักราช (1080) ตั้ง เอา 12 หาร แล้วนับเศษ กล่าวคือ เศษ 1 นับปีไก่ เศษ 2 นับปีไฉ่ เศษ 3 ปีเป่า เศษ 4 นับปียี่ไล่ไปเรื่อยๆ จนครบ เศษ 0 (คือหารลงตัว) แสดงว่าเป็นปีเส็ด วิธีการนี้เรียกว่า “หาลูกปี” (หมายเหตุ : วิธีการนี้ต้องใช้ในการหารเพื่อหาเศษไม่เอาผลลัพธ์ จึงต้องแสดง วิธีหาร ห้ามใช้เครื่องคิดเลข)

ภาพที่ 19 จารึกหลังข้อฟ้าดินเผาเคลือบ วิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเค็ม

ที่มา : พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ หริภุญไชย

ตัวอย่าง ปี พ.ศ. 2561 เป็นปีจุลศักราช 1380 เลข 0 ลงท้าย แสดงว่า
แม่ปีเท่ากับ เป็ก เมื่อนำเอาเลข 12 มาหาร ปี 1380 ไม่มีเศษลงตัวพอดี
จึงได้ลูกปีเป็น ปีเส็ด ดังนั้น ปีจุลศักราช 1380 จะเรียกว่า ปีเป็กเส็ด¹

ซึ่งถ้าข้อสันนิษฐานนี้เป็นจริง การจารจารึกคือปี จ.ศ. 1080 ปีเป็กเส็ด
ซึ่งตรงกับปี พ.ศ. 2261 ก็อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นช่วงเวลาที่พม่า
เข้ามาปกครองล้านนา ซึ่งคาดว่างานเขราหมิกประดับดังกล่าว เป็นผลมาจาก
อิทธิพลทางวัฒนธรรมและการเข้ามาของกลุ่มช่างจากพม่า-ไทใหญ่
ร่วมอยู่ด้วย โดยทั้งตัวหลักฐานศิลปกรรมและหลักฐานทางประวัติศาสตร์
มีการสอดคล้องกันอย่างลงตัวมากกว่าปี จ.ศ. 1008 หรือปี พ.ศ. 2189
ตามที่เคยตีความกันก่อนหน้านี้

นอกจากข้อฟ้าแล้ว ยังปรากฏส่วนประกอบเครื่องบนอีกจำนวนหนึ่ง
ทั้งในส่วนของปราสาทเพ็อง บราลี ปราสาทซึก (ปราสาทผาคึ่งส่วนประกอบ
ของข้อฟ้า) โดยทางวัดพระธาตุเสด็จยังคงเก็บรักษาไว้เป็นอย่างดี เพื่อให้เป็น
มรดกทางวัฒนธรรมของเมืองลำปางต่อไป

ภาพที่ 20 (ซ้าย) ข้อฟ้าคินเผาเคลือบ วิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม

จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเสด็จ

ภาพที่ 21 (ขวา) ปราสาทเพ็องคินเผาเคลือบ วิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม

จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเสด็จ

ภาพที่ 22 วิหารวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิมถูกรื้อไปในปี พ.ศ. 2457 เนื่องด้วยสภาพที่ทรุดโทรม
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 23–24 ปราสาทเสี้ยวดินเผาเคลือบ และบราลีประดับสันหลังคาวัดพระธาตุเสด็จหลังเดิม
จัดแสดงภายในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุเสด็จ

ซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุเสด็จ

หลักฐานความงามในอดีตจากภาพถ่ายโบราณกับชิ้นส่วนเครื่องเคลือบดินเผาที่ยังคงเหลือ

อีกหนึ่งงานสถาปัตยกรรมที่ใช้งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับในวัดพระธาตุเสด็จ คือ ซุ้มประตูโขงหลังเดิม ซึ่งหลักฐานความงามปรากฏบนภาพถ่ายโบราณหลายชุด โดยซุ้มประตูโขงดังกล่าวไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดถึงปีที่สร้าง แต่จากลักษณะการประดับตกแต่งงานศิลปกรรมสันนิษฐานว่ามีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23

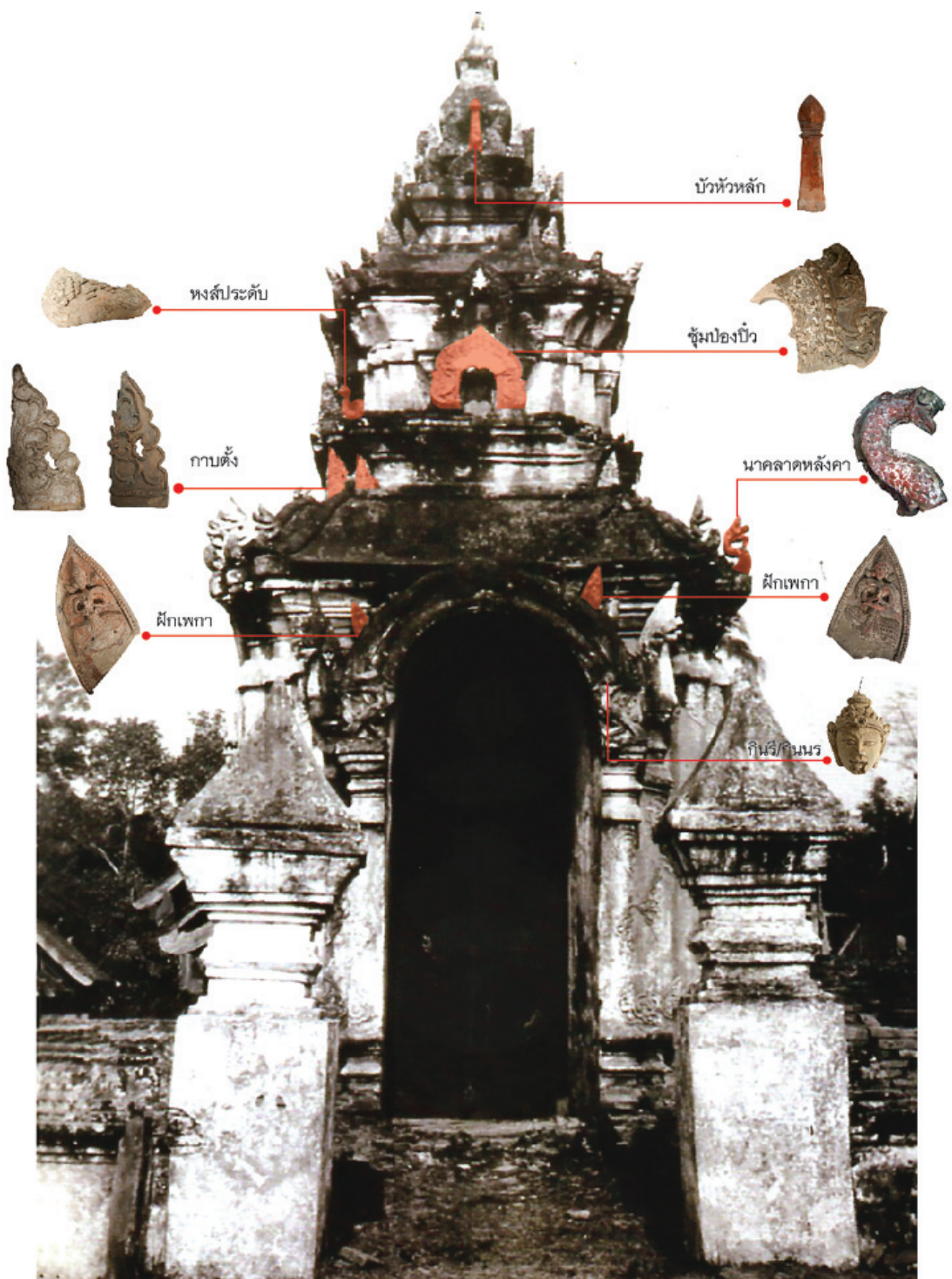
ภาพที่ 25 ซุ้มประตูโขงหลังเดิม วัดพระธาตุเสด็จ
ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 26–28 เครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขงหลังเดิม วัดพระธาตุเสด็จ

ซุ้มประตูโขงได้รับการบูรณะมาแล้วหลายครั้งจนไม่เหลือเค้าโครงของการประดับงานศิลปกรรมแบบเดิมอยู่ แต่ยังคงเก็บรักษาเครื่องเคลือบดินเผาประดับไว้ในพิพิธภัณฑ์ของวัดพระธาตุเสด็จ เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความงามของซุ้มประตูโขงหลังดังกล่าว ซึ่งผู้เขียนได้ลองวางเครื่องเคลือบดินเผาประดับที่เหลืออยู่ ทั้งในส่วนของซุ้มป่องปิว (ซุ้มบันแถลง) กาบตั้ง หัวบัวหลัก กาบเพกา ตามจุดตำแหน่งต่างๆ ให้มีความใกล้เคียงและพอมองเห็นภาพความสมบูรณ์ของซุ้มประตูโขงในเบื้องต้นและนำมาเสนอในครั้งนี้

จากการศึกษารูปแบบศิลปกรรมแล้ว สันนิษฐานว่าซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุเสด็จคงสร้างขึ้นในช่วงระยะเวลาใกล้เคียงกันกับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน เพราะลักษณะรูปแบบและการประดับตกแต่งซุ้มประตูโขงคล้ายกับวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และรูปแบบลวดลายเครื่องเคลือบดินเผาประดับที่คล้ายกัน อันมีความเกี่ยวข้องกับครุบาทมหาปาพระมหาปัญญาที่เคยบวชเรียนที่วัดพระธาตุเสด็จมาก่อน จึงเป็นเหตุให้เชื่อได้ว่ารูปแบบการสร้างประตูโขงนั้นน่าจะส่งอิทธิพลถึงกันไม่มากนัก

ภาพที่ 29 ซุ้มประตูโขงหลังเค็ม วัดพระธาตุสุคี่

กรณีความสัมพันธ์ของวัดพระธาตุเสด็จ วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และวัดพระธาตุลำปางหลวง เกิดจากความสัมพันธ์ในตัวบุคคลเป็นหลัก ตามบันทึกได้กล่าวถึงสมัยที่พม่าปกครองล้านนา ที่นครลำปางมีพระมหาปา (พระในตระกูลอริยวาสิ) 2 รูป เป็นพี่น้องกัน คือ พระมหาปาเกสระปัญโญองค์ที่ จำพรรษาวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และพระมหาปัญญาองค์น้อง จำพรรษา วัดพระธาตุลำปางหลวง องค์น้องเคยบวชเรียนอยู่วัดพระธาตุเสด็จ และพระมหาปาองค์พี่บวชเรียนที่วัดป่าซางดอยเฮืองเมืองลำพูน ทั้งคู่กลับมาเป็น เจ้าอาวาสวัดดังกล่าวแล้วก็ได้เป็นต้นแบบหรือ “เค้าครู” ถ่ายทอดรูปแบบ ศิลปกรรมและพระธรรมให้กับวัดในลำปางยุคนั้น ประกอบด้วย วัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืน วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดลำปางกลาง วัดพระธาตุเสด็จ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีลูกศิษย์ต่างเมือง คือ ขุนด่านสุดตา เจ้าเมืองเถิน ที่ได้รับการถ่ายทอดรูปแบบงานศิลปกรรมไปยังเมืองเถิน

จะสังเกตเห็นว่าความสัมพันธ์ของพระมหาปาและศิษย์สำนักครู เดียวกันนั้น เป็นหนึ่งในมูลเหตุให้เกิดการเปลี่ยนถ่ายช่างฝีมือและการหยิบยืม แบบแผนในการสร้างงานศิลปกรรมในยุคนี้นี้มาก จากการณีกลุ่มวัดดังกล่าว ทั้งวัดพระธาตุเสด็จ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน วัดป่าต้นหลวง และวัดเวียง ที่นิยมการนำเครื่องเคลือบดินเผาประดับ มาใช้ประดับอาคารศาสนสถาน รวมถึงรูปแบบและคติการสร้างที่คล้ายกัน ซึ่งอาจจะเป็นการใช้ตำรา สูตรช่าง ในรูปของอิทธิพลร่วม ในช่วง 2 ศตวรรษนี้ โดยไม่ปรากฏในพื้นที่อื่น

งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าเมืองลำปาง เป็นเมืองอุตสาหกรรมผลิตเครื่องปั้นดินเผาเคลือบ ซึ่งมีความสัมพันธ์เชื่อมโยง กับแหล่งเตาทุ่งเตาไห ในเขตตำบลต้นธงชัย จังหวัดลำปางด้วย ทั้งนี้ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 22-23 เป็นช่วงที่พม่าเข้ามาปกครองล้านนา ซึ่งคาดว่า เครื่องเคลือบดินเผาประดับดังกล่าว เป็นผลมาจากอิทธิพลทางวัฒนธรรม และการเข้ามาของกลุ่มช่างจากพม่า-ไทใหญ่ร่วมอยู่ด้วย ซึ่งเราสามารถ พบเห็นงานในลักษณะนี้หลายแห่งในพื้นที่จังหวัดลำปาง เช่น วัดพระธาตุ ลำปางหลวง วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน วัดป่าต้นหลวง เป็นต้น

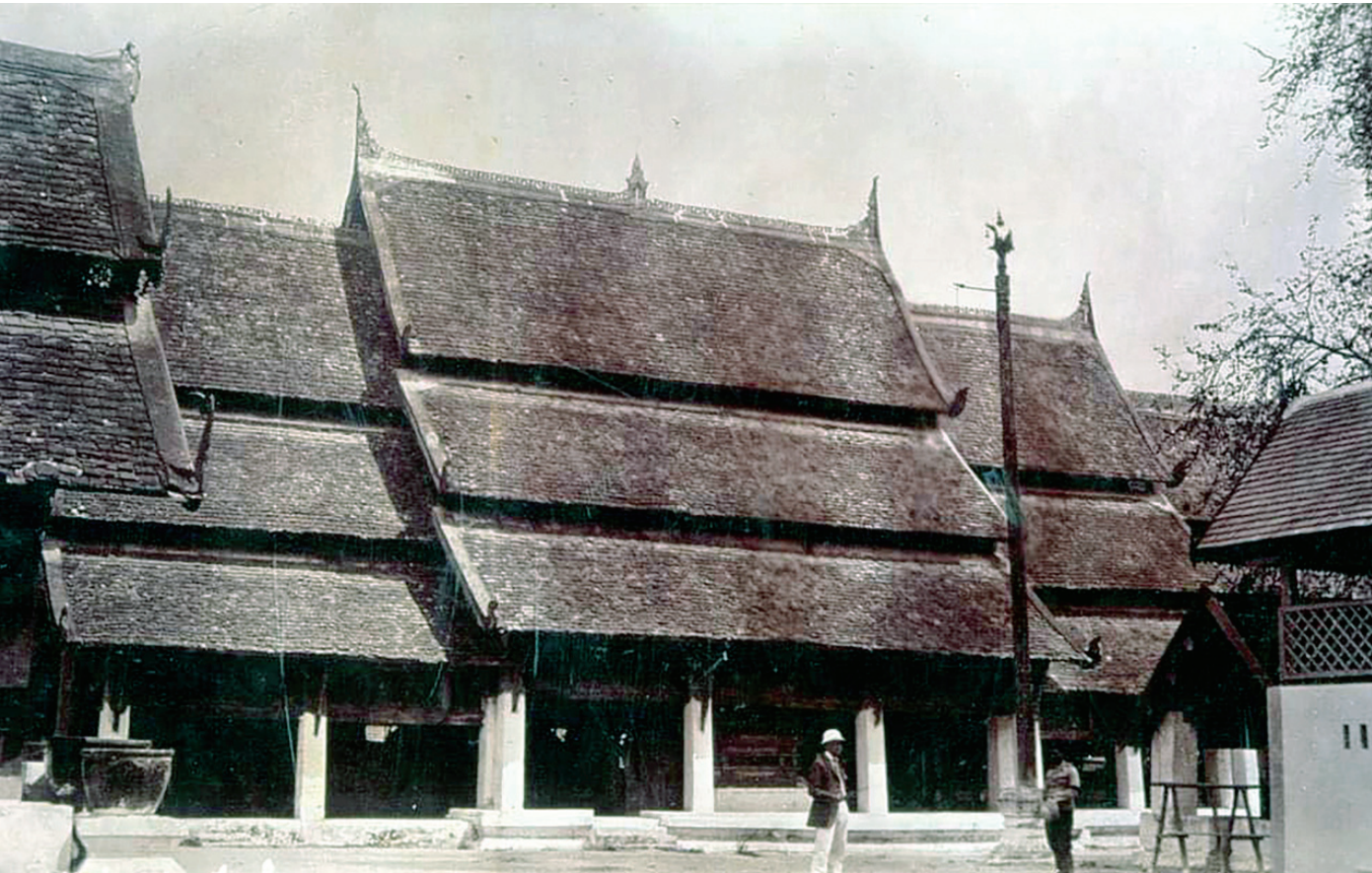

2. วัดพระธาตุลำปางหลวง

เครื่องบนประดับวิหารหลวงหลังเดิม

วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

เครื่องบนประดับสันหลังคาวิหารหลวงหลังเดิมของวัดพระธาตุลำปางหลวง ถือเป็นหลักฐานที่ยังหลงเหลือให้เห็นถึงความงามของเครื่องบนประดับวิหารหลวงก่อนได้รับการบูรณะครั้งใหญ่เมื่อปี พ.ศ. 2466 แล้วกลายเป็นเครื่องลายองแบบยุครัตนโกสินทร์ ซึ่งสันนิษฐานว่ากลุ่มงาน

ภาพที่ 30 วิหารหลวงหลังเดิม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ขึ้นดังกล่าวสร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 ซึ่งน่าจะเป็นงานซ่อมแซมเปลี่ยนวัสดุอีกครั้ง หลังจากมีการสร้างวิหารในปี พ.ศ. 2044² โดยเจ้าสีหะมหารัชมุนี ศิลปกรรมมีลักษณะเป็นงานเครื่องปั้นดินเผาประดับลายเครือพรรณพฤกษา ด้วยการเดินเส้นเทคนิคปั้นแปะ ซึ่งมีลักษณะเดียวกับเทคนิคงานปั้นปูน จากนั้นเผาเคลือบด้วยสีเถ้าจากพันธุ์พืช ถือเป็นเทคนิคงานช่างประดับที่นิยมมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ในพื้นที่จังหวัดลำปาง โดยขึ้นส่วนเครื่องบนวิหารหลังเดิมนั้นยังคงเหลือซ่อฟ้าและปราสาทซีก (ปราสาทผ่าครึ่งส่วนประกอบของซ่อฟ้า) รวมไปถึงเมฆตั้งเมฆไหลประดับสันหลังคาจำนวนหนึ่ง ที่ทางวัดได้เก็บรวบรวมไว้และจัดแสดงที่พิพิธภัณฑ์ของวัด โดยรูปแบบและงานศิลปะนั้นมีลักษณะที่เหมือนกันกับเครื่องบนประดับวิหารหลังเดิมของวัดพระธาตุเสด็จ จังหวัดลำปาง ซึ่งถือเป็นวัดหัวเมืองท้ายเมือง เป็นวัดที่วัดน้องที่คงมีงานศิลปกรรมที่เหมือนกันเนื่องด้วยการเป็นวัดหลวงที่มีเจ้านายอุปถัมภ์เช่นเดียวกัน

ในการศึกษาครั้งนี้ พบจารึกบนแผ่นดินเผาเคลือบเมฆตั้งเมฆไหลจารึกอักษรล้านนาขีดบันทึกไว้ก่อนนำไปเผาเคลือบ ซึ่งได้มีการพยายามอ่านหลายครั้งจากผู้รู้หลายท่าน แต่ไม่สามารถจับใจความได้ เนื่องจากอักขระผิดเพี้ยนไปมาก ครั้งนี้จึงมีโอกาสนำให้อาจารย์พงศ์กร นาสาร แปลอีกครั้ง สิ่งที่น่าสนใจครั้งแรกคือเลข “8” ซึ่งจารึกเป็นเลขในธัมม์ และอาจารย์ได้อธิบายวิธีการอ่านโดยให้ลองกลับหัวรูปภาพ จากนั้นนำไปส่องกระจกเงาแล้วอ่านอีกครั้ง ก็จะพบคำว่า “น้ำลาย 8” ได้อย่างชัดเจน โดยคำว่า น้ำลาย คงจะหมายถึงการเรียกชิ้นงานดังกล่าว และ 8 คือจำนวนนับ ซึ่งถือเป็นงานศิลปกรรมอีกหนึ่งชิ้นที่มีจารึกพอเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่จะทำให้เห็นภาพรวมของเครื่องเคลือบดินเผาประดับชุดนี้

ภาพที่ 31-32 ซ่อฟ้าและปราสาทเสี้ยว เครื่องบนวิหารหลวงหลังเดิม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ภาพที่ 33-36 ชิ้นส่วนเมฆคังเมฆไหล เครื่องบนวิหารหลวงหลังเดิม วัดพระธาตุลำปางหลวง

เครื่องบนประดับวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จังหวัดลำปาง

เครื่องเคลือบดินเผาประดับชุดนี้ ถือเป็นตัวอย่างสำคัญที่ยังคงได้รับการใช้งานประดับเครื่องบนวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ถึงแม้ว่าวิหารหลังดังกล่าวจะได้รับการบูรณะซ่อมแซมมาหลายครั้งแล้วก็ตาม โดยครั้งล่าสุดได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์โดยกรมศิลปากร ในปี พ.ศ. 2554 แต่ทุกครั้งที่มีการบูรณะก็ยังคงไว้ซึ่งงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับไว้ให้เห็นเป็นหลักฐานที่เหลือเพียงหนึ่งเดียวในประเทศไทย ว่าด้วยวิหารล้านนาที่เครื่องบนประดับด้วยเครื่องเคลือบดินเผา ทั้งนี้มีข้อความที่ปรากฏในตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวงและศิลาจารึกที่วัดพระธาตุลำปางหลวง กล่าวตรงกันว่า “ใน พ.ศ. ๒๐๔๑ ได้มีการหล่อ “พระเจ้าล้านทอง”³ ขึ้น ถัดนั้นมาก็ได้มีการหล่อพระพุทธรูปสำริดขึ้นองค์หนึ่งน้ำหนักได้สามหมื่นทอง จากนครลำปาง แล้วจึงนำมาประดิษฐานไว้ในวิหารด้านเหนือ”⁴ ซึ่งวิหารด้านเหนือในที่นี้ น่าจะเป็นวิหารน้ำแต้มที่ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระธาตุ

ภาพที่ 37 วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

วิหารน้ำแต้ม เป็นวิหารโถงที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นวิหารเครื่องไม้ที่
สร้างสรรค์ขึ้นมาได้อย่างสวยงามตามแบบฉบับวิหารล้านนาในพุทธศตวรรษ
ที่ 22 ที่ยังคงเหลือให้เห็นในปัจจุบัน วิหารหลังนี้เป็นวิหารขนาดเล็กตั้งอยู่ทาง
ทิศเหนือของพระธาตุ เยื้องมาด้านหลังของวิหารหลวง คำว่า น้ำแต้ม คือ
ภาพเขียน ชื่อของวิหารน้ำแต้มจึงมาจากการประดับภาพเขียนจิตรกรรม
ฝาผนังบริเวณแผงฝ้าย้อย ซึ่งได้มีผู้ทำการศึกษาภาพจิตรกรรมดังกล่าว
และลงความเห็นว่า จิตรกรรมนี้ควรจะมีอายุอยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22
ซึ่งสอดคล้องกับการกำหนดอายุของวิหารน้ำแต้ม

การประดับเครื่องเคลือบดินเผาบนสันหลังคาวิหารน้ำแต้ม ปรากฏทั้ง
ในส่วนของช่อฟ้า เมฆตั้งเมฆโหล ปราสาทเพ็ญ โดยช่อฟ้ามีจำนวนทั้งสิ้น
5 ตัว มีจำนวน 4 ตัวด้านหน้าที่ได้รับการสร้างขึ้นใหม่ครั้งบูรณะในปี พ.ศ. 2554
มีลักษณะเป็นแท่งเหลี่ยมตั้งตรงแล้วสับส่วนปลายขึ้นสู่ฟ้า ประดับด้วย
ลายดอกไม้ ขนาบข้างด้วยลายไขปลา ซึ่งช่อฟ้าดังกล่าวมีลักษณะคล้ายคลึง
กับช่อฟ้าดินเผาเคลือบในสมัยสุโขทัย

ภาพที่ 38 เครื่องบนวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ครั้งบูรณปฏิสังขรณ์ในปี พ.ศ. 2554

ภาพที่ 39–40 เครื่องบนวิหารน้ำแคม วัดพระธาตุลำปางหลวง ครึ่งพุทธศตวรรษที่ 25

ปราสาทเพ็อง อยู่บริเวณกึ่งกลางสันหลังคา มีจำนวน 1 ชิ้น รูปพุ่มปลายแหลม ส่วนยอดเป็นรูปทรงสามเหลี่ยม ส่วนฐานทั้ง 2 ข้าง ยกปลายขึ้นมา 2 ชั้น ที่ส่วนปลายมีเส้นโลหะเลียบอยู่ 7 ยอด ซึ่งอาจจะเป็นการสร้างสัญลักษณ์ของสัตว์ปรัณห์ทั้ง 7

สันหลังคาประดับด้วยแผ่นดินเผาที่ปั้นเป็นกระหนกตัวหงา ปักยึดติดกับ ปูนสันหลังคาตลอดแนว ทำหน้าที่คล้ายบราลีหรือเมฆไพล คล้ายกันกับ ที่ปรากฏในสถาปัตยกรรมไทลื้อ ซึ่งจากตัวอย่างงานศิลปกรรมดังกล่าว ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างการประดับเครื่องเคลือบดินเผาที่เหลือเพียงแห่งเดียว ในประเทศไทย รูปแบบดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความนิยมในการประดับ เครื่องเคลือบดินเผาบนสันหลังคาวิหารล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22–23 ซึ่งในอดีตปรากฏอยู่หลายหลังตามหลักฐานภาพถ่ายโบราณ และชิ้นส่วน เครื่องเคลือบดินเผาที่ได้เก็บรักษาไว้ตามแหล่งมรดกวัฒนธรรมที่ได้นำเสนอ ไว้ในข้างต้น

นอกจากเครื่องบนแล้ว วิหารน้ำแต้มยังมีเครื่องเคลือบดินเผาที่เป็นรูปสัตว์ต่างๆ ที่นำมาตกแต่งเกาะตามบ้านลมสันหลังคา ได้จั่วซดหน้าและหัวเสา โดยมีทั้งหงส์ นกยูง นกแก้ว และมอม ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้องกับความเชื่อในพุทธศาสนา ซึ่งจะอธิบายในบทต่อไป

ภาพที่ 41 เครื่องบนวิหารน้ำแต้ม หลังบูรณปฏิสังขรณ์เสร็จในปี พ.ศ. 2556

ภาพที่ 42 ปราสาทเพ็ญ วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ภาพที่ 43–44 เครื่องเคลือบดินเผารูปสัตว์ต่างๆ ที่นำมาตกแต่งเกาะตามบันลมนันหลังคา วัดพระธาตุลำปางหลวง

ภาพที่ 45–46 เครื่องเคลือบดินเผารูปสิงห์หมอม ที่นำมาตกแต่งหัวเสาตู้หน้าวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

บัวประดับแจ่งพระธาตุลำปางหลวง

เครื่องเคลือบดินเผาประดับอีกรูปแบบหนึ่งที่ปรากฏในวัดพระธาตุลำปางหลวง คือ ดอกบัวบูชาสี่แจ่งธาตุ (มุมพระธาตุ) โดยสำหรับพระธาตุองค์สำคัญในวัฒนธรรมล้านนาแล้ว จะมีการสร้างบัวสี่แจ่งธาตุไว้เป็นเครื่องสักการบูชา ประดับยศพระธาตุ ซึ่งลักษณะของงานศิลปกรรมดังกล่าวจะเป็นงานปั้นดินเผาเป็นรูปดอกบัวตูมกลีบซ้อนชั้น ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 30–40 เซนติเมตร สูงประมาณ 50–60 เซนติเมตร โดยวางไว้บนฐานเชิงชั้นล่างสุดของพระธาตุ ดังปรากฏให้เห็นบนองค์พระธาตุสำคัญๆ เช่น พระธาตุลำปางหลวง พระธาตุเสด็จ พระธาตุแก้วดอนเต้า พระธาตุวัดเวียง เป็นต้น

ภาพที่ 47–48 ดอกบัวบูชาสี่แจ่งธาตุ (มุมพระธาตุ) วัดพระธาตุลำปางหลวง

3. วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน หรือ วัดเสลารัตนปัพพตาราม วัดสำคัญอีกแห่งหนึ่งในอำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง จากหลักฐานทางด้านโบราณ จารึก และตำนานได้กล่าวถึงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืนตั้งแต่ปี พ.ศ. 2181 ตั้งแต่ยังเป็นอารามเล็กๆ มีพระภิกษุสามเณรมาอาศัยบวชเรียนเป็นจำนวนมาก ในตำนานการสร้างวัดได้อ้างถึง “พระมหาปา” หลายรูป ซึ่งพระมหาปารูปหนึ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพศรัทธา คือ “พระมหาปาเกสระปัญญา” จากคำบอกเล่าที่ได้เรียบเรียงไว้ในหนังสือประวัติวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืนที่ทางวัดจัดพิมพ์ กล่าวตอนหนึ่งว่า “ท่านพระมหาเกสระปัญญาเป็นพระนักปฏิบัติ นักศึกษาศาสนธรรมคำสั่งสอนอันยืนยง ท่านมีความรู้แตกฉาน สามารถเขียนและแต่งธรรมได้วันละมากๆ เล่ากันว่าจากรวันหนึ่งได้มูลเหล็กจารเต็มกะลามะพร้าว ซึ่งหาใครเสมอเหมือนมิได้เลย นอกจากนี้ท่านได้ประพฤติปฏิบัติสมณธรรมอย่างจริงจัง โดยปฏิบัติอยู่ที่ถ้ำฮางฮ้างจนจิตเป็นสมาธิ ได้ญาณสมบัติอิทธิหารเป็นอัศจรรย์...” ด้วยจริยาวัตรของท่านจึงทำให้มีผู้คนเลื่อมใสศรัทธา ไม่เพียงแต่คนในท้องถิ่นแต่ได้เลื่องลือไปถึงเมืองเชียงใหม่ ซึ่งตามประวัติกล่าวว่า เจ้าฟ้าเมืองเชียงใหม่ได้มาสร้างวิหารที่วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืนหลังนี้ไว้ ดังปรากฏจารึกบนแผ่นไม้ที่ติดบนช่อภายในวิหาร

เครื่องบนประดับวิหารวัดโหล่หินแก้วช้างยืน

วิหารหลังนี้เป็นวิหารโถงแบบล้านนาที่มีขนาดเล็ก กว้าง 5 เมตร ยาว 9 เมตร ภายในประดิษฐานพระประธาน การประดับตกแต่งวิหารภายในด้วยภาพงานจิตรกรรมเขียนสีเป็นเรื่องราวต่าง ๆ ภาพเขียนด้วยสีฝุ่นบนแผ่นไม้ที่บริเวณส่วนบนของโครงสร้างหลังคา รวมถึงงานลายคำ เป็นภาพที่ทำด้วยเทคนิคการพิมพ์เป็นลวดลายลงบนพื้นสีแดง ลายประดับส่วนใหญ่เป็นลายพรรณพฤกษา ลายเครือเถาล้านนา ส่วนภายนอก หน้าบันประดับด้วยงานปั้นรักสมุก ตามช่องตาผ้าของโครงสร้างมั่วต่างใหม่ ด้วยลวดลายพรรณพฤกษาและสัตว์ป่าหิมพานต์นานาชนิด เช่น สิงห์ มอม หงส์ กิณรี เป็นต้น จึงถือได้ว่าวิหารหลังนี้มีการให้ความสำคัญอย่างมากในการประดับตกแต่งลวดลาย

ภาพที่ 50–51 เครื่องปั้นดินเผาประดับสันหลังคาวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

การประดับเครื่องเคลือบดินเผาบนสันหลังคาวิหารวัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืนนั้น ปรากฏในส่วนของชุดปราสาทเพ็อง ถึงแม้ว่าตัวปราสาทจะ ทำขึ้นใหม่ด้วยปูนหล่อ แต่สันนิษฐานว่าในอดีตเคยเป็นเครื่องเคลือบดินเผา รวมถึงช่อฟ้าและเมฆตั้งเมฆโหล่ด้วย ซึ่งปัจจุบันเหลือเพียงหงส์คู่ ยืนหันหน้า เข้าปราสาทเพ็อง ซึ่งรูปแบบการขนาบด้วยหงส์ดังกล่าวพบว่ามีค่านิยม ในพื้นที่จังหวัดลำปาง ดังปรากฏในหลายวัด เช่น วิหารพระนอน วิหารลายคำ วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม เป็นต้น

นอกจากเครื่องบนที่ประดับบนสันหลังคาวิหารแล้ว ยังมีเครื่องเคลือบ ดินเผาที่เป็นรูปหงส์ นกแขกเต้า ที่นำมาตกแต่งเกาะใต้จั่วชดหน้าและชดหลัง วิหารเจกเช่นเดียวกับการประดับที่พบที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกันด้วยการเป็นวัดพี่วัดน้อง

ภาพที่ 52–53 เครื่องปั้นดินเผารูปหงส์ ประดับใต้จั่วชดหน้าและชดหลังวิหารวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

งานศิลปกรรมที่เป็นจุดเด่นที่สุดของวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน คือ ชุ่มประตู่ของวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน ที่มีการประดับเครื่องเคลือบดินเผา ทั้งหลัง กล่าวคือ มีการก่อโครงสร้างโดยรวมด้วยอิฐก่อปูน จากนั้น ในการประดับรายละเอียดในส่วน of ชุ่มบันแถลง หัวบัวหลัก กาบตั้ง ยอดชุ่ม มาประกอบติดตั้งเข้ากับโครงสร้างชุ่ม พร้อมกับการสอดแทรกสัตว์ต่างๆ คือ หงส์ นกแขกเต้า นกยูง พญานาค มอม ตามชอกมุมต่างๆ ได้อย่างลงตัว

ประติมากรรมเทวดาขนาดเล็ก มี 2 ลักษณะ คือ นั่งคุกเข่าประนมมือ ติดตั้งอยู่ที่บริเวณส่วนบนของสันหลังคา และอีกลักษณะหนึ่ง คือ เป็นประติมากรรมเทวดาโผล่ให้เห็นครึ่งองค์ คล้ายกับที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

ประติมากรรมกนิษฐนั้น ประดับบริเวณที่หัวเสาของซุ้มโขงทั้ง 2 ข้าง และทั้งด้านหน้าและด้านหลัง อยู่ในอิริยาบถพ้อนรำ หางกนิษฐมีขนาดใหญ่ เป็นรูปแบบกระหนกหงาล้านนา ทั้งเทวดาและกนิษฐแม้จะดูไม่ประณีต แต่ก็มีลีลาและความงามของศิลปะชาวบ้านปรากฏอย่างชัดเจน

ภาพที่ 54 ซุ้มประตูโขงวัดโหลหินหลวงแก้วช้างยืน

ภาพที่ 55-57 งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขง วัดโหลหินหลวงแก้วช้างยืน

ซุ้มประตูโขงดังกล่าวตั้งอยู่บริเวณด้านหน้าวิหาร ลักษณะเป็นซุ้มทรงปราสาทสกุลช่างลำปาง ในส่วนตัวเรือนธาตุมีการตกแต่งด้วยลายปูนปั้นลายบัวคอเสื้อ ลายประจำยาม และลายบัวเชิงล่าง ชั้นหลังคาตกแต่งด้วยงานปูนปั้นผสมกับงานเครื่องเคลือบดินเผาได้อย่างลงตัว ด้วยลายพญานาค รูปหงส์ ตัวหงา และลายพรรณพฤกษา ด้านข้างประตูทั้งสองมีกนิรี กิณร แบบนูนต่ำประดับอยู่ ส่วนหน้าบันทำเป็นลายปูนปั้นแบบนูนต่ำตกแต่งด้วยการทาเขียนสี ซึ่งลักษณะพิเศษของซุ้มประตูโขงวัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน คือการประดับชั้นหลังคาด้วยเครื่องเคลือบดินเผา โดยอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นหนึ่งเดียวในประเทศไทยที่ยังคงเหลือหลักฐานการประดับเครื่องเคลือบดินเผาได้อย่างสมบูรณ์แบบ

ภาพที่ 58—62 งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขง วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

4. วัดเวียง

วัดเวียง ตำบลล้อมแรด อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง เป็นวัดที่สำคัญทางประวัติศาสตร์อำเภอเถิน ซึ่งเป็นเมืองหน้าด่านในสมัยโบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานแน่ชัดว่าสร้างขึ้นในสมัยใด เพียงแต่มีการเล่าขานเป็นตำนานในพงศาวดารเมืองเถิน กล่าวว่า พระมหาเถระสังฆิตยส์สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2192⁵ แต่ก็ไม่ได้ระบุถึงการสร้างวิหาร เพียงแต่เทียบเคียงในส่วนของงานศิลปกรรม ทั้งในลักษณะของวิหาร มณฑปพระเจ้า ซึ่งเป็นรูปแบบศิลปะราวพุทธศตวรรษที่ 21-23

วิหารหลังดังกล่าวเป็นวิหารโถงล้านนา ไม่มีฝาผนังด้านข้างแต่เป็นลักษณะฝาไม้ที่กันเป็นผนังเพียงครึ่งบน เรียกว่า ฝาหยาบ หรือฝาน้ำย้อย ยกเว้นห้องที่ประดิษฐานพระพุทธรูปซึ่งอยู่ห้องท้ายสุดที่ก่อเป็นผนังฉาบปูน โครงสร้างหลังคาซ้อนหน้ายก 3 ซด ด้านหลัง 2 ซด ซ้อนกัน 3 ตับ ตามแบบแผนวิหารโถงเหมือนวัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และวัดปางยางคก

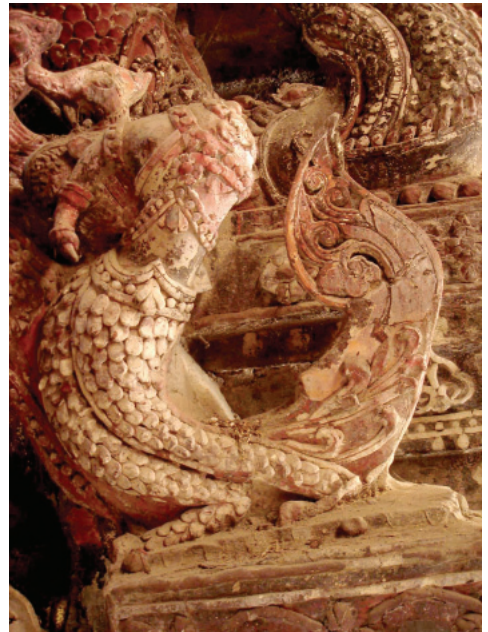
ภาพที่ 63 วัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

สิ่งสำคัญของการศึกษาค้างนี้คืองานเครื่องเคลือบดินเผาประดับ ซึ่งปรากฏในการตกแต่งของพระเจ้าภายในวิหาร โดยลักษณะของเครื่องเคลือบดินเผาประดับของวัดเวียงนี้ ผู้เขียนได้เห็นถึงพัฒนาการเชิงช่างในการสร้างแบบก่อนนำไปเผา โดยการกตพิมพ์แล้วนำมาประกบ เช่น รูปหงส์ประดับกรอบซุ้มของพระเจ้า เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีการกตพิมพ์ในส่วนของหางหงส์และหางกินรีอีกด้วย ซึ่งเทคนิคดังกล่าวน่าจะเป็นพัฒนาการต่อจากงานช่างที่วัดพระธาตุลำปางหลวงและวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน แต่ดินเผาประดับดังกล่าวไม่มีการเผาเคลือบเหมือนที่ผ่านมา แต่จะทำการตกแต่งผิวแบบอื่นคือการทาสี ทาชาดแล้วปิดทอง เช่นเดียวกับการตกแต่งงานปูนปั้น

ภาพที่ 64 โขงพระเจ้า ภายในวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 65-67 เครื่องปั้นดินเผาประดับโขงพระเจ้า ภายในวิหารวัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

อีกส่วนหนึ่งที่มีการประดับดินเผา คือ ชุ่มประตู่โขง ซึ่งมีรูปแบบโครงสร้างเช่นเดียวกับโขงพระเจ้าภายในวิหาร แต่มีการเจาะชุ่มให้มีทางลอดเดินเข้าออกได้ ชุ่มประตู่โขงมีการประดับลวดลายบ้างแต่ไม่วิจิตรเท่าโขงพระเจ้า ส่วนใหญ่เป็นลายพรรณพฤกษา สองข้างทางเข้าเป็นกัณฐี ตรงกลางเป็นมังกรคายนา หางมังกรพันกันเหนือชุ่ม ซึ่งล้วนแล้วแต่แตกกะเทาะจากการเสื่อมสภาพตามกาลเวลา แต่ยังคงปรากฏหงส์ดินเผาตกแต่งประดับกรอบชุ่มโขงประตู่และหางกัณฐี เช่นเดียวกันกับโขงพระเจ้าภายในวิหาร

ภาพที่ 68 ชุ่มประตู่โขง วัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

ภาพที่ 69 เครื่องปั้นดินเผาประดับซุ้มประตูโขง วัดเวียง อำเภอเถิน จังหวัดลำปาง

นอกจากซุ้มประตูโขงวัดเวียงแล้ว ในพื้นที่อำเภอเถินยังมีซุ้มประตูโขงอีกแห่งคือที่วัดล้อมแรด แต่ได้ถูกเปลี่ยนสภาพไปหมดแล้ว โดยทั้งสองหลังสร้างขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกันโดยช่างฝีมือชาวเชียงแสนที่อพยพลงมาอยู่ในเมืองเถิน ซึ่งได้สร้างวัดและชุมชนที่ล้อมแรดก่อน จากนั้นจึงเคลื่อนที่มาสร้างชุมชนวัดเวียงในช่วงระหว่าง พ.ศ. 2180–2200 ข้อมูลดังกล่าวมีความสอดคล้องกันในพงศาวดารเมืองเถิน ซึ่งระบุว่า ผู้สร้างวัดเวียงคือพระมหาเถระสังฆทิพย์ เมื่อ พ.ศ. 2192 ซึ่งพระมหาเถระท่านนี้คงหมายถึงสามเณรอาทิตย์ ซึ่งเป็นบุตรของขุนด่านสุดตา ศิษย์พระมหาปาเกสระปัญโญ เจ้าสำนักสายป่าวัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และพระมหาปัญญา วัดพระธาตุลำปางหลวง⁶ โดยสายสัมพันธ์ดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงที่มาของกลุ่มช่างการหิบบัณเฑาะรูปแบบงานช่างได้อย่างชัดเจน

5. วัดป่าตันหลวง

วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ เป็นวัดที่มีงานศิลปกรรมอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดลำปาง คือ ชุมประตู่โขงที่มีรูปแบบศิลปกรรมช่วงพุทธศตวรรษที่ 22–23 ยุคที่พม่าปกครองล้านนา ชุมประตู่โขงตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกของหน้าวิหาร มีลักษณะตั้งบนฐานบัว มีเสาชุมย่อมุมกรอบชุมโค้งหยัก มีหลังคาทรงปราสาทซ้อนลดหลั่นกัน 5 ชั้น มีชุมจระนำและกระจิงหน้าชุม ประตู่แกะสลักเป็นรูปทวารบาล ฝีมือช่างพื้นบ้านที่ได้รับอิทธิพลไทใหญ่ ประตู่โขงประดับด้วยลวดลายปูนปั้นสวยงาม มีประติมากรรมกนิกร กนิรี ทำจากเครื่องปั้นดินเผาประดับอยู่ในท่าพ้อนรำ มีหางและปีกขนาดใหญ่ ปั้นปูนทับเป็นลวดลายเครือเถา โดยภาพรวมนั้นคล้ายกับกนิกร กนิรีที่วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน เป็นฝีมือช่างพื้นบ้านในท้องถิ่น⁷

ภาพที่ 70 ชุมประตู่โขง และวิหารหลังเดิมวัดป่าตันหลวง

ที่มา : วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

โดยซุ้มโขงหลังดังกล่าวบอกเล่าลักษณะด้านสถาปัตยกรรมในแบบฉบับช่างลำปางได้อย่างสมบูรณ์อีกหลัง โครงสร้างก่อด้วยอิฐฉาบปูน มีช่องกรอบประตูเพื่อเป็นทางเข้าออกวัด และเป็นเครื่องแบ่งเขตแดนที่สำคัญของการก้าวข้ามจากแดนโลกีย์ผ่านเข้าสู่โลกุตระแดน พุทธภูมิที่สร้างขึ้นด้วยกระบวนการความคิดด้านจิตวิทยาเพื่อให้บุคคลที่ก้าวพ้นไปสู่ความสงบนิ่ง

การตกแต่งประดับลวดลายปูนปั้นพรรณพฤกษาและสัตว์ป่าหิมพานต์ตามแนวคิดคติจักรวาลวิทยาในพุทธศาสนา ด้วยเทคนิคการประดับลวดลายปูนปั้นซึ่งเป็นลักษณะงานช่างที่สืบทอดกันมาในช่วงระยะเวลาหนึ่งแล้ว ในยุคนี้ยังเพิ่มเทคนิคการประดับกระจกจีนผสมกับลายปูนปั้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งถือได้ว่าช่วงระยะเวลาดังกล่าวกระจกจีนเริ่มเข้ามามีบทบาทและเป็นที่นิยมของผู้ศรัทธาที่จะสรรหาวัสดุสะท้อนแสงแห่งสีอันมาประดับอาคารศาสนสถานภายในวัด รวมไปถึงงานศิลปกรรมสำคัญอื่นๆ ทางพุทธศาสนาด้วย

ภาพที่ 71–74 เครื่องปั้นดินเผาประดับซุ้มประตูโขง วัดป่าตันหลวง

ภาพที่ 75 การโคลนลายด้วยเครื่องปั้นดินเผา ก่อนใช้เทคนิคปูนปั้นประดับลวดลายอีกครั้ง

นอกจากนี้การประดับตกแต่งซุ้มประตูโขงหลังนี้ ยังมีการใช้เครื่องปั้นดินเผาผสมผสานกับการปั้นปูนประดับด้วย กล่าวคือ การปั้นปูนประดับลวดลายนั้นต้องอาศัยการโคลนด้วยดินเผาก่อนปั้นประดับรายละเอียดด้วยปูนดำสูตรโบราณเป็นลวดลายพรรณพฤกษาทับอีกครั้ง ซึ่งถือเป็นเทคนิคใหม่ที่เกิดขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 23 ต่างไปจากงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขงวัดพระธาตุเสด็จ (ปัจจุบันได้ถูกรื้อถอนไปหมดแล้ว) และซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อันเป็นเทคนิคแบบเก่าก่อนจะพัฒนามาเป็นการปั้นปูนร่วม ซึ่งอาจจะเป็นการแก้ปัญหาเรื่องเทคนิคการเคลือบที่ไม่สามารถทำเครื่องเคลือบอุณหภูมิสูงได้เท่าเทียมกับกลุ่มวัดพระธาตุเสด็จและวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน อันเป็นเทคนิคงานช่างของกลุ่มก่อนหน้านี้ แต่ก็ถือว่าซุ้มประตูโขงวัดป่าตันหลวง ยังคงสวยและสมบูรณ์หลังหนึ่งในล้านนา

ในปี พ.ศ. 2536 ซุ้มประตูโขงวัดป่าตันหลวง ได้รับการบูรณะและขึ้นทะเบียนจากกรมศิลปากร ถือเป็นมรดกวัฒนธรรมของชุมชนและของจังหวัดลำปางอีกหนึ่งแห่ง

ภาพที่ 76 กิณร กิณรี ทำจากเครื่องปั้นดินเผา ชุ่มประตู่โขงวัดป่าคันหลวง

ภาพที่ 77 งานเครื่องปั้นดินเผาประดับชุ่มประตู่โขง วัดป่าคันหลวง เป็นโกลนก่อนที่จะปั้นปูนทับอีกครั้ง

6. วัดศรีหมวดเกล้า

ซุ้มประตูโขง ที่ใช้เครื่องปั้นดินเผาโกลนลายรุ่นสุดท้ายของนครลำปาง

วัดศรีหมวดเกล้า อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง จากการเก็บข้อมูลพบว่าซุ้มประตูโขงดังกล่าวสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2448 ซึ่งจากช่วงระยะเวลาในการสร้างและลักษณะงานศิลปกรรมทำให้ทราบว่า องค์ความรู้ เทคนิค รวมถึงวิธีการสร้าง ยังคงมีลักษณะแบบประเพณีนิยมและได้รับการสืบทอดต่อกันมาจนถึงช่วงระยะเวลาดังกล่าว ทั้งการใช้เครื่องปั้นดินเผาในการโกลนลายก่อนจะมีการปั้นปูนประดับ ซึ่งเป็นพัฒนาการยุคสุดท้ายของเครื่องดินเผาประดับ รูปทรงและสัดส่วนที่เป็นแบบดั้งเดิม และการใช้กระจกเงาในการประดับตกแต่งผสมผสานลายปูนปั้น อันเป็นพัฒนาการในยุคหลังจากยุคพม่าปกครองล้านนา ในระหว่างปี พ.ศ. 2101–2300 นับเป็นซุ้มประตูโขงรุ่นสุดท้ายที่ยังคงรักษาลักษณะรูปแบบซุ้มประตูโขงสกุลช่างลำปางไว้ได้อย่างสมบูรณ์

ภาพที่ 78 ซุ้มประตูโขงวัดศรีหมวดเกล้า

• ภาพที่ 79 ซุ้มประตูของวัดศรีหมวกเกล้า

• ภาพที่ 80-82 งานเครื่องปั้นดินเผา
ประดับซุ้มประตูของวัดศรีหมวกเกล้า
เป็นโคลนก่อนที่จะปั้นปูนทับอีกครั้ง

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดลำพูน

เมื่อพูดถึงงานเซรามิกประดับในจังหวัดลำพูนแล้ว ค่อนข้างจะพบตัวอย่างน้อยมาก โดยไม่ได้หมายความว่าในอดีตจะไม่ปรากฏ เพียงแต่มีความเสียหายจากการรื้อถอน แดกหัก และเกิดจากการทำลายโดยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์

ประมาณปี พ.ศ. 2554 ผู้เขียนได้ลงพื้นที่เก็บงานศิลปกรรมของในเขตพื้นที่จังหวัดลำพูน และได้พบกับหงส์เซรามิกประดับจำนวน 2 ตัวประดับเชิงชายศาลาข้างวิหารวัดเจติยขาว ซึ่งถือเป็นตัวอย่างสำคัญหนึ่งของงานเครื่องเคลือบดินเผา ว่าด้วยความสัมพันธ์งานช่างของกลุ่มชาวไทลื้อไทใหญ่ ไทเขิน ที่มีการสร้างสรรค์งานในลักษณะดังกล่าวในวัฒนธรรมล้านนา แต่เมื่อได้ศึกษางานครั้งนี้จึงได้กลับไปเพื่อไปบันทึกภาพอีกครั้ง กลับพบว่าในปี พ.ศ. 2559 ทางวัดได้มีการเปลี่ยนหลังคาศาลาใหม่ โดยผลจากการรื้อถอนทำให้หงส์ดินเผาเคลือบดังกล่าวได้รับความเสียหายอย่างมาก และก็ไม่ได้เก็บชิ้นส่วนไว้ ทำให้สูญหายไปจากวัด ภาพที่ผู้เขียนบันทึกไว้เมื่อปี พ.ศ. 2554 จึงเป็นหลักฐานชิ้นเดียวในการอธิบายถึงรูปแบบหงส์เครื่องเคลือบดินเผาที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดลำพูน แต่ก็ยังพบว่ายังมีหงส์เครื่องเคลือบดินเผา ลักษณะดังกล่าวที่วัดลุ่มช้างอีกหนึ่งแห่งซึ่งอยู่ในพื้นที่ละแวกเดียวกัน ถือเป็นเรื่องโชคดีที่ตัวอย่างงานศิลปกรรมดังกล่าวยังคงอยู่ให้ศึกษารูปแบบในครั้งนี้

ภาพที่ 83–84 หงส์เครื่องเคลือบดินเผา ประดับเชิงชายศาลาข้างวิหารวัดเจติยขาว
ถ่ายเมื่อปี พ.ศ. 2554 ปัจจุบันแตกหักไปหมดแล้ว

ภาพที่ 85 หงส์เครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคากุฏิ วัดลุ่มช้าง

1. วัดลุ่มช้าง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน

หงส์เคลือบเขียว หนึ่งความงามของมรดกทางวัฒนธรรมชาวของ
ที่ยังคงเหลือ

หงส์ดินเผาเคลือบประดับกุฏิพระ หรือที่เรียกว่า โสฬสลวง กุฏิไม้โบราณ
ยังคงตั้งสง่าภายในวัด จารึกที่เขียนไว้ได้จั่วได้ทำให้ทราบว่ากุฏิหลังดังกล่าว
สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2470 และความพิเศษของกุฏิหลังนี้ คือ มีหงส์เครื่องเคลือบ
ดินเผาประดับเกาะอยู่ตามสันหลังคาอย่างสวยงาม จำนวนทั้งหมด 4 ตัว

นอกจากนี้ในสมัยพระอริการบุณย์นั้น ขนดีโก อดีตเจ้าอาวาสวัดลุ่มช้าง ได้นำหงส์เครื่องเคลือบดินเผา จำนวน 1 ตัว ไปมอบให้พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย ซึ่งปัจจุบันเก็บรักษาไว้ในห้องคลังของพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย

หงส์ดังกล่าวเป็นงานเครื่องปั้นดินเผา ดินเนื้อแกร่งเผาไฟสูง เคลือบสีเถ้า จากธรรมชาติ งานออกมาเป็นสีเขียวเทา จากการสัมภาษณ์พระครูภากร พุทธิศาสน์ ปภากโร เจ้าอาวาสวัดลุ่มช้างรูปปัจจุบัน ทราบว่าเมื่อปี พ.ศ. 2546 ได้ทำการเปลี่ยนกระเบื้องวาวเป็นกระเบื้องลอน เนื่องจากถูกพายุลูกเห็บพัดเสียหายทั้งหลัง แต่ยังคงไว้ซึ่งหงส์ดินเผาเคลือบประดับอยู่ที่หลังคาตงเดิม ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าชื่นชมอย่างมากในการเก็บรักษามรดกทางวัฒนธรรมชิ้นนี้ ไว้ได้ดังเดิม ถือเป็นหลักฐานชิ้นสำคัญว่าด้วยเรื่องเครื่องเคลือบดินเผาประดับของกลุ่มวัฒนธรรมไทยของ (ไทลื้อ) ที่ปรากฏในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างชัดเจน

ภาพที่ 86—88 หงส์เครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคาภูมิ วัดลุ่มช้าง

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

1. วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

หงส์ประดับสันหลังคาหอไตรวัดพระสิงห์ เมืองเชียงใหม่
เครื่องเคลือบดินเผาศิลปะล้านนา พุทธศตวรรษที่ 24

หอไตรวัดพระสิงห์ สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิละ ในปี พ.ศ. 2354 เป็นอาคารสองชั้น มีผังรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ด้านหน้าหันไปทางทิศเหนือ มีบันไดนาคขึ้นเพื่อไปชั้นสอง ด้านหลังมีประตูทางเข้าในชั้นล่าง และมีลานประทักษิณเดินได้รอบฐาน ที่ฐานและขอบด้านบนมีลายปูนปั้น ภาพสัตว์หิมพานต์ ผนังระหว่างช่องหน้าต่างมีปูนปั้นรูปเทพนมยืน ชั้นบนเป็นโครงสร้างไม้ ผนังอาคารเป็นลายกรอบรูปสี่เหลี่ยมย่อมุม ตรงกลางกรอบประดับลายดอกกลอย เทคนิคงานปูนปั้นประดับกระจกจั่น หน้าบันประดับด้วยงานไม้แกะสลัก ลวดลายสัตว์ป่าหิมพานต์และลวดลายพรรณพฤกษา ตกแต่งด้วยงานทาร์ก ปิดทอง และประดับกระจกจั่น หลังคาทั้งด้านหน้าและด้านหลังลดชั้น 2 ชด 2 ตับ ประดับช่อฟ้า ป้านลม^๑ และที่สำคัญสันหลังคา มีการประดับรูปหงส์ทำด้วยเครื่องเคลือบดินเผา

ภาพที่ 89 หอไตรวัดพระสิงห์ ถ่ายเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2469

- ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

หอไตรหลังนี้ได้รับการบูรณะหลายครั้ง เช่นราวปี พ.ศ. 2377 ได้รับการบูรณะขึ้นอีกครั้งโดยครูบากัญจนมหาเถร วัดสูงเม่น และได้ทำการบูรณะครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2469 โดยมีพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงเป็นประธานในการบูรณะร่วมกับพลตรี เจ้าแก้วนวรัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และเหล่าคหบดีสำคัญในยุคนั้น คราวที่พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินมายังมณฑลพายัพ ทรงทอดพระเนตรเห็นหอไตรวัดพระสิงห์ชำรุดทรุดโทรมมาก จึงทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนหนึ่งให้บูรณะตามลักษณะเดิม และฉลองสมโภชในปี พ.ศ. 2472⁹

ภาพที่ 90 หอไตรวัดพระสิงห์ ถ่ายเมื่อประมาณปี 2466–2567 ครั้งที่มีการรื้อวิหารหลวงหลังเดิม

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

ภาพที่ 91 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 ทรงถ่ายรูปหอไตรวัดพระสิงห์
ครั้งเสด็จประพาสเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2469

ที่มา : สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ

สิ่งที่ยังคงมีให้เห็นอันเป็นเสน่ห์ของหอไตรหลังนี้ คือ หงส์ประดับ
บันจากดินเผาเคลือบจากสีเถ้า จนได้เนื้อสีเขียวอมเทา รูปแบบหงส์ดินเผา
ดังกล่าวนิยมสร้างขึ้นเพื่อประดับอยู่บนสันหลังคาของงานสถาปัตยกรรม
ในล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งคาดว่าเป็นการคลี่คลายแบบและ
พัฒนาการมาจากเมฆตั้งเมฆไหลในงานศิลปกรรมช่วงก่อนหน้านี้ หอไตร
วัดพระสิงห์ จึงถือเป็นตัวอย่างงานสำคัญของงานสถาปัตยกรรมในเขต
เมืองเชียงใหม่ที่ยังคงปรากฏเครื่องเคลือบดินเผาประดับในงานสถาปัตยกรรม
ให้เห็นในยุคปัจจุบัน

นอกจากนี้ยังคงมีตัวอย่างหงส์ประดับสันหลังคาหอไตรวัดพระสิงห์
ส่วนหนึ่ง ที่กรมศิลปากรนำไปจากเมืองเชียงใหม่ เมื่อปี พ.ศ. 2470 จัดแสดง
อยู่ในห้องล้านนา อาคารประพาสพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ
พระนคร จนถึงทุกวันนี้

ภาพที่ 92 เครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ ประดับสันหลังคาหอไตรวัดพระสิงห์

ภาพที่ 93 หงส์ประดับสันหลังคาหอไตรวัดพระสิงห์ จัดแสดงอยู่ในห้องล้านนา
อาคารประพาสพิพิธภัณฑ์ พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

2. วัดสวนดอก อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

หงส์ประดับสันหลังคาวิหารหลวงวัดสวนดอก

เครื่องเคลือบดินเผาศิลปะล้านนายุคสุดท้าย

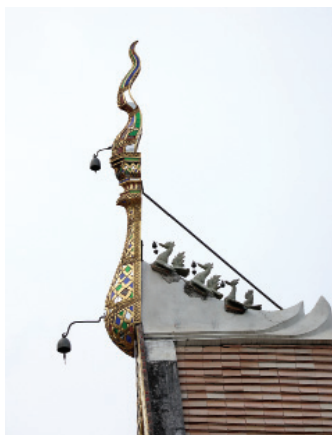
วัดสวนดอก หรือวัดบุปผาราม ตั้งอยู่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดสามัญ สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย และปัจจุบันได้รับการขึ้นทะเบียนให้เป็นโบราณสถานสำคัญ ภายใต้การกำกับดูแลของกรมศิลปากรเป็นที่เรียบร้อยแล้ว

ภาพที่ 94 หงส์ประดับสันหลังคาวิหารหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง

วิหารหลวงวัดสวนดอก สร้างขึ้นโดยครูบาเจ้าศรีวิชัย เป็นประธาน พร้อมด้วยเจ้าแก้วนารัฐ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และพระราชชายาเจ้าดารารัศมี ตลอดจนจตุรธาพุทธบริษัททั้งหลาย ได้ทำการปฏิสังขรณ์พระวิหาร โดยครูบาศรีวิชัยได้รื้อฐานวิหารของเดิมออกและสร้างแนวฐานวิหารหลวง ปัจจุบันแทนในปี พ.ศ. 2475 นับเป็นวิหารหลวงที่ใหญ่ที่สุดในภาคเหนือ ลักษณะเป็นวิหารโถง (วิหารที่ไม่มีฝาผนัง) โครงสร้างเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ทั้งหลัง มีระเบียงโดยรอบ หน้าบันทั้งสองด้านมีลายปูนปั้นแบบเครือเถา สอดแทรกสัตว์นานาชนิด เป็นศิลปะล้านนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 ที่มีความสวยงาม ความสำคัญของอาคารหลังนี้ต่อการศึกษา คือ บนสันของหลังคาประดับเครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์คาบกระดิ่งเรียงรายกันเป็นแถวยาว ซึ่งมีจำนวนมากกว่า 50 ตัว โดยหงส์ดินเผาเคลือบดังกล่าว

คงสร้างขึ้นเมื่อคราวสร้างวิหารในปี พ.ศ. 2475 เป็นเครื่องเคลือบดินเผาที่ทำจากดินนา เเผาเคลือบด้วยสีเถ้าพันธุ์พืช งานศิลปกรรมหงส์จึงออกเป็นสีเขียวอมเทา ถือเป็นหงส์ดินเผาเคลือบรุ่นสุดท้ายที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา ซึ่งวิหารหลังนี้ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานแห่งชาติในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478 และเมื่อปี พ.ศ. 2555 ได้มีการบูรณะพระวิหารหลวงอีกครั้ง เนื่องจากชำรุดทรุดโทรมลงเป็นอย่างมาก วัดสวนดอกจึงดำเนินการขออนุญาตจากกรมศิลปากรเพื่อทำการบูรณปฏิสังขรณ์ ซึ่งการบูรณะพระวิหารหลวงครั้งนี้ยังคงรักษาเอกลักษณ์ของหงส์ดินเผาเคลือบประดับสันหลังคาไว้ให้สวยงามดังเดิม

ภาพที่ 95–97 หงส์เครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคาวิหารหลวงวัดสวนดอก

3. วัดแสนฝาง

เครื่องเคลือบดินเผายอดหอเต็ง วัดแสนฝาง จังหวัดเชียงใหม่

เครื่องเคลือบดินเผาประดับที่วัดแห่งนี้ ปรากฏยอดหอเต็งหรือหอระฆังที่ตั้งอยู่มุมกำแพงวัดในทางทิศตะวันออก มีทั้งหมดจำนวน 2 หอ ซึ่งสันนิษฐานว่าสร้างขึ้นช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 หรือต้นพุทธศตวรรษที่ 26 ลงมาแล้ว ลักษณะเป็นยอดแหลม ปั้นเป็นลูกบัวกลมต่อกัน 3 ชั้น มีขนาดความสูงประมาณ 70 เซนติเมตร ขึ้นรูปด้วยวิธีการปั้นแบบแป้นหมุน แล้วค่อยนำมาแต่งลวดลายกลีบบัวในภายหลัง ก่อนนำไปเผาเคลือบในอุณหภูมิไฟสูงด้วยน้ำเคลือบที่เฝ้าจากพันธุ์พืช ถือเป็นตัวอย่างยอดอาคารที่มีลักษณะเป็นหลังคายอด ซึ่งในอดีตคงเป็นลักษณะของไม้กลึง แต่ด้วยเหตุเกิดการผุกร่อนบ่อยครั้ง จึงมีการใช้วัสดุเป็นงานเครื่องเคลือบดินเผาในเวลาต่อมา ซึ่งยอดอาคารดังกล่าวนอกจากจะพบที่วัดแสนฝางจำนวน 2 ยอดแล้ว ยังปรากฏที่วัดเกตการามอีก 1 ยอด และเครื่องเคลือบดินเผาในลักษณะเช่นเดียวกันจากภาพถ่ายโบราณของวัดในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ เช่น วัดบุพพาราม วัดศรีดอนไชย เป็นต้น ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นยอดหอเต็งที่ทำจากเครื่องเคลือบดินเผาเช่นกัน

ภาพที่ 98–99 เครื่องเคลือบดินเผายอดหอเต็ง วัดแสนฝาง จังหวัดเชียงใหม่

ภาพที่ 100 เครื่องเคลือบดินเผาประดับขอกหอเค็ง วัดศรีคอนไชย จังหวัดเชียงใหม่

ที่มา : หนังสือ "คำพิจิ ขากิ ช่วงภาพในเชียงใหม่ สมัยรัชกาลที่ 5"

ภาพที่ 101 เครื่องเคลือบดินเผาประดับขอกหอเค็ง วัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่

เชิงอรรถ

- ¹ สัมภาษณ์, พงศกร นาสาร, นักวิชาการที่มีความเชี่ยวชาญอักษรล้านนา อาจารย์หมวดสังคม โรงเรียนบ้านไทรทอง อำเภอคำม่วนมขามเตี้ย จังหวัดกาญจนบุรี, วันที่ 4 มิถุนายน 2566.
- ² สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, วัดพระธาตุลำปางหลวง บูรณะระเบียงคด กุฏิพระแก้ว และหอไตร (เชียงใหม่ : ช่อฟ้าก่อสร้าง, 2551), หน้า 29.
- ³ สำนักนายกรัฐมนตรี, “ศิลาจารึกหลักที่ 20,” ใน *ศิลาจารึกภาคที่ 3* (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., ม.ป.ป.), หน้า 192.
- ⁴ สมาคมเพื่อการศึกษาสมบัติวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง, *ตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวงและตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า จัดพิมพ์ถวายเป็นทานแก่วัดพระธาตุลำปางหลวง เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่นายวิชัย เลาหวัฒน์* (เชียงใหม่ : เจริญการค้า, 2515), หน้า 12.
- ⁵ สามารถ สิริเวชพันธุ์, *วิหารโถง ชุ่มโขง สกุลช่างลำปาง* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527), หน้า 75.
- ⁶ รูปพรรณ เครือระยา, โขง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21–25 รูปแบบ เทคนิค และแนวคิดของกลุ่มสกุลช่างลำปาง, *วารสารหน้าจั่ว* ฉบับที่ 11, (กันยายน–ธันวาคม, 2557) : 64–89.
- ⁷ เฉลียว ปิยะชน, *ประติมากรรมเทวตาและกนิกร แห่งล้านนา* (เชียงใหม่ : ปราณ, 2540), หน้า 148.
- ⁸ วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์, *ศาสตร์ ศิลป์ จิตวิญญาณ วิหารล้านนา* (นนทบุรี : เมืองโบราณ, 2565).
- ⁹ จริย์ สุนทรสิงห์, *วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิค, 2543), (องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันเสาร์ที่ 28 ตุลาคม 2543).

4

วิหารน้อย

หลักฐานสำคัญของการมีอยู่
ของเครื่องเคลือบประดับ
ในวัฒนธรรมล้านนา

วิหารน้อย

หลักฐานสำคัญของการมีอยู่ของเครื่องเคลือบประดับ ในวัฒนธรรมล้านนา

หลักฐานของการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับตกแต่งอาคารทางศาสนสถาน ที่ปรากฏให้เห็นตามแหล่งวัฒนธรรมอันน้อยนิดนั้น ก็ไม่ได้หมายความว่าในอดีตจะไม่มี แต่อาจเป็นเพราะกาลเวลาที่ผ่านมามีอาคารต่างๆ ทั้งวิหาร อุโบสถ หอไตร ได้ชำรุดทรุดโทรมและถูกรื้อถอนออกไปในที่สุด รูปแบบของวิหารเปลี่ยนไปตามยุคสมัย ทั้งรูปแบบและวัสดุเพื่อความคงทนถาวร มีการสร้างของใหม่ขึ้นมาทดแทนโดยไม่ได้นำการตกแต่งอาคารรูปแบบเดิมมาใช้อีกครั้ง ส่งผลให้การใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับหายไปหมดสิ้น ถึงแม้ว่ายังมีกลุ่มอาคารบางพื้นที่ที่ยังคงหลงเหลือร่องรอยการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคา เช่น ที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา เป็นต้น ที่แสดงให้เห็นถึงการตกแต่งเครื่องเคลือบดินเผาลวดลายเมฆตั้งเมฆไหล ช่อฟ้า และปราสาทผึ้ง ตามที่ได้เสนอไว้ก่อนหน้านี้ แต่ก็ยังปรากฏตัวอย่างการประดับเครื่องเคลือบดินเผาในงานศิลปกรรมอื่น ดังที่ปรากฏในรูปแบบของวิหารน้อย

วิหารน้อย เป็นชื่อที่ชาวล้านนาใช้เรียกวิหารขนาดเล็ก มีรูปแบบและโครงสร้างคล้ายคลึงกับวิหารจริง ซึ่งในล้านนามีการพบวิหารน้อยที่หลงด้วยสำริด ชื่อว่า “โลหะตะวันตกวิหาร” ที่เมืองเชียงแสน ขนาดกว้าง 55 เซนติเมตร ยาว 85 เซนติเมตร สูง 102 เซนติเมตร ภายในมีฐานประดิษฐานพระพุทธรูปปัจจุบันจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เชียงใหม่ จึงมีความเป็นไปได้ว่าในอดีตนิยมสร้างวิหารขนาดเล็กนี้เพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปไว้ภายในหลักฐานจากจารึกสามารถกำหนดอายุจากศักราชที่ปรากฏ คือจุลศักราช 1088 (พ.ศ. 2269) ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่พม่าปกครองล้านนา¹ (ระหว่าง พ.ศ. 2157–2295)

โดยมีหีบไม้บรรจุพระพุทธรูปและพระอัฐิ บานอยู่หน้า “วัดขาวบ้าน” (วัดผ้าขาวบ้าน ในตัวเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่) เป็นประธาน พร้อมกับลูกหลานและ วงศาคณาญาติ พร้อมสร้างพระพุทธรูป 1 องค์ และพระมหาเจดีย์อีก 1 องค์ ประดิษฐานไว้ในโลหะวิหารหลังนี้² เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ครบ 5,000 วัสสา โดยขอให้ผลบุญครั้งนี้เป็นเครื่องนำไปสู่นิพพาน

โลหะเซตวันวิหารหลังนี้ แสดงให้เห็นถึงการประดับเครื่องบน ทั้งในส่วนของช่อฟ้า ปราสาทเพ็ชร์ และขอบบ้านลมที่ประดับด้วยหงส์ โดยรูปแบบดังกล่าวเป็นลักษณะของการจำลองเครื่องบนซึ่งอาจจะทำจาก เครื่องเคลือบดินเผาประดับร่วมอยู่ด้วย ถือเป็นรูปแบบของการจำลองวิหาร ที่เกิดขึ้นในยุคที่พม่าปกครองและประดับเครื่องบนด้วยงานเครื่องเคลือบดินเผา

ภาพที่ 102 วิหารน้อยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่

ภาพที่ 103–105 วิหารน้อยในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ เชียงใหม่
 • แสดงถึงรายละเอียดการประดับเครื่องบน

วิหารน้อยส่วนใหญ่นิยมสร้างด้วยไม้แกะสลัก หลังคามักเป็นไม้ไผ่สาน ลงรักหรือลงหาง ลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรม คล้ายคลึงกับวิหารขนาดใหญ่ที่มีการก่อสร้างจริง โดยมีการเก็บรายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆ เช่น แผงแล ปากแล คันทวย เป็นต้น ทั้งนี้อาจเป็นไปได้ว่ามีความเชื่อเกี่ยวกับอานิสงส์ของการสร้างวิหารน้อยว่าเปรียบเสมือนการสร้างวิหารจริง หากแต่วิหารน้อยเป็นการสร้างเพื่อประดิษฐานพระพุทธรูปที่ทำถวายไว้

จากการศึกษาของวีรศักดิ์ ของเดิม เกี่ยวกับวิหารน้อยในเขตอำเภอเมือง อำเภอหางฉัตร อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ และอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง ทำให้พบแนวคิดหลักในการสร้างวิหารน้อย คือ “การสืบทอดพระศาสนา ให้ครบ 5,000 ปี”³

ดังนั้น วิหารน้อยก็มียอดประกอบเช่นเดียวกับวิหารหลวงที่เป็นอาคารสถาปัตยกรรม เพียงแต่องค์ประกอบอาจมีขนาดผิวนที่เล็กจากการย่อส่วน เช่น ฝืนหลังคาซ้อนชั้น ช่อฟ้า บานลม หน้าบัน คันทวย เป็นต้น แต่ที่น่าสนใจที่ถือเป็นหลักฐานสำคัญของการมีอยู่ของเครื่องเคลือบประดับคือ รูปแบบเครื่องบนวิหารน้อยที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งสันนิษฐานว่าได้รับต้นแบบและอิทธิพลของรูปทรงมาจากวิหารจริงในพื้นที่ ทั้งในส่วนของวิหารหลวง วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง วิหารหลวง วัดพระธาตุเสด็จ ในอดีตแทบทั้งสิ้น

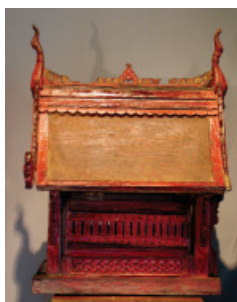
ภาพที่ 106–107 วิหารน้อยวัดบันจ้าว อำเภอห้างฉัตร จังหวัดลำปาง

จากการสำรวจวิหารน้อยในพื้นที่จังหวัดลำปาง พบวิหารน้อยจำนวนเกือบ 20 หลัง ตามวัดในพื้นที่จังหวัดลำปาง ทั้งในอำเภอเมือง อำเภอเกาะคา อำเภอห้างฉัตร และอำเภอแม่ทะ ซึ่งผู้เขียนได้คัดเลือกวิหารน้อยที่มีความเกี่ยวข้องกับลักษณะของการประดับเครื่องบนด้วยเครื่องเคลือบดินเผา ดังจะได้นำเสนอต่อไป

วิหารน้อยในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง นิยมสร้างด้วยไม้แกะสลักหลังคามักเป็นไม้ไผ่สานลงรักหรือลงหาง ลักษณะโครงสร้างทางสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมคล้ายคลึงกับวิหารขนาดใหญ่ที่มีการก่อสร้างจริง โดยมีการเก็บรายละเอียดขององค์ประกอบต่างๆ และเครื่องบนแสดงการประดับช่อฟ้า เมฆตั้งเมฆไหล และปราสาทเพ็ญอย่างงานเครื่องเคลือบ

ประดับในงานสถาปัตยกรรมล้านนา ซึ่งเป็นกลุ่มตัวอย่างที่เห็นอิทธิพลจาก
สิ่งก่อสร้างจริงได้เป็นอย่างดี และตามประวัติศาสตร์มีความสัมพันธ์กับเวียง
พระธาตุลำปางหลวงร่วมอยู่ด้วย จึงส่งผลให้รูปแบบวิหารน้อยในพื้นที่นี้
มีลักษณะเฉพาะและคงเก็บรายละเอียดการประดับเครื่องบนได้อย่างถูกต้อง
ตามองค์ประกอบงานสถาปัตยกรรมล้านนา

วิหารน้อยวัดป่าจำ ตำบลน้ำโจ้ อำเภอแม่ทะ มีลักษณะของการประดับ
เครื่องบนเป็นแบบช่อฟ้า เมฆตั้งเมฆไหล และปราสาทเพ็อง ตามหลัก
ไวยากรณ์วิหารล้านนา เป็นรูปแบบวิหารที่นิยมสร้างกันมาจนถึงช่วงก่อน
พุทธศตวรรษที่ 24

ภาพที่ 108–111 เมฆตั้งเมฆไหล และปราสาทเพ็อง ที่ประดิษฐานประดับบนวิหารน้อย วัดป่าจำ

ภาพที่ 112–114 รูปแบบข้อฟ้าที่ประดับ วิหารน้อย วัดป่าจ้ำ

วิหารน้อยจตุรमुख วัดพระธาตุลำปางหลวง เป็นวิหารในแผนผังสี่เหลี่ยมด้านเท่าทรงปราสาท มียอดขนาดใหญ่ หลังคาทำจากแผ่นตะกั่ว การตกแต่งลวดลายดอกประจายามประดับบ้านลม มีการประดับลวดลายเมฆตั้งเมฆไหล และซ่อฟ้าที่ทำจากงานหล่อพิมพ์ตะกั่วที่ละเอียด เลียนแบบเครื่องเคลือบดินเผาได้อย่างสวยงาม

ภาพที่ 115 รูปแบบซ่อฟ้า บราลี ที่ประดับวิหารน้อยจตุรमुख วัดพระธาตุลำปางหลวง

วิหารน้อย วัดป่าตันหลวง อำเภอแม่ทะ พบจำนวน 2 หลัง หลังแรกเป็นวิหารแบบมีมุขโถงด้านหน้า และมีฐานสูงเพื่อเป็นตู้เก็บพระธรรมส่วนหลังที่ 2 นั้น เป็นวิหารในแผนผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า หลังคาเป็นโลหะสังกะสี มีการแกะสลักลวดลายดอกประจํายาม รวมทั้งมีการประดับช่อฟ้าและปราสาทเพ็อง ซึ่งเป็นรูปแบบโบราณที่เลียนแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับ

ภาพที่ 116 รูปแบบช่อฟ้า เมฆตั้งเมฆไหล และปราสาทเพ็อง ที่ประดับวิหารน้อย วัดป่าตันหลวง

ภาพที่ 117-120 รูปแบบซ่อฟ้าและปราสาทเพ็อง ที่ประดิษฐานน้อย วัดป่าตันหลวง

ภาพที่ 121-123 หลังคาของวิหารน้อย วัดบ้านหนอง ที่เลียนแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับ

จากการศึกษาเปรียบเทียบระหว่างงานเครื่องเคลือบดินเผาที่ประดับอาคารศาสนสถาน วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา กับการจำลองแบบอาคารในงานพุทธศิลป์วิหารน้อยในเขตจังหวัดลำปาง พบว่ารูปแบบของเครื่องบนวิหารดังกล่าว มีอิทธิพลต่อรูปแบบการทำวิหารน้อยจำลอง ซึ่งเป็นหลักฐานสำคัญของการรับรู้งานช่างของสล่าในอดีต ถึงรูปแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับวิหาร

ภาพที่ 124–126 หลังคาของวิหารน้อยในพื้นที่จังหวัดลำปาง ที่ทำเลียนแบบเครื่องเคลือบดินเผาประดับ
 • ทั้งในส่วนของข้อฟ้า บราลี และปราสาทเพ็อง

ภาพที่ 127–128 ซ่อฟ้าเครื่องเคลือบดินเผา วิหารน้ำแต้ม เปรียบเทียบกับซ่อฟ้าวิหารน้อย วัดป่าคันหลวง

ปราสาทเพ็ญจะอยู่บริเวณตรงกลางสันหลังคา ลักษณะเช่นเดียวกับแบบอาคารจำลองในงานพุทธศิลป์วิหารน้อย ซึ่งมีความแตกต่างกันไปตามแต่อิทธิพลที่ได้รับมาตามความเชื่อจักรวาลคติ ปราสาทเพ็ญมีอยู่ด้วยกันหลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับสกุลช่างและการตกแต่ง

ปราสาทเพ็ญที่พบเห็นในวัฒนธรรมล้านนาในยุคปัจจุบันนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นการปรับใช้เป็นเทคนิคปูนปั้นแล้ว ซึ่งการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับนั้นสามารถพบที่เมืองลี้สองปันนาและเมืองเชียงตุง ในขณะที่วัฒนธรรมล้านนาจะพบปราสาทเพ็ญเป็นเครื่องเคลือบดินเผาประดับบนสันหลังคาวิหารน้ำแต้มเท่านั้น ตั้งอยู่บริเวณกึ่งกลางของสันหลังคา มีรูปทรงเป็นพุ่มดอกปลายแหลม ส่วนยอดเป็นทรงสามเหลี่ยม ส่วนฐานทั้ง 2 ข้าง ยกปลายขึ้นมา 2 ชั้น ปั้นประดับเป็นลวดลายพรรณพฤกษา ในส่วนปลายมีเส้นโลหะเสียบอยู่ 7 หลัก ซึ่งอาจจะเป็นยอดเขาสัตบริภัณฑ์ทั้ง 7 ในส่วนของสันหลังคาประดับด้วยดินเผาที่ปั้นเป็นตัวกระหนกตัวหงา หรือที่เรียกว่า ลายเมฆตั้งเมฆไหลปักยึดติดกับปูนตามสันหลังคาตลอดแนว ทำหน้าที่คล้ายกับบราลี ซึ่งลักษณะของปราสาทเพ็ญและเมฆตั้งเมฆไหลดังกล่าว คล้ายกับที่พบบนสันหลังคาวิหารน้อย วัดป่าจำ อำเภอมะเข

- ภาพที่ 129—130 ปราสาทเพ็ญที่ประดับในส่วนของหลังคา วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง
เปรียบเทียบกับสันหลังคววิหารน้อย วัดป่าจ้ำ อำเภอมะทะ

จากตัวอย่างการตกแต่งเครื่องบนสันหลังคาด้วยเครื่องเคลือบดินเผาที่วิหารน้ำแต้มนั้น ถือได้ว่าเป็นตัวอย่างเดียวในภาคเหนือที่ยังคงหลงเหลือให้เห็นถึงการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคา รวมทั้งเศษชิ้นส่วนของเครื่องเคลือบดินเผาที่เก็บไว้ในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ และวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ตลอดจนตัวอย่างจากแบบอาคารจำลองหรือวิหารน้อยที่พบในวัดป่าจ้ำ วัดป่าต้นหลวง วัดบ้านหลุก วัดบ้านหนอง วัดบ้านจ้าว วัดพระธาตุลำปางหลวง และวัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืน ล้วนแสดงให้เห็นถึงรูปแบบอาคารในอดีตที่นิยมประดับตกแต่งสันหลังคาด้วยงานเครื่องเคลือบดินเผา นอกจากนี้แล้วยังไม่พบหลักฐานอื่นที่จะสามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงภาพการใช้งานจริงได้อีก

ข้อค้นพบดังกล่าว ทำให้สันนิษฐานได้ว่าในอดีตน่าจะมีการส่งอิทธิพลถึงกันระหว่างวัฒนธรรมกลุ่มไทลื้อ ไทจีน ในเมืองเชียงตุง เมืองต้าปิง เมืองม้า และเมืองลา กับกลุ่มวัฒนธรรมไทยวนในเขตล้านนา ทั้งในด้านรูปแบบงานสถาปัตยกรรมและศิลปกรรมการตกแต่ง โดยเฉพาะในเขตล้านนาที่ยังมีร่องรอยของการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคาร ดังตัวอย่างที่ปรากฏจากวิหารน้อยวัดป่าจ้ำ วิหารน้อยวัดป่าต้นหลวง อำเภอแม่ทะ เป็นต้น ที่มีการตกแต่งเครื่องบนเสมือนจริง และอาจสรุปได้ว่าในอดีตนั้นวิหารของวัดในแถบวัฒนธรรมล้านนา น่าจะมีการประดับตกแต่งสันหลังคาด้วยเครื่องเคลือบดินเผาเช่นเดียวกับวิหารของวัดในแถบเมืองเชียงตุงและกลุ่มวัฒนธรรมไทลื้อในสิบสองปันนาร่วมอยู่ด้วย

•
ภาพที่ 131

เครื่องเคลือบดินเผาช่อฟ้าและลายเมฆตั้งเมฆไหล
วิหารวัดบ้านแง้ เมืองคำปึง รัฐฉาน ประเทศเมียนมา
เปรียบเทียบกับ

• ภาพที่ 132-133

ช่อฟ้าวิหารน้อยวัดป่าจำ อำเภอมะตะ
และช่อฟ้าวิหารน้อย วัดพระแก้วคอนเ้าสุชาคาราม
อำเภอมือง จังหวัดลำปาง

เชิงอรรถ

- ¹ ดูเพิ่มเติมใน ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว, 200 ปี *พม่าในล้านนา* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2545).
- ² อันส์ เพนธ์, ศรีเลา เกษพรหม และศราวุธ ศรีทา, “จารึก 1.4.3.1 เชียงแสน พ.ศ. 2269,” ใน *ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 8 : จารึกในจังหวัดเชียงใหม่* (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2547), หน้า 299–304.
- ³ วีระศักดิ์ ของเดิม, *วิหารน้อยในเขตอำเภอเมือง อำเภอหางฉัตร อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ และอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง* (รายงานวิชาการศึกษาเฉพาะเรื่อง 1 ปีการศึกษา 2549 ภาควิชาศิลปไทย คณะจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), หน้า 57.

5

เทคนิคงานช่าง

เครื่องเคลือบดินเผา

เทคนิคงานช่าง เครื่องเคลือบดินเผา

ดินและการเตรียมดิน

ดินที่ใช้ในการปั้นเครื่องเคลือบดินเผาประดับ ส่วนมากจะเป็นดินเหนียวที่ได้จากตามท้องนา (บางพื้นที่นำมาผสมดินขาวที่มีส่วนของเกาลิน) ซึ่งขุดขึ้นมาจากบริเวณรอบๆ ในการเตรียมดินสำหรับการปั้นเครื่องปั้นดินเผา จะมีการรมวิธีและขั้นตอน ดังนี้

1. **การล้างดิน** โดยการแช่ดินไว้ในบ่อปูน เพื่อให้ส่วนที่เป็นอินทรีย์วัตถุลอยขึ้นและเก็บสิ่งเจือปน เช่น รากไม้ ก้อนกรวด ออกจากดินให้หมด ส่วนที่เป็นเนื้อดินจะตกตะกอนนอนก้นบ่อ

2. **การตากแห้ง** นำดินที่ตกตะกอนละเอียดนั้น เอามาตากแดดให้แห้งสนิท

3. **การบดดินหรือโม่ดิน** นำดินที่ตากแห้งนั้นมาบดหรือตำให้ละเอียด ซึ่งในอดีตจะใช้ครกที่มีลักษณะเหมือนครกตำข้าว แต่ปัจจุบันมีเครื่องโม่ปั่นดินไฟฟ้าแล้ว

4. **การร่อนผงดิน** นำดินที่ตำแล้วมาร่อนด้วยตะแกรง ก็จะได้ผงดินละเอียด สะอาด และคัดแยกเม็ดกรวดไปในตัวด้วย

5. **การนวดดิน** นำผงดินที่ร่อนแล้วมาผสมน้ำคลุกเคล้าจนเข้ากันดี นวดด้วยมือ จากนั้นแบ่งเป็นก้อนๆ หมักไว้ในบ่อหมักอย่างน้อยหนึ่งคืน ก่อนที่จะนำมาใช้ (ส่วนมากจะนวดทิ้งไว้จำนวนมากๆ พักไว้ในบ่อหมักเอาผ้าคลุม ซึ่งเชื่อว่ายิ่งหมักนานเนื้อยิ่งเหนียว) เมื่อนำมาใช้จะแบ่งเป็นก้อนขนาดเท่าที่ต้องการ นวดบนแป้นหมุนอีกครั้งก่อนจะลงมือปั้นขึ้นรูป

ภาพที่ 134–135 การเตรียมดินปั้น แม่บัวไหล บุญเค็ง บ้านเหมืองกุง อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

การปรุงดินตั้งแต่กระบวนการเตรียมดินปั้น เพื่อให้เนื้อดินที่นำมาเผาเคลือบนั้นสามารถทนต่อการหลอมละลายในอุณหภูมิที่สูงได้ ซึ่งในอดีตการมีอยู่ของงานเคลือบดินเผาจะเกิดขึ้นในแหล่งพื้นที่ที่มีดินที่มีส่วนผสมของเกาลิน ซิลิกา รวมอยู่ด้วย เช่น เมืองปางหลวง เมืองเชียงตุง ที่มีแหล่งดินที่สามารถนำไปเผาไฟสูงได้ จัดอยู่ในประเภทเนื้อดินสโตนแวร์ คือ เนื้อดินที่ได้จากแหล่งธรรมชาติที่มีสมบัติเป็นดินทนไฟ ซึ่งมีซิลิกาผสมอยู่ในดินมาก โดยในพื้นที่ที่มีแต่ดินนาอาจจะเอาดินขาวเข้าไปผสมในขั้นตอนการปรุงดินก่อนนำไปปั้นขึ้นรูป ซึ่งถ้าใช้เฉพาะดินนาแล้วเวลาเผาไฟสูงจะเกิดการยุบตัวของรูปทรงงานศิลปกรรมที่นำไปเอาเคลือบ

การปั้นหรือการขึ้นรูปเครื่องเคลือบดินเผาประดับ

เทคนิคการปั้นขึ้นรูปเครื่องเคลือบดินเผาประดับ ส่วนใหญ่จะเป็นการปั้นหรือการขึ้นรูปทรงด้วยมือ ซึ่งต้องใช้ความชำนาญของช่างในการสร้างงานในลักษณะดังกล่าว โดยมีวิธีการดังต่อไปนี้

การปั้นขึ้นรูปทรงด้วยมือ เป็นวิธีการหลักในการทำเครื่องเคลือบดินเผาประดับ ก่อนที่จะมีการใช้เครื่องมือชนิดอื่นๆ มาช่วยในการปั้น แต่การปั้นด้วยมือก็ยังมียุทธ์หลายวิธีด้วยกัน คือ

1. **การปั้นมือแบบอิสระ** อาจกล่าวได้ว่าเป็นการขึ้นรูปอย่างเป็นอิสระและเป็นวิธีที่ง่ายที่สุด โดยใช้มือขึ้นรูปทรงตามต้องการ ด้วยดินที่คัลเป็นเส้น จากนั้นบีบริดดินขึ้นเป็นรูป หลังจากนั้นจะใช้เครื่องมือปั้นที่เป็นชิ้นไม้ช่วยในการตกแต่งตีผิวภายนอก และใช้หินกลมที่มีขนาดเหมาะสมมือคอยคุดทรงภายใน ซึ่งเมื่อได้รูปทรงตามที่ต้องการแล้ว จึงค่อยปั้นรายละเอียดประดับลงลายในภายหลัง งานที่ปั้นด้วยวิธีนี้ส่วนมากจะเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ตัวหงส์ ตัวมอม ซึ่งสิ่งสำคัญคือต้องให้ภายในตัวกลวงและเจาะรูเพื่อให้อากาศระบายเวลานำไปเผา

ภาพที่ 136—137 การปั้นมือแบบอิสระ ในการทำเครื่องเคลือบดินเผาประดับ

2. การขึ้นรูปทรงแบบแผ่น เป็นวิธีการทำแผ่นดินเพื่อนำมาประกอบให้เป็นทรงต่างๆ เหมาะสำหรับการนำไปใช้ ซึ่งเทคนิคนี้จะปรากฏในการทำเมฆตั้งเมฆโหล วิธีทำขึ้นแรกจะรีดหรือตีดินให้เป็นแผ่นตามขนาดที่เหมาะสม จากนั้นใช้เครื่องมือตัดดินตามรูปที่ต้องการ แล้วนำไปวางทาบบเข้ากับพิมพ์ สันหลังคาजूเพื่อให้ได้ขนาดที่เท่ากัน จากนั้นนำดินที่รีดอีกส่วนไปกดพิมพ์ และฉลุลวดลายให้เป็นลายเมฆตั้งเมฆโหล แล้วนำมาประกอบเชื่อมด้วยน้ำดิน (Slip) เป็นตัวต่อประสานรอยให้ติดสนิท โดยขณะประกอบดินต้องมีลักษณะหมาดๆ จึงจะติดเป็นรูปทรงได้ดี ขั้นตอนสุดท้ายคือการปั้นลายประดับ ซึ่งวิธีการนี้อาจจะใช้ในการขึ้นรูปช่อฟ้าได้ด้วย

3. การขึ้นรูปทรงแบบปั้นหมุน เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งได้รับความนิยมและใช้กันมากที่สุด พัฒนาการของการปั้นภาชนะดินเผาด้วยการใช้ปั้นหมุนนั้น จะเริ่มต้นจากการปั้นภาชนะด้วยวิธีการปั้นบนแท่นที่ยกสูงขึ้น ซึ่งผู้ปั้นจะต้องเคลื่อนไหวดำไปรอบๆ แท่นรองดินที่ปั้นนั้น จากนั้นคงมีการติดตั้งแผ่นไม้เรียบหรือเลื่อนบนแท่นปั้นเพื่อวางก้นดิน แล้วปั้นขึ้นรูปไปพร้อมกับการค่อยๆ หมุน ขยับแผ่นไม้หรือเลื่อนไปเรื่อยๆ เพื่อเปลี่ยนด้านขึ้นรูปภาชนะขึ้นนั้น วิธีนี้ต้องใช้กับงานศิลปกรรมขนาดใหญ่ ซึ่งต้องมีเครื่องมือไม้ดีที่ทำจากแผ่นไม้ค้อยตีเคาะ ให้การขึ้นเป็นทรง โดยการสร้างงานเครื่องเคลือบดินเผาในวิธีนี้คงจะเป็น บัวสี่แจ่งธาตุ คือขึ้นโครงสร้างก่อนแล้วค่อยปั้นกลีบบัวภายหลัง ดังปรากฏที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

ปั้นหมุนอีกลักษณะหนึ่ง คือ ปั้นหมุนที่ตั้งขึ้นเหนือพื้นดินเล็กน้อย ใช้แผ่นไม้หรือแผ่นดินที่มีเดือยสวมลงในหลักที่ปักดินอยู่ เมื่อทำการปั้นก็จะนั่งลงข้างๆ แป้น วางก้นดินบนแป้น แล้วจึงใช้มือหรือเท้าหมุนแป้นไปเรื่อยๆ พร้อมกับการใช้นิ้วมือรีดก้นดินให้ได้รูปภาชนะตามต้องการ ซึ่งกรณีนี้อาจจะใช้ทำบราลีเพื่อประดับสันหลังคา ซึ่งการขึ้นรูปด้วยปั้นหมุนนั้น ลักษณะของชิ้นงานจะมีผิวเรียบเกลี้ยง ผิวภายในชิ้นงานจะมีเส้นเล็กๆ ในแนวขนานไปโดยสม่ำเสมอ

การเคลือบงานดินเผา

การตกแต่งผิวภาชนะอย่างหนึ่ง โดยใช้น้ำยาเคลือบซึ่งที่เป็นสารประกอบของอะลูมินา (Alumina) ซิลิกา (Silica) และสารที่ช่วยในการหลอมละลายในกระบวนการความร้อน มีลักษณะใสคล้ายแก้ว¹ หรืออีกนัยหนึ่งคือสารประกอบของซิลิเกต (Silicate) ที่ถูกความร้อนแล้วจะหลอมละลายเป็นเนื้อเดียวกัน ทำหน้าที่ฉาบบนผิวผลิตภัณฑ์ มีลักษณะโปร่งใส และสามารถทนต่อการละลายของกรดและด่างได้เป็นอย่างดี ลักษณะของการเคลือบที่ปรากฏในเครื่องปั้นดินเผาไทยมีหลายอย่าง แตกต่างกันไปดังนี้

เคลือบใส เป็นเคลือบธรรมดาที่ใสเหมือนแก้ว ไม่มีสี นิยมทำกันแพร่หลาย

เคลือบขุ่น เป็นเคลือบทึบแสงที่ต้องการปิดบังเนื้อดินปั้นภายในที่มีสีไม่ให้เห็นสีออกมา ซึ่งส่วนมากจะเป็นการเคลือบสารจากธรรมชาติ เช่น การเคลือบจากขี้เถ้าพันธุ์ไม้

เคลือบสี ในการเคลือบผิวภาชนะให้เป็นสีต่างๆ นั้น จะใช้น้ำยาเคลือบที่ผสมของสารเคมีซึ่งเป็นออกไซด์ของโลหะต่างๆ และขึ้นอยู่กับการควบคุมอุณหภูมิที่ใช้ในการเผาด้วย เช่น โคบอลต์จะให้สีน้ำเงิน ทองแดงทำให้เกิดสีเขียว เหล็กทำให้เกิดสีเหลือง แดง และดำ แมงกานีสทำให้เกิดสีน้ำตาล เป็นต้น

เคลือบด้าน โดยการเติมอะลูมินา (Alumina) หรือเติมสารที่มีคุณสมบัติเป็นแก้ว เช่น กระจก แป้ง ลงในน้ำยาเคลือบ

เคลือบผลึก เป็นเคลือบที่เกิดผลึกอยู่ภายใต้ผิวเคลือบ โดยเติมสารจำพวกสังกะสีหรือแคลเซียมลงในน้ำยาเคลือบ เเผาเคลือบจนถึงอุณหภูมิหลอมละลายของเคลือบ แล้วลดอุณหภูมิลงช้าๆ จนถึงจุดหนึ่ง แล้วเย็นไฟในอุณหภูมินั้นประมาณหนึ่งชั่วโมงจึงดับไฟ ก็เกิดผลึก

เคลือบราน เคลือบรานที่เกิดบนผิวภาชนะเคลือบนั้นอาจเกิดขึ้นได้ด้วยความตั้งใจ และไม่ได้ตั้งใจ แต่การทำเคลือบรานที่เป็นการจงใจจะให้เกิดความสวยงามบนผิวภาชนะ ดังปรากฏในเครื่องถ้วยของจีนและเครื่องสังคโลก โดยการผสม Flux คือวัตถุหรือสารปรับอุณหภูมิการละลายตัวเป็นจำนวนมากเกินไป เช่น อัลคาไล (Alkali) จะทำให้เกิดรานได้ง่าย อย่างไรก็ตาม การทำให้เกิดเคลือบรานยังเกิดขึ้นได้ด้วยการใช้เทคนิคการเปิดเตาเผาเคลือบอย่างรวดเร็ว ทำให้อากาศจากภายนอกกระทบบอย่างรวดเร็ว ผิวภาชนะจึงเกิดแตกรานขึ้น แต่จะไม่สวยงามเหมือนอย่างแรก

ดังนั้นน้ำเคลือบ คือ สารประกอบของอะลูมินา ซิลิกา และสารที่ช่วยให้ละลายในกระบวนการความร้อน มีลักษณะใสคล้ายแก้ว น้ำเคลือบทั่วไปมีความแวววาว สามารถมองเห็นเนื้อดินที่เคลือบได้ เรียกว่า เคลือบใส เคลือบที่ผิวไม่เป็นมัน เรียกว่า เคลือบด้าน เคลือบที่มองไม่เห็นเนื้อดิน เรียกว่า เคลือบทึบ

เครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคารทางศาสนสถานล้านนา ส่วนใหญ่จะเป็นลักษณะนำเคลือบให้สีน้ำตาล น้ำตาลอมเขียว เขียวเทา ซึ่งทั้งหมดนั้นล้วนแล้วมาจากสูตรนำเคลือบที่มาจากขี้เถ้าพันธุ์พืช ที่มีส่วนผสมกับหินฟันม้า และน้ำดินขาว ซึ่งทำให้เกิดเจดสีที่แตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับหลายปัจจัยที่เป็นตัวแปรสำคัญ ทั้งในส่วนของเนื้อดินที่นำมาปั้น ขี้เถ้าพันธุ์พืชที่นำมาทำน้ำเคลือบ สัดส่วนในการผสมน้ำเคลือบ และอุณหภูมิในการเผา ล้วนแล้วแต่เป็นตัวแปรสำคัญในการเกิดค่าสีของเครื่องเคลือบดินเผา ซึ่งบางครั้งเป็นที่มาของชื่อน้ำเคลือบ เช่น เขียวฉีลาตล เขียวไข่กา น้ำตาลน้ำอ้อยไหม้ เป็นต้น

เคลือบเซลาดอนในประเทศไทย²

ในสมัยสุโขทัย ประมาณปี พ.ศ. 1503–1822 เป็นแหล่งผลิตเครื่องปั้นดินเผาประเภทสโตนแวร์ (Stoneware) เคลือบสีเขียวไข่กา ซึ่งเราเรียกเครื่องปั้นดินเผาเคลือบโทนสีเขียวนี้ว่า “เครื่องสังคโลก” เรียกชื่อตามแหล่งเตาเผาที่ผลิตในประวัติศาสตร์อยู่ที่ อำเภอสวรรคโลก จังหวัดสุโขทัย

ชาติตะวันตกนิยมเรียกเครื่องสังคโลกว่า ผลิตภัณฑ์เซลาดอน (Celadon) ตามภาษาฝรั่งเศส เครื่องถ้วยเซลาดอนนี้มีต้นกำเนิดมาจากจีน และสุโขทัยก็ได้รับอิทธิพลกลายเป็นแหล่งผลิตเครื่องสังคโลกของไทยมาต่อเนื่องนานกว่า 200 ปี ดังได้พบซากเตาเผาเก่าที่ตำบลบ้านเกาะน้อย และตำบลปายาง จำนวนหลายร้อยเตา ผลิตเป็นสินค้าส่งออกไปจำหน่ายต่างประเทศ ได้พบชิ้นงานเครื่องเคลือบเซลาดอนที่มีความสมบูรณ์ที่อินโดนีเซีย ชวา สุมาตรา มะละกา ฟิลิปปินส์ และญี่ปุ่น ตามเส้นทางการเดินเรือติดต่อค้าขาย³

ในปลายสมัยสุโขทัยบ้านเมืองอ่อนแอ เกิดศึกสงครามบ่อยครั้ง และได้ย้ายไปตั้งเมืองหลวงใหม่ที่กรุงศรีอยุธยา จึงไม่มีการทำเซลาดอน ต่อทำให้ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 กิจการจึงเสื่อมลง⁴

สมัยอยุธยา ประมาณปี พ.ศ. 2100–2310 ได้มีการส่งผลิตภัณฑ์ปอร์สเลน (Porcelain) จากจีนเข้ามาใช้ในราชสำนักจำนวนมาก ซึ่งเป็นเครื่องปั้นดินเผา เนื้อขาวกึ่งแก้ว ทำมาจากมณฑลเจียงซี ประเทศจีน ไทยเรียกว่าเครื่องกังไส หรือเครื่องลายคราม คนส่วนใหญ่หันไปนิยมเครื่องกังไสแทนเซลาดอน

ในวัฒนธรรมล้านนาเดิมมีการผลิตเครื่องปั้นดินเผาอุณหภูมิต่ำทุกพื้นที่ ทำเครื่องปั้นดินเผาประเภทน้ำตัน หม้อน้ำ อ่าง และกระถาง เป็นผลิตภัณฑ์ดินแดง (Terracotta) ไม่เคลือบ ต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2480 เริ่มมีชาวไทใหญ่จากรัฐฉาน ประเทศพม่า ข้ามแดนมาทางอำเภอขุนยวม จังหวัดแม่ฮ่องสอน และได้ตั้งแหล่งเตาที่ห้วยน้ำหยวก ลักษณะเป็นงานเคลือบ ขี้เถ้าไม้เผาที่อุณหภูมิสูง ผลิตหม้อแช่ น้ำตัน และแจกันหม้อดอก ต่อมาได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดเชียงใหม่ และมีการตั้งเตาพื้นหลายเตาที่บริเวณตลาดประตูช้างเผือก โดยใช้เคลือบขี้เถ้าไม้เผาที่อุณหภูมิสูง ผลิตหม้อแช่ ข้าวหนึ่ง กระถาง ขารองตุ๋นกับข้าว และแจกันหม้อดอก ซึ่งเป็นสินค้าที่ใช้ในท้องถิ่น ผลิตภัณฑ์ที่ผลิตเป็นเนื้อดินสโตนแวร์เคลือบสีเขียวเซลาดอน

เซลาดอนหรือเขียวไข่กา น้ำเคลือบใช้สูตรโบราณจากขี้เถ้าไม้ยี่ตัน โดยได้จากไม้ก่อหรือไม้ก่อ และไม้รักฟ้าผสมกับหินฟันม้า ซึ่งมีส่วนผสมของแร่เหล็กและเผาในอุณหภูมิสูงถึง 1,250 องศาเซลเซียส กระบวนการเผาของเครื่องเคลือบเซลาดอนจะเผาในบรรยากาศแบบ Reduction คือการเผาไหม้ไม่สมบูรณ์ โดยออกซิเจนมีสัดส่วนน้อยกว่าเชื้อเพลิง มีผลทำให้สีเคลือบเปลี่ยนไปจากที่ควรเป็นด้วย ก่อให้เกิดสีเขียวจากเหล็กที่ถูกรีดิวซ์ให้เกิดสีเขียวไข่กาแบบเครื่องสังคโลกของสุโขทัย

การเผาแบบเดิมออกซิเจน (Oxidation Firing) จะให้สีตั้งแต่เหลืองครีม จนถึงน้ำตาลเข้ม สดแท้แต่ชนิดของน้ำยาเคลือบและปริมาณมากน้อยของเหล็กออกไซด์ แต่การเปลี่ยนจากสีน้ำตาลเป็นสีเขียวไขกานั้นก็เนื่องมาจากการเผาแบบรีดักชันนั่นเอง ซึ่งในสมัยโบราณใช้ฟืนเป็นเชื้อเพลิง ปัจจุบันอาจใช้น้ำมัน แก๊ส หรือแม้แต่เตาไฟฟ้า ก็อาจทำให้บรรยากาศในเตามีสภาพคล้าย Reduction ได้

ชนิดของน้ำเคลือบ

น้ำเคลือบที่ใช้เคลือบผลิตภัณฑ์นั้นจะมีการแบ่งออกเป็น 2 ประเภท ใหญ่ๆ คือ

1. **น้ำเคลือบไฟต่ำนั้น** ตัวการสำคัญขึ้นอยู่กับตัวของวัตถุดิบที่ทำหน้าที่ในการหลอมละลายจะมีสารอยู่หลายชนิด ก็คือ สารตะกั่ว ละลายได้ในอุณหภูมิสูง 510–1,120 องศาเซลเซียส การหลอมรวมตัวของตะกั่ว เราจะต้องระวังให้มากเพราะเป็นสารมีพิษ ซึ่งการใช้ น้ำเคลือบไฟต่ำนี้ พบที่บ้านยางกวง เมืองเชียงตุง ที่ยังใช้เคลือบงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับอยู่ โดยจากการสอบถามทราบว่าน้ำเคลือบดังกล่าวทำมาจากผงตะไบตะกั่ว ผสมกับผงซีไถ้ไบหญ้าคา เอามาคั่วบนไฟอ่อนด้วยกัน ก่อนเอาไปผสมน้ำทาเคลือบ ซึ่งปัจจุบันยังคงทำด้วยเทคนิคนี้อยู่ ซึ่งการเผาเคลือบแบบไฟต่ำจะสังเกตได้จากความแวววาวสดใสของผิวเครื่องเคลือบ ส่วนข้อเสีย นอกจากจะเป็นอันตรายต่อชีวิตแล้ว ปัญหาจากน้ำเคลือบทำให้เคลือบติดกัน ก็พบอยู่บ่อยครั้ง

ภาพที่ 138 ผงตะไบตะกั่ว

ภาพที่ 139 ซีไถ้ไบหญ้าคา

ภาพที่ 140 นำผงตะไบตะกั่วผสมกับซีไถ้ไบหญ้าคา คั่วไฟ

ภาพที่ 141 นำส่วนผสมที่ได้มาทาเคลือบชิ้นงาน

ภาพที่ 142-143 ชิ้นงานที่เผาเคลือบเสร็จแล้ว

ภาพที่ 144-146
นกโง้งา เครื่องเคลือบดินเผาประดับ
บ้านยางกวง เมืองเชียงใหม่

2. น้ำเคลือบชนิดที่เผาในอุณหภูมิสูง เป็นน้ำเคลือบที่ทนต่อกรดและด่างได้ดี และใช้เผาในอุณหภูมิประมาณ 1,230–1,370 องศาเซลเซียส วัตถุที่ใช้หลอมละลาย คือ แคลเซียมคาร์บอเนต หรือที่เรียกว่า ไวตัง หินฟันม้า และนิยมเคลือบในผลิตภัณฑ์ประเภทสโตนแวร์และผลิตภัณฑ์ปอร์สเลน การเคลือบเผาในอุณหภูมิสูงมีหลายชนิด แต่ในงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับ พบว่ามีการใช้เคลือบซีเถ้าเป็นเคลือบที่นิยมใช้กันมากที่สุด ถือเป็นเคลือบที่เก่าแก่ชนิดหนึ่งที่ช่างต้องทดลองน้ำเคลือบเพื่อให้ได้สีที่พอใจ โดยมีส่วนผสมจากซีเถ้าไม้ต่างๆ ในธรรมชาติ ผสมโปแตสโซดา และแมกนีเซีย หรืออาจผสมเหล็กลงไปบ้าง แต่ในเคลือบนั้นต้องมีซิลิกาสูง โดยนิยมใช้ซีเถ้า 40% หินฟันม้า 40% หินปูน 20% ซีเถ้านี้ถ้าเป็นต่างมักจะกัดมือ เราก็ควรจะต้องระวังในการใช้ แต่ด้วยกระบวนการเคลือบดังกล่าวนี้ ไม่มีสารพิษมาสู่ร่างกาย

จากการนำเสนอข้างต้น จะเห็นว่าเครื่องเคลือบดินเผานั้นมีตัวแปรสำคัญในหลายส่วนที่ทำให้ชิ้นงานออกมาในรูปแบบใด ซึ่งยากเกินการควบคุม ทั้งนี้ต้องใช้ประสบการณ์และภูมิปัญญาช่างที่สั่งสมแล้วนำมาถ่ายทอดให้กับรุ่นต่อไป ตั้งแต่กระบวนการทดสอบดิน การขึ้นรูปทรง การปั้นลวดลาย การเผาเคลือบ ซึ่งงานเครื่องเคลือบดินเผาถือว่ามีกระบวนการที่ซับซ้อนมาก และมีความเสี่ยงต่อการที่ชิ้นงานจะเสียหาย ทั้งในส่วนของกระบวนการแตกร้าว อันเกิดจากการเผาในอุณหภูมิที่สูง ซึ่งช่างต้องมีความชำนาญในการควบคุมอุณหภูมิในการเผาด้วย

อาจจะกล่าวได้ว่า เครื่องเคลือบดินเผาทุกชิ้นที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาดังที่ได้เสนอไว้ในบทที่ 4 ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันเป็นภูมิปัญญาเชิงช่าง ที่สั่งสม สืบทอด และสร้างสรรค์งานไว้ให้กับแผ่นดินล้านนา ให้เราได้ศึกษาในครั้งนี้

เชิงอรรถ

- ¹ ทวี พรหมฤกษ์, *วิชาเครื่องเคลือบดินเผาเบื้องต้น* (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2523), หน้า 94.
- ² ไพจิตร อังศิริวัฒน์, มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา, กุมภาพันธ์ 2552.
- ³ ประโชติ สังขณกิจ, *สังคมศาสตร์สัญชาตญาณ* (กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2530), หน้า 10.
- ⁴ สุรพล คำวิหิกุล, *เครื่องปั้นดินเผา* (กรุงเทพฯ : สตาร์ปริ้นท์, 2542), หน้า 395.

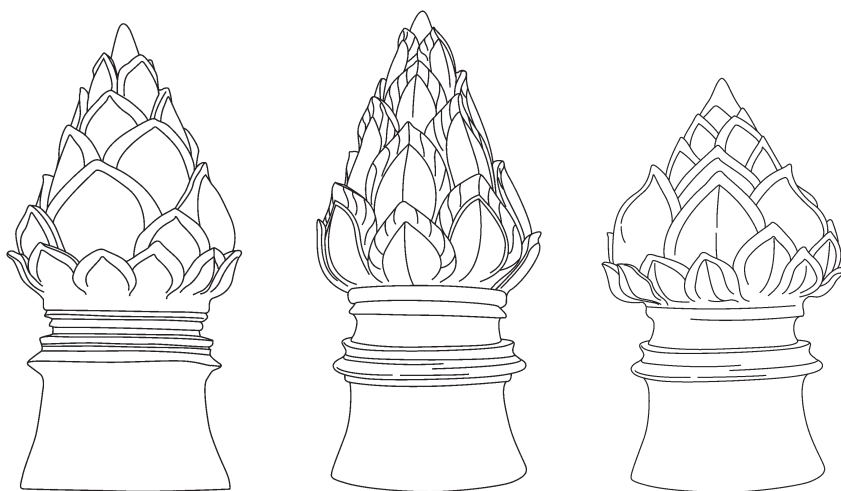
6

ลวดลาย และการวิเคราะห์รูปแบบ

จากการเก็บรวบรวมรูปแบบเครื่องเคลือบดินเผา
ระดับศาสนสถานในวัฒนธรรมล้านนา ในเขตพื้นที่
3 จังหวัด ได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัด
เชียงใหม่ ทำให้เราเห็นถึงกลุ่มช่างและลักษณะงานในแต่ละ
ยุคสมัย ผ่านชิ้นงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับอันเป็น
หลักฐานสำคัญของมรดกทางวัฒนธรรม ดังจะได้นำเสนอ
ต่อไปนี้

ช่อดอกบัว

ช่อดอกบัวเครื่องเคลือบดินเผาประดับมุมพระธาตุ ปรากฏในวัดพระธาตุลำปางหลวง คือช่อดอกบัวบูชาสี่แจ่งธาตุ (มุมพระธาตุ) โดยสำหรับพระธาตุองค์สำคัญในวัฒนธรรมล้านนาแล้ว จะมีการสร้างดอกบัวตูมขนาดใหญ่วางไว้สี่แจ่งธาตุเป็นเครื่องสักการบูชาและประดับยศพระธาตุ ซึ่งลักษณะของงานศิลปกรรมดังกล่าวจะเป็นงานปั้นดินเผาเป็นรูปดอกบัวตูมกลีบซ้อนชั้นขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 30-40 เซนติเมตร สูงประมาณ 50-60 เซนติเมตร ทำโดยการปั้นขึ้นโครงสร้างฐานกลมก่อน รวมถึงรูปร่างทรงบัวตูมในส่วนยอดแล้วค่อยปั้นกลีบบัวซ้อนชั้นกันในภายหลัง เมื่อเผาเคลือบเสร็จจะนำไปวางไว้บนฐานเชิงชั้นล่างสุดของพระธาตุ ดังปรากฏให้เห็นบนองค์พระธาตุลำปางหลวงที่มีความสมบูรณ์ที่สุด พบจำนวน 8 ชั้น (ใช้สักการะพระธาตุ 4 ชั้น เก็บแสดง 4 ชั้น) และยังปรากฏในองค์พระธาตุสำคัญๆ เช่น พระธาตุเสด็จ พระธาตุแก้วดอนเต้า พระธาตุวัดเวียง เป็นต้น

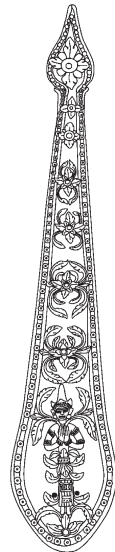
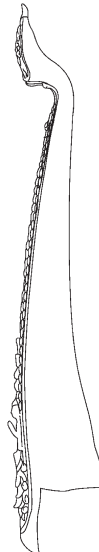
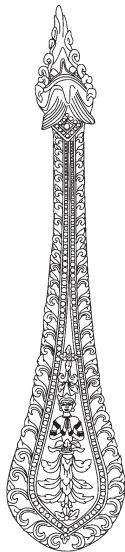
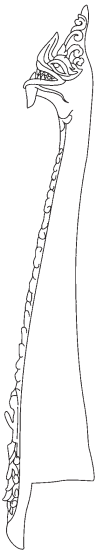

• ภาพลายเส้นที่ 1-3 ช่อดอกบัวเครื่องเคลือบดินเผาประดับมุมพระธาตุลำปางหลวง

ข้อฟ้า

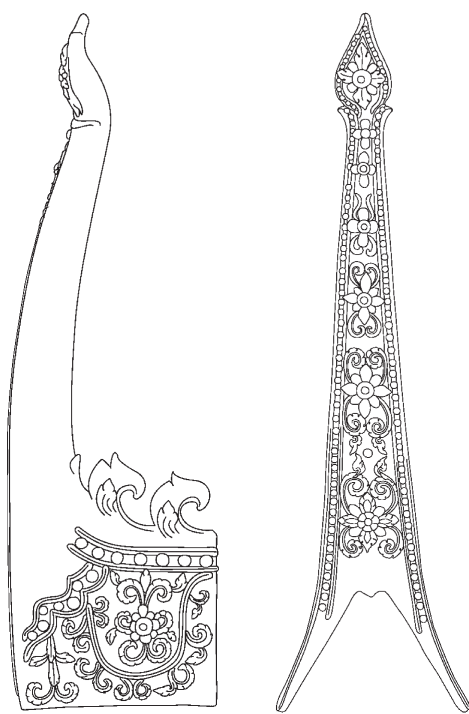
ข้อฟ้า ประติมากรรมเครื่องเคลือบดินเผาประดับวิหารของวัดพระธาตุเสด็จ (ภาพลายเส้นที่ 4) จังหวัดลำปาง ที่ปัจจุบันได้นำไปจัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หริภุญไชย จังหวัดลำพูน ถือเป็นข้อฟ้าดินเผาชิ้นสำคัญอันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของล้านนา มีรูปทรงเรียว ปลายยอดทำเป็นเคียวขนาดส่วนล่างแบนกลายเป็นรูปเทวดายืนบนกลีบบัว มีอัญชลี ทรงศิราภรณ์เป็นทรงสูงซ้อนเป็นชั้นๆ ทรงเครื่องประดับ ทองกร พาหุรัด ภูษาทรงยาว กรอมพระบาท ชักชายฟ้าด้านหน้าและด้านข้างหลายชั้น มีลวดลายกระหนกหัวม้วนเป็นกรอบล้อมรอบตัวข้อฟ้า ซึ่งมีแนวเส้นลวดจุดไข่ปลาเป็นตัวกำหนดขอบชั้นใน ซึ่งลักษณะดังกล่าวมีรูปแบบที่คล้ายคลึงกับข้อฟ้าวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง (ภาพลายเส้นที่ 5) ที่มีลักษณะรูปทรงคล้ายกัน เพียงแต่ส่วนบนข้อฟ้าวัดพระธาตุลำปางหลวงไม่ได้เป็นหัวพญานาค และขอบลายใช้แนวเส้นลวดจุดไข่ปลาเป็นตัวกำหนดขอบชั้นนอกเป็นกรอบล้อมรอบตัวข้อฟ้า ซึ่งลักษณะเทวดาคล้ายกัน รวมถึงลักษณะการปั้นลวดลายมีความเชื่อมโยง และสันนิษฐานว่าเป็นลักษณะกลุ่มช่างเดียวกัน

• ภาพลายเส้นที่ 4 ข้อฟ้าวิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จ

• ภาพลายเส้นที่ 5 ข้อฟ้าวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง

นอกจากนี้ วัดพระธาตุลำปางหลวงยังปรากฏช่อฟ้าเครื่องเคลือบดินเผา อีกหนึ่งตัว คือ ช่อฟ้าวิหารน้ำแต้ม (ภาพลายเส้นที่ 6) ซึ่งมีรูปทรงเรียว ปลายยอดทำเป็นลักษณะยอดบัวตูม บั้นลายดอกสี่กลีบประดับ ตั้งแต่ ส่วนยอดลงมาถึงอกช่อฟ้าด้วยลายประจำยามก้ามปู และขอบลายใช้แนว เส้นลวดจุดไข่ปลาเป็นตัวกำหนดขอบชั้นนอกเป็นกรอบล้อมรอบตัวช่อฟ้า ส่วนหลังช่อฟ้ามีการปั้นลายเป็นลักษณะเส้นกลีบบัวประดับลายใบปิด ตรงกลางกรอบลายปั้นลายช่อดอก เพื่อเชื่อมต่อกับลายในส่วนของเมฆตั้ง เมฆไหล ซึ่งลักษณะของการปั้นลวดลายดังกล่าว สันนิษฐานว่าเป็นลักษณะ กลุ่มช่างเดียวกันกับช่อฟ้าสองตัวที่กล่าวไว้ข้างต้น เพียงแต่ลดตัดทอน ลวดลายเทวดาออก ซึ่งอาจจะเป็นเพราะรูปแบบความสำคัญของวิหารหลัก และวิหารรอง

• ภาพลายเส้นที่ 6 ช่อฟ้าวิหารหลวงวัดพระธาตุลำปางหลวง

จากลักษณะรูปทรงของข้อฟ้าทั้ง 3 ตัว ข้อฟ้าสกุลช่างนี้แบ่งตามลักษณะโครงสร้างได้ 3 ส่วน คือ

1. **ส่วนนอก** มีลักษณะหน้าแบนใหญ่ จุดนี้มักปั้นลายประดับด้วยลายสำคัญ เช่น เทวดา ลายดอกแปดกลีบขนาดใหญ่ เป็นต้น

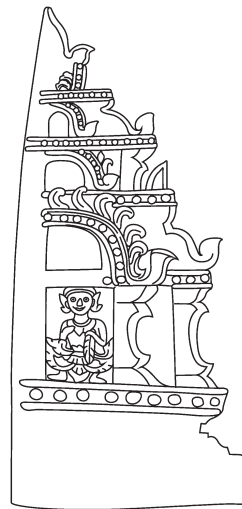
2. **ส่วนคอและหน้า** บริเวณนี้ส่วนคอจะใหญ่ต่อจากส่วนนอก ส่วนหน้าจะแบนราบ ตกแต่งด้วยการปั้นลวดลายประดับ

3. **ส่วนยอด** บริเวณยอดจะเป็นหัวพญานาค หรือไม่มีก็ลักษณะเป็นยอดบัวตูมประดับลวดลายปั้น

ส่วนประกอบของข้อฟ้าของกลุ่มนี้ คือ การต่อหลังข้อฟ้าด้วยปราสาทซีก ซึ่งปรากฏให้เห็นตั้งแต่เมืองลา เมืองด้าปิง ในเขตรัฐฉาน ประเทศพม่า และมาถึงข้อฟ้าในเมืองลำปางที่ปรากฏที่วัดพระธาตุเสด็จ (ภาพลายเส้นที่ 7) และวัดพระธาตุลำปางหลวง (ภาพลายเส้นที่ 8) แบบของข้อฟ้าทั้งสองมีลักษณะเหมือนกัน คือ มีปราสาทผาดรี หรือปราสาทเสี้ยวต่อสันหลังข้อฟ้า อันเป็นส่วนประกอบสำคัญที่ทำให้รูปแบบข้อฟ้านั้นสมบูรณ์ อันเป็นอัตลักษณ์ของงานช่างลำปางในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 โดยรูปแบบการต่อท้ายปราสาทเสี้ยวของข้อฟ้าดังกล่าว ยังส่งอิทธิพลถึงรูปแบบข้อฟ้าในเมืองลำปางในช่วงระยะเวลาต่อมา

• ภาพลายเส้นที่ 7 ปราสาทเสี้ยว วัดพระธาตุเสด็จ

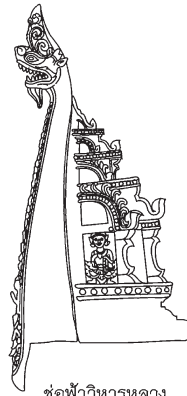

• ภาพลายเส้นที่ 8 ปราสาทเสี้ยว วัดพระธาตุลำปางหลวง

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา กลุ่มช่างชาวเชียงแสน ที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาสู่เมืองลำปางในยุคของพระเจ้ากาวิละ เกิดวิหารสกุลช่างเชียงแสนที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นทางรูปทรงที่มีเอกลักษณ์ชัดเจน กระจายหลายพื้นที่ในจังหวัดลำปาง ดังปรากฏรูปแบบช่อฟ้าประดับวิหารวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม ที่สร้างขึ้นราวปี พ.ศ. 2325-2352 รูปแบบช่อฟ้าประดับวิหารวัดหัวข่วง ที่มีอายุรุ่นเดียวกันกับวิหารวัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม รูปแบบช่อฟ้าประดับวิหารวัดป่าดัวะ สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2430 โดยเจ้าวรวงศ์และเจ้าอินต๊ะ ณ ลำปาง รูปแบบช่อฟ้าประดับวิหารวัดนางเหลียว สร้างเมื่อปี พ.ศ. 2470 และรูปแบบช่อฟ้าประดับวิหารวัดศรีล้อม สร้างขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2496

ช่อฟ้าประดับวิหารทั้ง 5 หลังนี้ แสดงให้เห็นถึงการยังคงไว้ซึ่งงานช่างแบบช่อฟ้าเครื่องเคลือบดินเผาต่อท้ายด้วยปราสาทเสี้ยว ซึ่งช่างเชียงแสน ยังคงส่งผ่านงานศิลปกรรมประดับศาสนสถาน ในช่วงระยะเวลาเกือบ 2 ศตวรรษ ถึงแม้ว่าชาวเชียงแสนจะถูกโยกย้ายถิ่นฐาน แต่ก็ยังคงนำรูปแบบอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ในเมืองลำปาง จนท้ายที่สุดกลายเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมเมืองที่สำคัญในยุคต่อมา

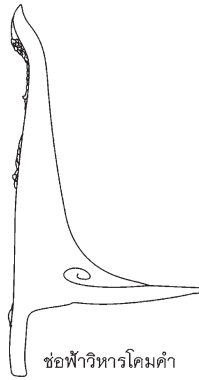
ช่อฟ้าวิหารหลวง
วัดพระธาตุลำปางหลวง

ช่อฟ้าวิหารหลวง
วัดพระธาตุเสด็จ

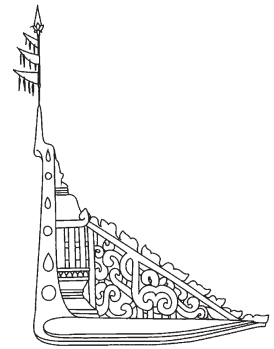
ช่อฟ้าวิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง

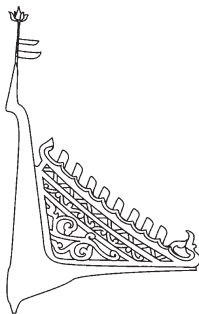
ช่อฟ้าวิหารโคมคำ
วัดพระธาตุเสด็จ

ช่อฟ้าวิหาร
วัดตะตอกเชียงม่วน

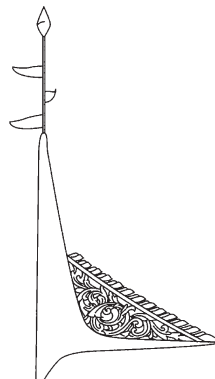
ช่อฟ้าวิหารสุชาดาราม
วัดพระแก้วดอนเต้าสุชาดาราม

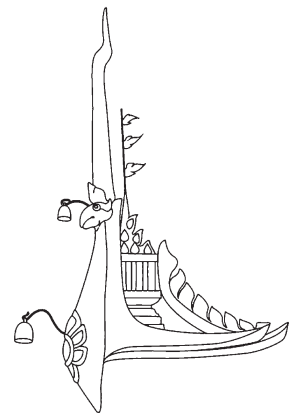
ช่อฟ้าวิหาร
วัดหัวข่วง

ช่อฟ้าวิหาร
วัดป่าดัวะ

ช่อฟ้าวิหาร
วัดนางเหลียว

ช่อฟ้าวิหาร
วัดศรีล้อม

• ภาพลายเส้นที่ 9 ช่อฟ้าลำปาง

ปราสาทเพ็อง

ปราสาทเพ็อง ตั้งอยู่บริเวณสันหลังคากลางวิหาร ลักษณะแตกต่างกันไปตามอิทธิพลที่ได้รับ และความสำคัญของการเป็นอาคารหลัก (วิหารหลวง) อาคารรอง (วิหารทิศ) จากแนวคิดคติความเชื่อวิทยาในระบบจักรวาล

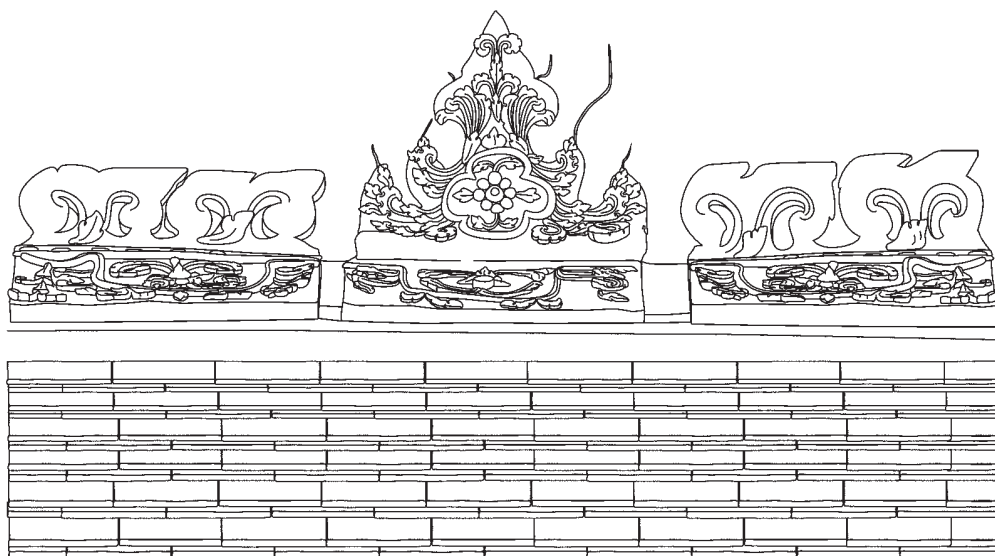
ปราสาทเพ็องถือเป็นเครื่องบนประดับสันหลังคาวิหาร เพื่อบำรุงรักษาพระพุทธรูปตามคติจักรวาล มีรูปแบบและขนาดสัดส่วนที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ฝีมือช่าง โดยมากรูปทรงปราสาทแบน รูปเสาบัวชนาบด้วยลวดลายและรูปสัญลักษณ์จำลองเขาทั้ง 7 ยอด เป็นต้น โดยบางแห่งอาจมีรูปหงส์เต็มตัวขนาดเล็กหันหน้าเข้าหาปราสาทเพ็อง หรือหันหน้าออก และวางเรียงกันตลอดแนวสันหลังคา เป็นความเรียบง่ายที่ดูสบายตา ปราสาทเพ็องที่พบเห็นปัจจุบันนี้มีการใช้เทคนิคปูนปั้นเป็นส่วนใหญ่ ส่วนที่เป็นเครื่องปั้นดินเผาที่พบได้แบบสมบูรณ์และยังคงมีการประดับใช้จะอยู่ที่สิบสองปันนา เมืองเชียงตุง และที่พบในล้านนานั้นจะมีอยู่น้อยมาก ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นชิ้นส่วนที่ชำรุดแล้ว

- ภาพลายเส้นที่ 10 ปราสาทเพ็องประดับสันหลังคาวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ปราสาทเพ็ญที่ทำจากเครื่องเคลือบดินเผาที่พบในจังหวัดลำปาง ปรากฏที่วิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง จะอยู่บริเวณกึ่งกลางของ สันหลังคา เป็นเครื่องเคลือบดินเผา รูปพุ่มปลายแหลม ส่วนยอดเป็นทรง สามเหลี่ยม ส่วนฐานทั้ง 2 ข้าง ยกปลายขึ้นมา 2 ชั้น ที่ส่วนปลายมีเส้นโลหะ เลียบอยู่ อาจจะเป็นรูปสัญลักษณ์จำลองเขาทั้ง 7 ยอด (ภาพลายเส้น ที่ 10-11)

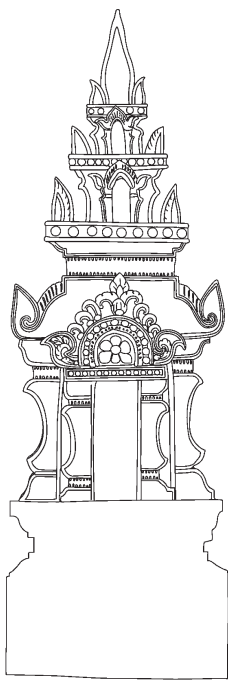

• ภาพลายเส้นที่ 11 ปราสาทเพ็ญประดับสันหลังคาวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

ปราสาทเพ็ญ ประดับหลังคาวิหารหลวงหลังเดิม วัดพระธาตุเสด็จ

ปราสาทเพ็ญของวัดพระธาตุเสด็จ (ภาพลายเส้นที่ 12) มีลักษณะเป็นเอกลักษณ์ของความเป็นรูปทรงปราสาทที่ชัดเจน ซึ่งปัจจุบันนี้ไม่ได้มีการใช้งานแล้ว งานดังกล่าวเป็นเครื่องบนในส่วนของวิหารหลวงหลังเดิมที่มีการรื้อทิ้งออกไปในปี พ.ศ. 2457 เนื่องด้วยสภาพที่ทรุดโทรม และได้สร้างเป็นวิหารหลังใหม่เป็นวิหารคอนกรีตเสริมเหล็ก ดังปรากฏให้เห็นในปัจจุบัน

รูปแบบนั้นเป็นทรงปราสาท ด้านหน้าของปราสาทจะมีลักษณะเป็นซุ้มยื่นออกมา ตกแต่งด้วยการปั้นดินประดับก่อนนำไปเคลือบ ซึ่งก่อนหน้านี้นี้มีสภาพชำรุดแตกหักเป็นหลายท่อน แต่ปัจจุบันปราสาทเพ็องหลังนี้ได้รับการซ่อมแซมให้สมบูรณ์แข็งแรงมากขึ้น เพื่อนำมาจัดแสดงในพิพิธภัณฑ์ของวัด ถือเป็นฝีมือช่างท้องถิ่นที่มีความสวยงาม คงความเป็นเอกลักษณ์ซึ่งปราสาทเพ็องของวัดพระธาตุเสด็จนั้นมีความเหมือนกันกับปราสาทเพ็องวัดพระธาตุลำปางหลวง ที่ระดับบนสันหลังคาวิหารหลวงและได้รื้อถอนออกไปเมื่อปี พ.ศ. 2466 แต่เป็นที่น่าเสียดายที่ปราสาทเพ็องของวัดพระธาตุลำปางหลวงได้สูญหายจากการรื้อถอนครั้งนั้น ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่าตัวอย่างปราสาทเพ็องทั้งสองหลังคงเป็นรูปแบบของปราสาทเพ็องสำหรับประดับวิหารหลวงซึ่งเป็นวิหารหลัก ส่วนวิหารรองปราสาทเพ็องจะมีขนาดเล็กลงมา และอาจจะไม่ทำเป็นทรงปราสาทเช่นเดียวกับปราสาทเพ็องวิหารน้ำแต้ม

● ภาพลายเส้นที่ 12
ปราสาทเพ็องวัดพระธาตุเสด็จ

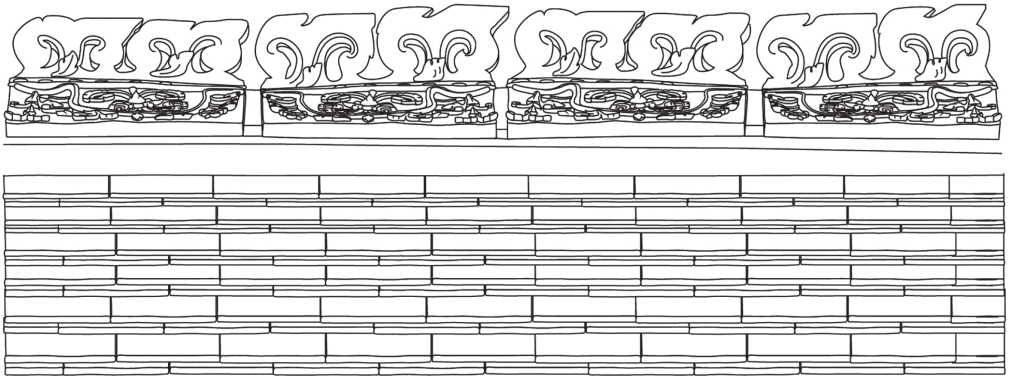

..... ภาพที่ 147 ปราสาทเพ็องประดับสันหลังคาวิหารหลวง
● วัดพระธาตุลำปางหลวง

เมฆตั้งเมฆไหล

ในส่วนเครื่องบนประดับวิหาร ยังปรากฏเมฆตั้งเมฆไหลประดับเป็นแนวยาวตามสันหลังคา ซึ่งในส่วนนี้มีทั้งที่ยังใช้งานอยู่ดังปรากฏที่สันหลังคาวิหารน้ำแต้ม (ภาพลายเส้นที่ 13) วัดพระธาตุลำปางหลวง และชิ้นส่วนที่ถูกรื้อถอนมาจากวิหารหลวง วัดพระธาตุลำปางหลวง ในปี พ.ศ. 2466 ซึ่งปัจจุบันจัดแสดงไว้ในพิพิธภัณฑสถานของวัดพระธาตุลำปางหลวง

• ภาพลายเส้นที่ 13 เมฆตั้งเมฆไหล ประดับสันหลังคาวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

• ภาพลายเส้นที่ 14–15 เมฆตั้งเมฆไหล ประดับสันหลังคาวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง

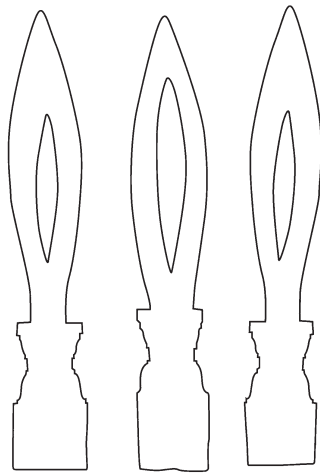
ลักษณะงานศิลปกรรมเป็นการขึ้นรูปทรงแบบแผ่น วิธีทำขั้นแรกจะรีดหรือตีดินให้เป็นแผ่นตามขนาดที่เหมาะสม จากนั้นใช้เครื่องมือตัดดินตามรูปที่ต้องการ แล้วนำไปวางทาบเข้ากับพิมพ์ล้นหลังคาจั่วเพื่อให้ได้ขนาดที่เท่ากัน จากนั้นนำดินที่รีดอีกส่วนไปกดพิมพ์และฉลุวดลายให้เป็นลายเมฆตั้งเมฆไหล แล้วนำมาประกอบเชื่อมด้วยน้ำดินซึ่งเป็นตัวต่อประสานรอยให้ติดสนิท โดยขณะประกอบดินต้องมีลักษณะหมาดๆ จึงจะติดเป็นรูปทรงได้ดี ขั้นตอนสุดท้ายคือการปั้นลายประดับ ซึ่งฉลุวดลายดังกล่าวเป็นลักษณะลายกลีบบัว เดินเส้นเป็นกรอบลาย ก่อนจะปั้นลายใบไม้ ลายกระหนกปลายปิด ตกแต่งให้เต็มพื้นที่ โดยส่วนกลางของกรอบกลีบบัวส่วนใหญ่ปั้นเป็นลายดอกไม้อันและมีก้านแยกจนเต็มพื้นที่ ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไป ดังปรากฏในภาพลายเส้นที่ 16–18

• ภาพลายเส้นที่ 16–18 เมฆตั้งเมฆไหล ประดับสันหลังคาวิหารหลวงหลังเดิม วัดพระธาตุลำปางหลวง

บราลี

นอกจากสันหลังคาจะประดับเป็นแบบเมฆตั้งเมฆไหลแล้ว ยังปรากฏในรูปแบบของบราลี อันเป็นส่วนประกอบทางสถาปัตยกรรมล้านนามีลักษณะเป็นแท่งแบนทรงบัวยอดเล็กแหลม หรือประดิษฐ์เป็นแบบต่างๆ กัน ใช้ประดับเรียงเป็นแถวตามแนวสันหลังคา ซึ่งในอดีตปรากฏบนสันหลังคาวิหารหลวงวัดพระธาตุเสด็จ (ภาพลายเส้นที่ 19) และได้รื้อออกไปในปี พ.ศ. 2457 ครั้งที่มีการสร้างวิหารหลังใหม่ โดยปัจจุบันบราลีดังกล่าวเหลือให้เป็นตัวอยู่เพียง 3 ชิ้น ได้เก็บรักษาและจัดแสดงภายในพิพิธภัณฑสถานวัดพระธาตุเสด็จ

● ภาพลายเส้นที่ 19
บราลี ประดับสันหลังคาวิหารหลวงหลังเดิม
วัดพระธาตุเสด็จ

ในอีกฟากฝั่งของกลุ่มแม่น้ำปิง ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ปรากฏการประดับสันหลังคาด้วยเช่นกัน แต่เป็นลักษณะของหงส์เกาะสันหลังคา ซึ่งเป็นรูปแบบของงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคาในยุคหลังในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ดังปรากฏบนสันหลังคาหอไตรวัดพระสิงห์ (ภาพลายเส้นที่ 20) ซึ่งเป็นงานช่างในยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นงานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนมาจากเขตรัฐฉาน ประเทศเมียนมา ในยุคนั้น

• ภาพลายเส้นที่ 20 หงส์เครื่องเคลือบประดับ ประดับสันหลังคาหอไตร
วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ยังคงมีความนิยมการประดับหงส์เครื่องเคลือบดินเผาเป็นเครื่องบนสันหลังคาอยู่ ดังปรากฏบนสันหลังคาวิหารวัดสวนดอก พระอารามหลวง (ภาพลายเส้นที่ 21) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2475 แต่หงส์ในยุคนี้มีรายละเอียดและความซับซ้อนมากขึ้น และลดสายในการปั้นได้รับอิทธิพลโครงลายมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือเป็นอิทธิพลสายหลักในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ที่ส่งผลต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมงานศิลปกรรม ดังปรากฏเหตุการณ์หรือศิลปะล้านนาที่ และสร้างศิลปะแบบรัตนโกสินทร์แทนในหลายพื้นที่ในเขตภาคเหนือตอนบน

• ภาพลายเส้นที่ 21 หงส์เครื่องเคลือบประดับ ประดับสันหลังคาวิหารหลวง
วัดสวนดอก พระอารามหลวง

ชุมประตูลอง

นอกจากจะใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับเครื่องบนวิหารแล้ว งานเทคนิคดังกล่าวยังปรากฏประดับชุมประตูลองในวัฒนธรรมล้านนาอีกด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในพื้นที่จังหวัดลำปาง และเป็นงานศิลปกรรมในช่วง พุทธศตวรรษที่ 23 ลงมา ดังปรากฏให้เห็นที่ชุมประตูลองวัดไหล่หินหลวง แก้วช้างยืน ชิ้นส่วนชุมประตูลองวัดพระธาตุเสด็จ และพัฒนาการการใช้ เครื่องปั้นดินเผาประดับที่ชุมประตูลองวัดป่าตันหลวงและวัดศรีหมวดเกล้า ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 24-25 ซึ่งจะได้นำเสนอต่อไป

ชุมประตูลองในวัฒนธรรมล้านนาส่วนใหญ่สร้างเป็นประตูลองโค้ง ต่อยอดขึ้นไปเป็นทรงปราสาทซ้อนกัน 5 ชั้น ประดับด้วยลวดลาย พรหมพฤษยา รวมถึงรูปสัตว์ต่างๆ เช่น นาค มกร หงส์ กิณี มอม และ ตัวลวง เป็นต้น ส่วนยอดที่ซ้อนลดหลั่นกันเป็นชั้นได้จำลองชุมวิมานของเทพ เทวดาในระดับภพภูมิต่างๆ ทำหน้าที่เป็นตัวแบ่งเขตระหว่างโลกภูมิอันเป็น โลภะ และพุทธภูมิที่เป็นโลกุตระ เป็นขอบเขตที่ทำให้ผู้ที่เข้าไปภายใน ต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมของตนให้มีความสงบนิ่งสำรวม

องค์ประกอบของชุมประตูลองประกอบด้วยฐานสี่เหลี่ยมรับฐานบัวมียกเก็จ ตัวเรือนธาตุรูปสี่เหลี่ยมยกเก็จตามส่วนฐาน มีช่องเจาะทะลุเป็นทางเข้าสู่ ภายในทั้งที่ฐานและตัวเรือนธาตุ ชุมทางเข้าเป็นชุมวงโค้ง ส่วนยอดเป็นหลังคา ลาดและชั้นลดที่เลียนแบบจากเรือนธาตุด้านล่าง ยอดบนสุดมักเป็น รูปดอกบัวตูม

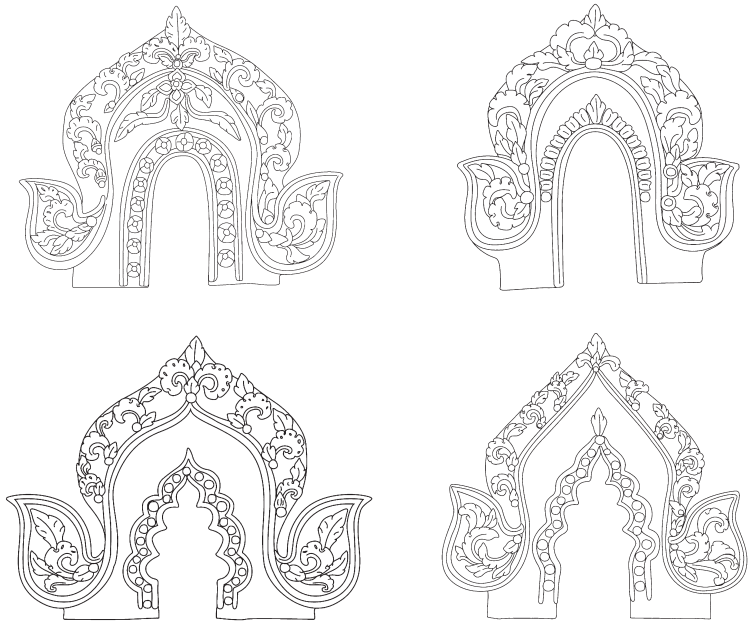
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 เครื่องเคลือบดินเผาถูกนำมาใช้ประดับ ชุมประตูลอง อันเป็นเทคนิคที่ได้รับความนิยมในยุคนั้น ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐาน ว่าเทคนิคงานช่างดังกล่าวอาจจะได้รับรูปแบบปัจจัยภายนอกที่ส่งอิทธิพล สูงงานเครื่องปั้นดินเผาล้านนา ทั้งนี้อาจจะมาจากรูปแบบงานช่างในงาน ศิลปกรรมจีนที่นิยมการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับงานสถาปัตยกรรม และส่งอิทธิพลให้กับกลุ่มวัฒนธรรมอื่นๆ ผ่านจีนตอนใต้ ก่อนเข้ามาสู่พม่า ล้านนา และสุโขทัย ซึ่งล้วนแล้วแต่พบหลักฐานการใช้เครื่องเคลือบดินเผา ประดับในลักษณะเดียวกัน

ในการประดับซุ้มประตูโขงเมื่อทำโครงสร้างเสร็จแล้ว จะมีการเอา ส่วนประกอบต่างๆ เข้าไปประกอบติดตั้ง ซึ่งส่วนประกอบงานสถาปัตยกรรม เหล่านั้นล้วนแล้วแต่สร้างขึ้นด้วยเทคนิคเครื่องเคลือบดินเผา ซึ่งได้แก่ ซุ้มกรอบหน้านาง หัวบัวเสาหลัก ครอบสันตะเข้ที่เป็นรูปพญานาค หงส์ กิณรี เทวดา เป็นต้น โดยการนำไปตอกยึดด้วยเหล็กผ่านรูที่เจาะเตรียมไว้ก่อนเผา จากนั้นใช้ปูนโปะรอยต่อยึดรอยเชื่อมให้สนิทกัน ซึ่งกรรมวิธีปรากฏให้เห็นได้ ชัดเจนที่ซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน จังหวัดลำปาง

ซุ้มกรอบหน้านาง สิ่งที่ทำขึ้นเป็นกรอบสำหรับตกแต่งชั้นปราสาท โดยมีบัวหัวหลักเป็นหมุดยึดด้านหลัง ปรากฏบนซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืน สร้างด้วยเทคนิคเครื่องเคลือบดินเผา โดยการรีดหรือตีดิน เป็นแผ่น จากนั้นตัดขอบเป็นรูปร่างของซุ้มกรอบหน้านาง ก่อนจะปั้นเดินเส้น ขอบลายด้วยลายเส้นลวดไขปลา รวมถึงลวดลายพรรณพฤกษา ใบก้านแยก โดยเทคนิคการใช้เครื่องมือดันย่นขอบใบเป็นลายใบหยัก ซึ่งปรากฏเด่นชัดมาก ในงานชุดนี้

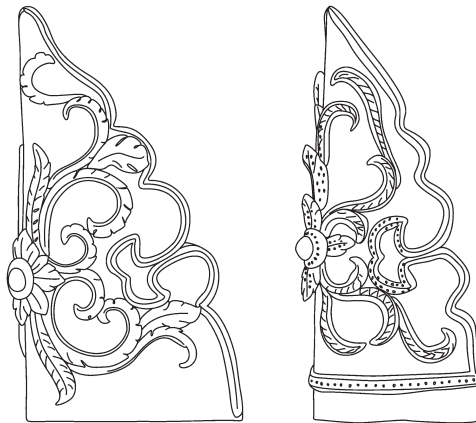

• ภาพลายเส้นที่ 22–23 ซุ้มกรอบหน้านาง ประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

• ภาพลายเส้นที่ 24–27 ชุ่มกรอบหน้านาง ประดับชุ่มประคูดวงวัดโหลหินหลวงแก้วช้างยืน

ลายกบตั้ง อีกหนึ่งส่วนประกอบของชุ่มประตูโขง ที่สร้างขึ้นมาเพื่อใช้ประดับบริเวณมุมของชั้นปราสาทในแต่ละชั้น ทำโดยการรีดหรือตีดินเป็นแผ่น จากนั้นพับครึ่งแล้วตัดขอบลายหยักโค้งให้มีรูปทรงตามลักษณะของลายกบตั้ง ก่อนจะปั้นดินเส้นขอบลายเพื่อจัดการพื้นที่ รวมถึงปั้นลวดลายพรรณพฤกษา ลายดอก ใบก้านแยก โดยเทคนิคการใช้เครื่องมือดันย่นขอบใบเป็นลายใบหยัก

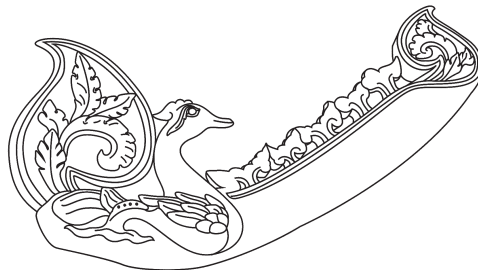
• ภาพลายเส้นที่ 28–29
กบตั้ง ประดับชุ่มประคูดวง
วัดพระธาตุเสด็จ

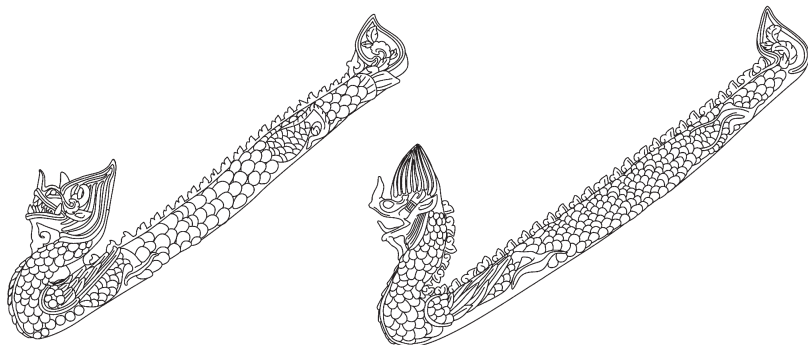
• ภาพลายเส้นที่ 30–38 กาบตั้งประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

สันตะเข้ หรือสันหลังคาลาด หรือสันโกกนาค หนึ่งในส่วนประกอบของซุ้มประตูโขงที่สำคัญอีกชิ้น ใช้ประดับสันของหลังคาลาดของปราสาท ซึ่งในซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืนนั้น มีการออกแบบมาได้อย่างสวยงาม โดยชั้นบนสุดเป็นลักษณะของสันขอบหลังคาลาดที่ส่วนปลายเป็นรูปหางหงส์ ส่วนชั้นล่างเป็นสันขอบหลังคาลาดรูปพญานาค ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะที่ได้รับการออกแบบได้อย่างน่าสนใจ

การขึ้นรูปอิสระโดยใช้มือปั้นคลึงให้เป็นรูปทรงกระบอก ความยาวเท่าสันลาดของหลังคาลาดปราสาทในชั้นนั้นๆ ผ่าใต้ท้องเพื่อให้เป็นร่องและสะดวกในการติดตั้ง จากนั้นปั้นลุลายเป็นลวดลายกระหนกหัวม้วนต่อกันในลักษณะของครีบทหลังพญานาค ก่อนจะปั้นหัวพญานาคชูคออ้าปากอย่างสง่างาม รวมถึงปั้นรูปหงส์ในส่วนของสันขอบหลังคาลาดชั้นบนด้วย ซึ่งยังคงใช้เทคนิคการดันย่นขอบใบเป็นลายใบหยักในส่วนกลางประดับ

• ภาพลายเส้นที่ 39 สันขอบหลังคาลาดที่เป็นรูปหางหงส์ ประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

• ภาพลายเส้นที่ 40–41 สันขอบหลังคาลาด ประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

กนิรี กนิกร ส่วนที่ทำให้ชุ่มประตู่ของวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน มีความโดดเด่น ซึ่งทำหน้าที่พ้อนต้อนรับอยู่หน้าชุ่มประตู่ โดยยืนอยู่บนหัวเสาต้านหน้าแอ่นพ้องอย่างน่าชม ซึ่งทางกนิรีกนิกรนี้เองที่ทำหน้าที่คล้ายกับทางหงส์ในการประดับกรอบชุ่มโค้งด้านหน้าของชุ่มประตู่ โดยการปั้นอิสระในส่วนลำตัวและส่วนหางที่เกิดจากการรีดหรือตีดินให้แบน แล้วนำมาคลุเป็นลวดลายก่อนจะนำไปปั้นด้วยลายพรรณพฤกษาใบหยัก ตามเทคนิคการปั้นที่ได้กล่าวไว้แล้วในข้างต้น ซึ่งการประดับกนิรีหน้าชุ่มนี้นิยมในพื้นที่จังหวัดลำปาง ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 จนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24

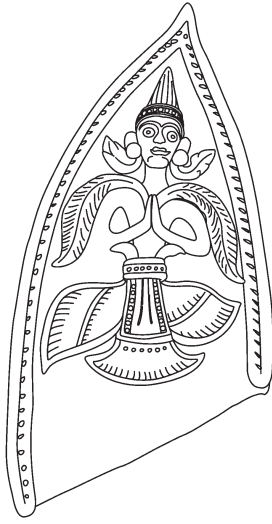

• ภาพลายเส้นที่ 42–43 กนิรี กนิกร เครื่องเคลือบดินเผาประดับชุ่มประตู่ของวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

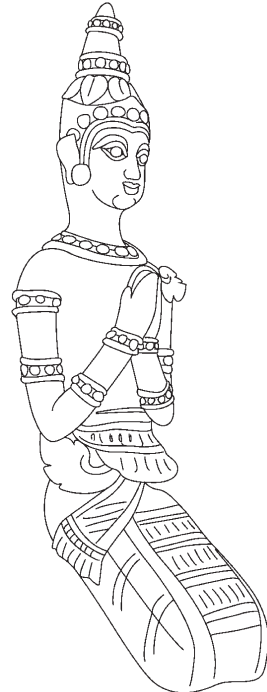
นอกจากนี้ในการประดับกรอบชุ่มประตู่ของวัดพระธาตุเสด็จหลังเก่า มีการปั้นฝักเพกามาประดับกรอบชุ่มประตู่ ซึ่งจากการสำรวจพิพิธภัณฑวัดพระธาตุเสด็จ พบชิ้นส่วนใบฝักเพกา 2 ชิ้น โดยมีรูปแบบเป็นแผ่นแบนปลายแหลม เติ้นเส้นและปั้นไข่ปลาเป็นกรอบลาย ภายในปั้นรูปเทพนมทรงเครื่อง โดยลักษณะคล้ายกับเทวดาประดับซ่อฟ้าของวัดพระธาตุเสด็จด้วย

ในการประดับเครื่องเคลือบดินเผาส่วนอื่นของชุ่มประตู่ของวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน พบว่ามีการเอารูปปั้นของเทวดา รวมถึงสัตว์ต่างๆ เข้ามาประดับบริเวณช่องระหว่างมุมของชุ่มในแต่ละชั้น ซึ่งเป็นลักษณะของเทวดาทำท่าพนมมือ หงส์ประดับกรอบชุ่มประตู่ มุมซ่อนอยู่หลังชุ่ม นกฮูกประดับมุมในชั้นปราสาท ซึ่งสร้างความน่าสนใจได้มาก ซึ่งรูปแบบดังกล่าว อาจจะเป็นแนวคิดมาจากการสมมติชุ่มประตู่ของเป็นเชิงเขาพระสุเมรุ ที่มีป่าหิมพานต์อยู่รายล้อมด้วยสัตว์นานาชนิด ซึ่งงานเครื่องเคลือบดังกล่าว ทำให้ชุ่มประตู่ของดูมีชีวิตมากขึ้น

- ภาพลายเส้นที่ 44–45 ผักเพกาเคลือบดินเผา ประดับขี้ผึ้งประดูโงง วัดพระธาตุเสด็จ

- ภาพลายเส้นที่ 46–47 เทวคาเครื่องเคลือบดินเผา ประดับขี้ผึ้งประดูโงง วัดโหลหินหลวงแก้วข้างยี่น

เรื่องราวของนกแขกเต้า ปรากฏในพุทธศาสนาพอสสมควร เช่น ปรากฏในวรรณกรรมชาดกนอกนิบาต “มหาสุวรรณชาดก” และ “สาริเภทชาดก” ได้กล่าวถึงนกแขกเต้าที่กำเนิดมาเพื่อบำเพ็ญบุญกุศล และแทรกคติธรรมสอนใจให้แก่มวลมนุษย์ได้อย่างลึกซึ้งกินใจ

ในเชิงสัญลักษณ์ ยังมีความเชื่อว่าจอยปากของนกแก้ว ยังสามารถจิกกัดสิ่งชั่วร้ายและสิ่งอัปมงคลที่จะเข้ามาทำลายพุทธศาสนาได้ ดังปรากฏให้เห็นเป็นปากแลในงานสถาปัตยกรรมวิหารล้านนา หรือนาคปากนกแก้วที่ปรากฏหน้าวิหาร เช่น นาคปากนกแก้ววัดบวรศรีทวารวดี จังหวัดเชียงใหม่ หรือแม้แต่ต้นไม้ที่มีหนามแหลม เช่น ต้นกระบองเพชร ในอดีตบางยุคสมัยก็นิยมนำมาปลูกหน้าวิหารเป็นเชิงสัญลักษณ์เช่นเดียวกัน

นอกจากนี้ในงานพุทธศิลป์ล้านนา ในส่วนการประดับตกแต่งจะสามารถพบลายนกแขกเต้าหลากหลายพื้นที่ในงานศิลปกรรม เช่น เทคนิคงานจิตรกรรมเขียนสีบนภาพตู้คำธรรมและจิตรกรรมฝาผนัง เทคนิคงานลายคำประดับเสาวิหาร หีบธรรมและธรรมาสน์ เทคนิคการปั้นรักประดับกระจกจีน งานปูนปั้นประดับแท่นแก้ว หรือเทคนิคงานไม้แกะสลักประดับหน้าบันต่างๆ และงานฮ้ายลายฮ้ายดอกในเครื่องเซ่น ล้วนแล้วแต่จะมีรูปนกแก้วปรากฏสอดแทรกไว้ แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์และการเชื่อมโยงของคติความเชื่อ สัญลักษณ์ระหว่างธรรมชาติกับพุทธศาสนา ผ่านงานศิลป์ได้อย่างน่าสนใจ

- ภาพลายเส้นที่ 48
นกแขกเต้าเครื่องเคลือบดินเผา ประดับขุมประศูโขง
วัดโหล่นหลวงแก้วข้างยี่น

ด้านความเชื่อเกี่ยวกับนกฮูก นกเค้า และนกแสกนั้น คนไทยเชื่อกันว่าเป็น “นกผี” หรือ “สัญลักษณ์แห่งความตาย” ถ้านกตระกูลนี้เกาะหรือบินข้ามหลังคาบ้านใด บ้านนั้นก็จะมีคนตาย เพราะเชื่อว่านกในตระกูลนี้คือยมทูตที่จะส่งวิญญาณคนตายไปสู่สัณปรายภพ

• ภาพลายเส้นที่ 49–50
นกฮูกเครื่องเคลือบดินเผา ประดับขุมประคูดึง
วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

แต่ยังมีความเชื่อที่ว่า นกในวงศ์นกเค้านี้ คือสัญลักษณ์ของความสุขและความโชติดีต่างหาก ยกตัวอย่างชาวเมียนมา ที่เชื่อว่านกฮูกและนกเค้า คือสัญลักษณ์ของสติปัญญา ความเฉลียวฉลาด ความสุข และความโชติดี ถ้านกแสกมาทำรังที่บ้านใคร จะนำโชติดีมาให้ เจ้าของบ้านจะได้รับทรัพย์สินเงินทอง ซึ่งสอดคล้องกับการเข้ามาของอิทธิพลความเชื่อพม่าในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22–23 ที่เข้ามาปกครองล้านนา อาจจะเอาแนวคิดการประดับนกฮูกในงานสถาปัตยกรรมเข้ามาในช่วงเวลาดังกล่าว ซึ่งปรากฏในหลายพื้นที่บนแผ่นดินล้านนา เช่น งานลายคำภายในวิหารจามเทวี วัดปงยางคก จังหวัดลำปาง หน้าบันไม้แกะสลักวัดพันเตา จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

สุดท้ายแล้ว ความเชื่อว่านกแสกเป็นนกผี หรือเป็นสัญลักษณ์ของความฉลาด อาจจะเป็นการให้ค่าและตัดสินกันภายหลัง ซึ่งสิ่งที่ช่างได้สร้างสรรค์งานศิลปะขึ้นมาโดยมีนกฮูกประกอบ ก็อาจจะมีที่มาจากการพบเห็นพฤติกรรมของนกแสกที่เมื่อออกจากโพรงรังแล้วมักจะส่งเสียงร้องหวีด ก่อนบินไปเกาะตามมุมมืดตามซอกหลืบของหลังคา วิหาร หรือต้นไม้ใหญ่ ก่อนที่จะบินล่าเหยื่อต่ออีกครั้ง ซึ่งเกิดจากการสังเกตธรรมชาติและมาสร้างงานศิลปะ

• ภาพลายเส้นที่ 51

หงส์เครื่องเคลือบดินเผา ประดับขี้ผึ้งประตู่โขง
วัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

หงส์เป็นสัตว์ที่นำมาสร้างเป็นเครื่องเคลือบดินเผาประดับมากที่สุด ทั้งในส่วนของการประดับประตู่โขง เกาะบริเวณหลังคาวิหาร อุโบสถ หรือบางครั้งเราสามารถพบเจอหงส์เกาะตามชายคาข้างแฉ่งแลวิหาร ซึ่งเป็นลักษณะของสัตว์มีปีกที่สามารถบินเกาะตามต่างๆ ได้อย่างอิสระ

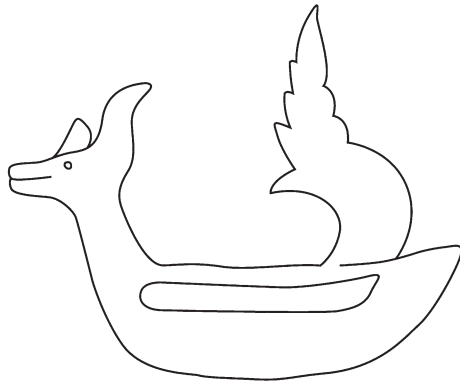
จากการเก็บข้อมูลเครื่องเคลือบดินเผาประดับในพื้นที่ 3 จังหวัดพบว่าทุกจังหวัดมีหงส์เครื่องเคลือบดินเผาประดับศาสนสถาน ซึ่งยังคงทำหน้าที่เหมือนกัน แต่ลักษณะรูปแบบจะมีความแตกต่างกันไปตามแต่ละยุคสมัยและพื้นที่ในการสร้างสรรค์งาน โดยอธิบายเปรียบเทียบได้ดังนี้

หงส์ประดับขี้ผึ้งประตู่โขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน (ภาพลายเส้นที่ 52-53) เป็นงานเครื่องเคลือบดินเผาที่สร้างขึ้นในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 รูปแบบเป็นการขึ้นรูปอิสระโดยการปั้นรูปทรงของหงส์ก่อน ตั้งแต่ส่วนหัว ตัว และหาง โดยส่วนหางจะรีดดินเป็นแผ่นแล้วค่อยตัดให้เป็นรูปทรงของหางหงส์ ก่อนนำไปประกอบกับตัว จากนั้นค่อยปั้นรายละเอียดทั้งในส่วนปาก ตา หงอน ปีก และปลายหาง ซึ่งมีการขูดขีดให้เกิดลวดลายร่วมอยู่ด้วย โดยหงส์ในยุคนี้จะไม่กางปีกเนื่องจากเป็นการปั้นชนปีกแปะติดกับตัวโครงร่างในขั้นตอนการปั้นลายประดับ ก่อนนำไปเผาเคลือบในขั้นตอนต่อไป

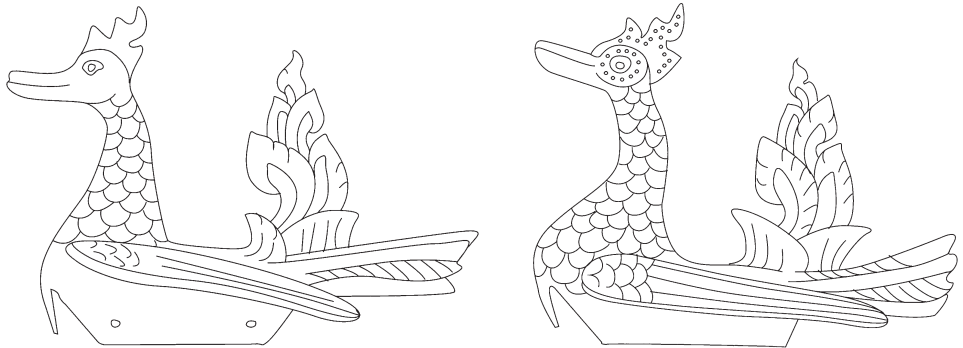

• ภาพลายเส้นที่ 52-53 หงส์เครื่องเคลือบดินเผา ประดับขี้ผึ้งประตู่โขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

ในช่วงเวลาต่อมาเป็นรูปแบบหงส์ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ ปรากฏการประดับในลักษณะของหงส์เกาะสันหลังคาหอไตร วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร (ภาพลายเส้นที่ 54) ซึ่งเป็นรูปแบบของงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับสันหลังคาในยุคหลังช่วงพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นงานของกลุ่มชาติพันธุ์ที่พระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนมาจากเขตรัฐฉานประเทศเมียนมา ในยุคนั้น โดยหงส์ในยุคนี้มีรูปแบบที่ง่าย ๆ ตัวหงส์เป็นทรงกระบอก ตัว ห้ว มีหงอน ต่อหางที่ตัดลายเป็นลายกระหนกพื้นบ้าน และต่อปีกในลักษณะกางปีกทั้งสองข้าง ไม่มีการปั้นลวดลายหรือขูดรายละเอียดของตัวงาน จัดเป็นกลุ่มตัวอย่างหงส์ในช่วงเวลานี้ที่ปรากฏในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่

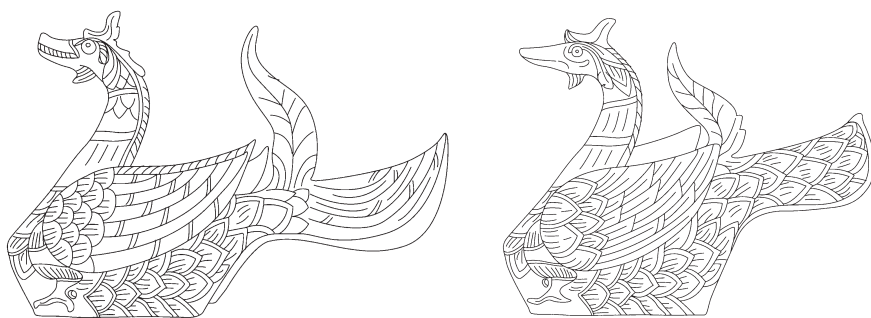

• ภาพลายเส้นที่ 54 หงส์เครื่องเคลือบดินเผา ประดับสันหลังคาหอไตร วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร

• ภาพลายเส้นที่ 55–56 หงส์เครื่องเคลือบประดับ ประดับสันหลังคาวีหารหลวง วัดสวนดอก พระอารามหลวง

ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ยังคงมีความนิยมการประดับหงส์เครื่องเคลือบดินเผาเป็นเครื่องบนสันหลังคาอยู่ ดังปรากฏบนสันหลังคาวิหารวัดสวนดอก พระอารามหลวง (ภาพลายเส้นที่ 55–56) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2475 แต่หงส์ในยุคนี้มีรายละเอียดและความซับซ้อนมากขึ้น และลวดลายในการปั้นได้รับอิทธิพลโครงลายมาจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ซึ่งถือเป็นอิทธิพลสายหลักในช่วงระยะเวลาดังกล่าว โดยตัวหงส์เป็นโค้งสอดคล้องกับการเป็นตัวครอบสันหลังคา ต่อด้วยส่วนหัวมีหงอน ต่อหางที่ปลายกระหนกเลียนแบบแม่ลายจากสยาม และต่อปีกในลักษณะกางปีกทั้งสองข้าง

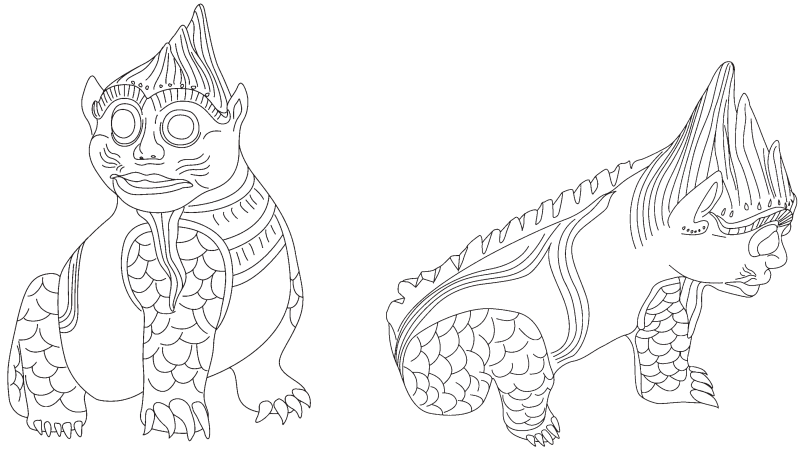

● ภาพลายเส้นที่ 57–58 หงส์เครื่องเคลือบประดับ ประดับสันหลังคาภูมิลำช้าง จังหวัดลำพูน

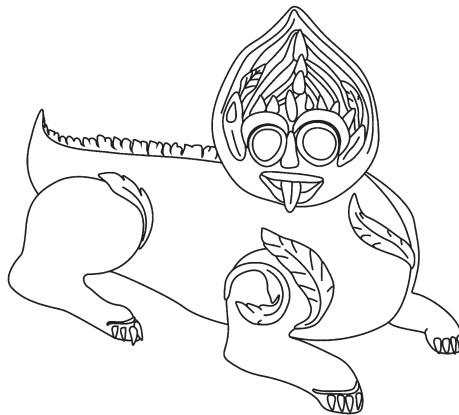
ในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ ความนิยมในการประดับเครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ยังคงปรากฏในหลายพื้นที่ ในจังหวัดลำพูนพบว่าการประดับเครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์บนหลังคาภูมิลำช้าง หรือที่เรียกว่า โส้กหลวง ตัวอย่างงานกลุ่มนี้ปรากฏที่วัดลำช้าง (ภาพลายเส้นที่ 57–58) ที่สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2470 และที่วัดเจติยขาว ประดับเชิงชายคาศาลาภายในวัด หงส์ในกลุ่มลำพูนนี้รูปทรงจะสอดคล้องกับสันหลังคา ตัวโค้งหางแอ่นเชิด มีการต่อจะงอยหางขึ้นสูง และต่อปีกแต่แนบลำตัว ลวดลายเกิดจากการขีดให้เก็ดยกก่อนนำไปเผาเคลือบ ซึ่งออกเป็นสีเขียวคลาคล่ำชัดเจนกว่าแหล่งอื่น

มอม เป็นสัตว์ป่าหิมพานต์อีกหนึ่งชนิดที่นิยมนำมาทำเครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคารศาสนสถาน ซึ่งปรากฏทั้งการประดับบนเสาคู่หน้าวิหารและประดับซุ้มประตูโขง โดยที่งานในกลุ่มนี้อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22–23 วิธีการขึ้นรูปร่างในอิริยาบถต่างๆ นั้นให้ภายในกลวง ก่อนจะตกแต่งรายละเอียดให้เป็นส่วนหัว ตัว ขาทั้งสี่ และหาง ซึ่งลักษณะมอมนี้หน้าคล้ายลิง ตาโปน ปากหนา มีเครา ตัวมีลักษณะเป็นสิงห์ บางครั้งจะมีการขูดลายเป็นเกล็ดดังปรากฏบนซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน (ภาพลายเส้นที่ 59–61) และหน้าวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง (ภาพลายเส้นที่ 62–63)

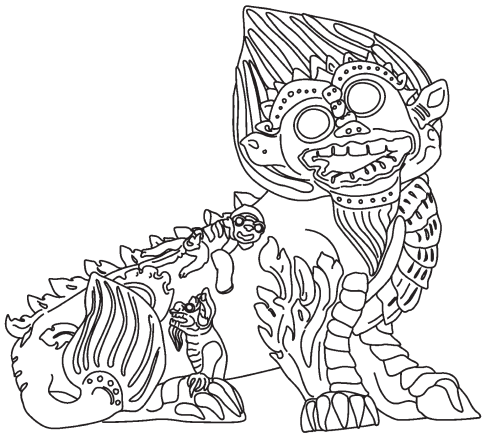

• ภาพลายเส้นที่ 59–60 มอมเครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

• ภาพลายเส้นที่ 61 มอมเครื่องเคลือบดินเผาประดับซุ้มประตูโขงวัดโหล่หินหลวงแก้วช้างยืน

- ภาพลายเส้นที่ 62
มอมเครื่องเคลือบดินเผา ประดับหน้าวิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง

- ภาพลายเส้นที่ 63
มอมเครื่องเคลือบดินเผา ประดับหน้าวิหารน้ำแต้ม
วัดพระธาตุลำปางหลวง

- ภาพที่ 148
สิงโตจีน เครื่องเคลือบกระเบื้อง
ที่ส่งอิทธิพลถึงมอมล้านนา

มีหนึ่งข้อสังเกต การประดับมอมเครื่องเคลือบดินเผาหน้าวิหารน้ำแต้ม (ภาพลายเส้นที่ 63) ซึ่งได้จากการคัดลอกลายเส้น พบว่ามอมนั้นมีลูกมอม ไต๋ขาและหลังด้วย ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นลักษณะของสิงโตจีนที่มีเป็นคู่ตัวผู้ และตัวเมีย สิงโตเพศผู้ทำหน้าจะเหยียบลูกบอล และสิงโตเพศเมียทำหน้า จะเหยียบลูก ในยุคหนึ่งส่งอิทธิพลถึงวัฒนธรรมล้านนา จากข้อสันนิษฐานว่า สิงโตจีนดังกล่าวคือต้นแบบนำมาสู่การปั้นสิงโตพื้นเมือง ด้วยงานเครื่องเคลือบ ประดับด้วยฝีมือช่างในพื้นที่ จึงเป็นลักษณะของมอมไปโดยปริยาย เนื่องด้วย รูปแบบที่ยังไม่ชัดเจน และความเชื่อเรื่องมอมในพื้นที่ยังเข้มข้น จากการปั้น สิงห์จีนครั้งนั้นจึงกลายเป็นมอมมาจนถึงทุกวันนี้ นอกจากนี้ได้นำเครื่องเคลือบ เซรามิกศิลปะจีนที่อยู่ในครอบครองของเอกชนและมีรูปแบบคล้ายกับ ตัวที่ปรากฏในพิพิธภัณฑ์วัดพระธาตุลำปางหลวงมาเปรียบเทียบ เพื่อให้เห็น ชัดเจนมากขึ้นในข้อสันนิษฐานนี้

ในด้านความหมาย นอกจากนี้สิงโตจะเป็นเครื่องหมายของความรุ่งเรือง และความมียศถาบรรดาศักดิ์แล้ว สิงโตยังมีอำนาจขจัดปีศาจและสิ่งชั่วร้าย ทั้งยังช่วยให้มีฐานะและชื่อเสียง สิงห์คู่ช่วยป้องกันสิ่งเลวร้ายที่เข้ามา สู่ภายในบ้าน จะช่วยคุ้มครองให้ร่มเย็นเป็นสุข ปราศจากการรบกวนของ ภูตผีปีศาจ คุณไสยมนต์ดำ และคนพาล ช่วยส่งวาสนาให้รุ่งเรืองขึ้นด้วยและ เพิ่มพลังอำนาจให้แก่ผู้อาศัย ซึ่งสอดคล้องกับการนำมอมคู่มาประดับในตำแหน่ง หน้าอาคาร ซึ่งในที่นี้ได้ยกตัวอย่างวิหารน้ำแต้ม วัดพระธาตุลำปางหลวง มาเป็นกรณีศึกษา โดยถ้ามองในเรื่องความเชื่อแล้ว ยิ่งเป็นไปได้ว่ามอม ที่ประดับบนหัวเสาวิหารคู่มือหน้าของวิหารน้ำแต้มในปัจจุบันนั้น สดุดท้ายแล้ว คือช่างล้านนาเมื่อสามร้อยปีก่อน ตั้งใจจะปั้นให้เป็นสิงโตจีน

7

พัฒนาการ ของลวดลายและเทคนิค งานช่างเครื่องเคลือบดินเผา ในล้านนา

พัฒนาการของลวดลายและเทคนิค งานช่างเครื่องเคลือบดินเผาในล้านนา

จากการเก็บรวบรวมข้อมูลเครื่องเคลือบดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา ปรากฏในเขตพื้นที่ 3 จังหวัดภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 24 วัด ปรากฏเครื่องเคลือบดินเผาмаกสุด ในจังหวัดลำปาง นำมาสู่การเก็บรวบรวมรูปแบบ ประเภท เพื่อทำความเข้าใจ ทั้งในส่วนของลวดลาย เทคนิควิธีการ หน้าที่การใช้งาน และประเด็นความรู้ใหม่ๆ ทำให้ได้เห็นถึงพัฒนาการและเทคนิคงานช่างเครื่องเคลือบดินเผา ในล้านนา ที่ปรากฏหลักฐานขึ้นราวต้นพุทธศตวรรษที่ 22 จนกระทั่งถึงปลาย พุทธศตวรรษที่ 25 ดังนั้นจึงได้กำหนดช่วงระยะเวลาการนำเสนอในแต่ละช่วง เพื่อนำมาเปรียบเทียบให้เห็นถึงพัฒนาการและเทคนิคงานช่าง ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. พุทธศตวรรษที่ 20–21 ยุคทองของล้านนา

งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 20–21 หรือยุคทองของล้านนานั้น ไม่ปรากฏงานช่างเทคนิคนี้เลย ซึ่งในยุคนี้ ยังคงใช้เทคนิคการขึ้นรูปด้วยโครงสร้างที่มีการโกลนลายขึ้นมารองรับ รายละเอียดของปูนปั้นประดับ สร้างมิติที่ลอยนูนเด่นยกตัวขึ้นมาจากพื้น อย่างน่าสนใจ ซึ่งพื้นฐานลวดลายยุคนี้ได้รับแรงบันดาลใจและอิทธิพล ของลวดลายจากศิลปะจีนที่มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20–21 ในสมัย ราชวงศ์หยวนและราชวงศ์หมิง ผ่านงานเครื่องปั้นดินเผาและเครื่องใช้ต่างๆ อันเป็นสินค้าของชนชั้นสูงที่มีการซื้อขายแลกเปลี่ยนในราชสำนักล้านนา โดยเกิดเป็นลายเครือเถาที่ปรากฏในการนำมาประดับศาสนสถาน และ สืบต่อกันมาจนเป็นเอกลักษณ์ท้องถิ่น จนเป็นที่มาของลายเครือล้านนา¹

ลักษณะของงานช่างยุคนี้จึงเป็นงานปูนปั้นที่มีลักษณะงานที่โดดเด่น และเป็นที่ยอมรับโดยทั่วไป ซึ่งไม่พบการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรมเลย

2. งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม พุทธศตวรรษที่ 22–23 ยุคพม่าปกครองสุล่านา

ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22–23 ถือเป็นยุคเสื่อมของสุล่านา เนื่องจากพม่าเข้ายึดครองสุล่านา (พ.ศ. 2101–2317) และเกิดความวุ่นวายจากการแย่งชิงอำนาจด้วยกันเองกับทั้งพม่าและกรุงศรีอยุธยา ระหว่างที่สุล่านาอยู่ในอำนาจปกครองของพม่านั้นมากกว่า 200 ปี มีบางช่วงก็ตกอยู่ในอำนาจของอยุธยาด้วยในระยะสั้นๆ ส่งผลให้งานศิลปกรรมต่างๆ เริ่มเสื่อมถอยลง

เราสามารถพบงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรมได้ในช่วงเวลาดังกล่าว ในพื้นที่จังหวัดลำปาง เช่นที่วัดพระธาตุเสด็จ วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน ที่มีการนำเครื่องเคลือบดินเผาประดับมาประดับทั้งในส่วนของเครื่องบนวิหาร ชุ่มประตู่ซิง และเครื่องสักการะพระธาตุ โดยสันนิษฐานว่าองค์ความรู้ของเทคนิคดังกล่าว ช่างสุล่านาในยุคนี้ได้เรียนรู้และได้รับอิทธิพลงานช่างมาจากกลุ่มช่างและคนพม่าที่เข้ามา มีบทบาทและอิทธิพลในสุล่านาช่วงเวลาดังกล่าว จึงก่อเกิดงานเทคนิคนี้ขึ้นมา โดยพบเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปางเท่านั้น ซึ่งประเด็นนี้มีความสำคัญ

การเข้ามาปกครองสุล่านาช่วงนี้ เชื่อว่าพม่ามีความพยายามจะให้นครลำปางเป็นสถานที่ในการสถาปนาศาสนาใหม่ และพยายามกลบป่านครลำปางเป็นเขตศาสนจักร ดังปรากฏในหนังสือศาสนวงศ์พงศาวดารพม่าที่บันทึกเหตุการณ์ในปี พ.ศ. 2106 ว่าพระเจ้าอเนกมินทะ ได้ส่งพระอภิญญา ซึ่งเป็นพระมหาปาของพม่า มาจำพรรษาที่วัดพระเจดีย์ขาวหลังอันเป็นวัดอรุณวาสีในสมัยนั้น ในฐานะพระธรรมทูต² เช่นเดียวกับเมืองละคอน พระเจ้าอเนกมินทะได้ส่งพระมหาเกสระปัญโญ มาจำพรรษาที่วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน และส่งพระมหาปัญญา มาจำพรรษาที่วัดพระธาตุลำปางหลวง ภายหลังพระมหาเกสระปัญโญจึงได้สืบคำเป็นครูของกลุ่มลำปาง โดยมี

วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดลำปางกลาง วัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืน วัดปงยางคก เป็นกลุ่มครุเดียวกัน รวมไปถึงสายเมืองเงิน ซึ่งได้แก่ วัดเวียง วัดอุมลอง วัดล้อมแรด วัดห้วยเกียง วัดดอยป่าตาล และ วัดहांนา เป็นต้น

เมื่อพระเจ้าสุทโธทรมราชา (ตลุนมิน) เสด็จเมืองหงสาวดี (พ.ศ. 2172–2191) ปรากฏว่าได้ในปี พ.ศ. 2174 ได้ให้มีการเวียนข้าพระเจ้า ข้าพระธาตุ ข้าพระสงฆ์ ข้าเทวดาอารักษ์ ให้อยู่ที่เดิม ไม่บุกรุกทำร้าย^๖ นอกจากนี้ในปี พ.ศ. 2180 พระเจ้าสุทโธทรมราชาของพม่า ได้กวาดต้อนชาย ออกบวชเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้พระองค์ มีการผูกดวงเมืองเสียใหม่ และให้ย้าย มาอยู่ที่วัดพระธาตุลำปางหลวง

ทั้งนี้จะเห็นว่าพม่าให้ความสำคัญกับเมืองลำปางเป็นอย่างมาก มีการส่งพระมหาปามาจำพรรษาวัดสำคัญในเมืองลำปาง มีการนำช่างและ คนมาบวชเรียน เพื่อสร้างเขตศาสนจักรแห่งใหม่ ดังนั้นเราจึงพบว่ารูปแบบ ของงานสถาปัตยกรรมทั้งวิหาร อุโบสถ ชุ่มประตู่โขงของวัดกลุ่มดังกล่าวมี รูปแบบแผนผังที่คล้ายกัน อันเป็นการส่งต่อสืบทอดงานช่างของวัดในกลุ่มนี้

งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับ คงเป็นหนึ่งในรูปแบบศิลปกรรมที่นำมาใช้ประดับศาสนสถานในเขตเมืองลำปางช่วงเวลานี้ เราจึงพบข้อฟ้า ปราสาทเสี้ยว ปราสาทเพ็ญ บราลี เมฆตั้งเมฆโหล ในการประดับเครื่องบน ของกลุ่มวัดครุเดียวกัน พบการประดับเครื่องเคลือบดินเผาบนชุ่มประตู่โขง ของวัดโหล่หินหลวง แก้วช้างยืนและวัดพระธาตุเสด็จ เป็นต้น

สำหรับรูปแบบและลักษณะเด่นของงานศิลปกรรมในช่วงเวลานี้ ได้แสดงถึงความพยายามที่จะสืบสานแบบแผนและมีมือของช่างในยุคทอง ล้านนา การสร้างงานพุทธศิลป์จึงมีโอกาสดำเนินการสนับสนุนจากผู้ปกครอง ในการที่จะสามารถสร้างงานตามแบบชนบจาวีต เหตุผลหนึ่งที่มีส่วนทำให้เกิดการสร้างงานแบบยุคทองมาสู่ยุคดังกล่าวนี้ก็คงเนื่องมาจากธรรมเนียม “การกัลปนา” ซึ่งพม่าให้ความสำคัญกับงานช่างและสนับสนุนการสร้างงาน เพื่อการกัลปนาศาสนาใหม่ จึงเอื้อต่อการสร้างงานพุทธศิลป์โดยที่อิทธิพล อำนาจทางการปกครองไม่มีผลต่อการเข้ามาครอบงำได้ ซึ่งเหตุการณ์

ในยุคนี้ก็ไม่ได้อธิบายความว่ามีการหยุดสร้างงานศิลปกรรม แต่จะสร้างน้อยลงเท่านั้นเอง

ดังนั้นงานเครื่องเคลือบดินเผาจึงพบมากในพื้นที่จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นเทคนิคที่อาจจะได้รับอิทธิพลและความรู้มาจากพม่า เพื่อนำมาใช้ประดับอาคารศาสนสถานล้านนา มีการพบนำมาประดับวิหาร พระธาตุ ชุ่มประตู่โขง ตลอดจนองค์ประกอบเล็กๆ ในศิลปกรรมล้านนา ดังปรากฏให้เห็นที่วัดพระธาตุลำปางหลวง วัดพระธาตุเสด็จ วัดไหล่หินหลวงแก้วช้างยืน วัดลำปางกลาง วัดเวียง จังหวัดลำปาง เป็นต้น

รูปแบบลวดลายเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม ในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 22-23 นี้ ลวดลายส่วนใหญ่ยังคงเป็นลายพรรณพฤกษา โดยเกิดจากเทคนิคงานปั้นเช่นเดียวกับงานปั้นปูน เพียงเปลี่ยนวัสดุในการสร้างสรรค์งานและเพิ่มกระบวนการในการสร้างงานที่ต่างไปจากเดิม โดยลวดลายในยุคนี้จะเป็นการสร้างลายง่ายๆ มีส่วนประกอบของดอก ใบ ตกแต่งโดยใช้เครื่องมือกดหยักเข้าไปในเนื้อดิน เพื่อให้เกิดลวดลายจนเป็นลักษณะของขอบลายใบหยัก อันเป็นเทคนิคงานช่างที่พบมากที่สุดกับการสร้างสรรค์งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับในช่วงเวลานี้ โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปาง

วัดเวียง อำเภอเถิน ไม่ปรากฏหลักฐานการสร้างที่แน่ชัด มีเพียงบันทึกในพงศาวดารเมืองเถิน กล่าวถึงพระมหาเถระสังฆทิพย์เป็นผู้สร้างวัดแห่งนี้ ในปี พ.ศ. 2192⁴ ปรากฏงานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรมที่มีความน่าสนใจอย่างมาก ซึ่งถือเป็นพัฒนาการเชิงช่างจากงานปั้นมาเป็นงานกดพิมพ์ ตัวอย่างของงานเครื่องเคลือบดินเผาดังกล่าวถูกใช้ประดับโขงพระเจ้าภายในวิหาร และชุมประตู่หน้าวิหาร โดยลักษณะงานเป็นการกดพิมพ์รูปหงส์ แล้วนำมาประกบกัน ก่อนนำไปเผาโดยไม่เคลือบ ซึ่งลักษณะของการตกแต่งผิวนั้นจะใช้การทาร์ก ทาชาด แล้วปิดทองเช่นเดียวกันกับเทคนิคงานปูนปั้น ถือเป็นการพัฒนาอีกขั้นของงานเครื่องเคลือบดินเผาในช่วงระยะเวลานี้

3. งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม พุทธศตวรรษที่ 24–25 ยุคฟื้นฟู

เป็นระยะเวลาของการฟื้นฟูบ้านเมืองหลังจากที่ล้านนาได้อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ทำให้ล้านนากลายเป็นเมืองร้างในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทำให้งานศิลปกรรม วัตถุอารามวัตถุโบราณเนื่องจากไร้ผู้คน พระยาวชิรปราการจึงต้องนำไพร่พลไปพักอยู่ที่เวียงเวฬุคาม นานเกือบ 20 ปี ซึ่งระหว่างนั้นก็ได้ออกกวาดต้อนผู้คนจากที่ต่างๆ มาสะสมไว้ที่เวียงเวฬุคาม เพื่อรอฟื้นฟูเวียงเชียงใหม่ จึงเรียกว่ายุคนี้เป็ยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง”⁵ ครั้นสะสมกำลังพลและพลเมืองพอที่จะดูแลเวียงเชียงใหม่ได้แล้ว จึงพยุหยาตราเข้าเวียงเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2334 และได้ฟื้นฟูเวียงเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางของล้านนาได้ในเวลาต่อมา และนำล้านนาเข้ามาเป็นประเทศราชแห่งอาณาจักรสยาม ทรงเป็นเจ้าผู้ครองนครที่ได้รับพระกรุณาโปรดเกล้าฯ สถาปนาเลื่อนพระเกียรติยศขึ้นเป็น “พระเจ้าประเทศราช” องค์ที่ 1 (14 กันยายน พ.ศ. 2345–21 พฤศจิกายน พ.ศ. 2358)

ในช่วงระยะนี้มีการกวาดต้อนผู้คนต่างเมืองมาอยู่อีกครั้ง ก่อให้เกิดรูปแบบศิลปะฟื้นฟูบ้านที่หลากหลย รวมถึงรูปแบบงานพุทธศิลป์ล้านนาแขนงต่างๆ ซึ่งเกิดจากการรวบรวมผู้คนที่หลากหลายมาไว้ในเมืองเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง ก่อเกิดความหลากหลายทางชาติพันธุ์ที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดกับชาวล้านนา ทั้งชาติพันธุ์กะเหรี่ยงหรือยาง ไทลื้อ ไทเขิน และไทใหญ่ ซึ่งเป็นยุค “เก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” ของการฟื้นฟูบ้านเมืองที่จำเป็นต้องเกณฑ์ผู้คนมาร่วมกันบูรณะสภาพสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจภายใต้การปกครองระบอบจารีตที่จะต้องเป็นประเทศราชของสยาม

งานช่างจึงมีการฟื้นฟูเกิดขึ้น รวมไปถึงงานทัศนศิลป์สาขาต่างๆ จากหลักฐานช่วงเวลาดังกล่าวเป็นการรวบรวมช่างฝีมือจากหัวเมืองสำคัญ โดยเฉพาะช่างจากเมืองเชียงแสน ที่ก่อนหน้านี้ได้เป็นศูนย์กลางการปกครองเมื่อครั้งที่อยู่ภายใต้การปกครองของพม่า โดยช่างกลุ่มนี้ได้มีบทบาทในการสร้างงานในยุคฟื้นฟูขึ้นตามหัวเมืองสำคัญของล้านนา เช่น เมืองลำปาง เมืองเชียงใหม่ เมืองลำพูน เมืองแพร่ และเมืองน่าน อันเป็นที่รู้จักกันดีในนาม “สกุลช่างเชียงแสน” ก่อเกิดการสร้างงานยุคใหม่ทุกหัวเมือง โดยเฉพาะงานช่างอันเกี่ยวเนื่องในพุทธศาสนา

ตัวอย่างของการสร้างงานเครื่องเคลือบประดับในช่วงนี้ คือ หงส์เคลือบประดับสันหลังคาหอไตร วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ที่ประวัติระบุว่าพระเจ้ากาวิละให้มีการสร้างขึ้นมา เนื้อความในศิลาจารึกกล่าวถึง สมเด็จพระปฐมบรมมหาชนกเจ้าเมืองเชียงใหม่ (พระยาภาณุวงศ์) ได้มีมนต์พระสังฆราชาวัดพระสิงห์สร้างพระอุโบสถ มณฑปปราสาทภายใน อุโบสถ และหอธรรมปิฎกขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2354⁶ การสร้างหอธรรมในครั้งนี้ ไม่อาจทราบรายละเอียดของลักษณะหอไตรและการตกแต่ง แต่ลักษณะของการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับนั้น แสดงให้เห็นถึงการกลับมาของเทคนิค การเคลือบดินเผา ซึ่งอาจจะมาพร้อมกับกลุ่มชาติพันธุ์ในรัฐฉานที่ถูกกวาดต้อนเข้ามาเมืองเชียงใหม่อีกครั้งในยุคนี้

งานเครื่องเคลือบดินเผา มีบทบาทสำคัญในการสร้างงานศิลปกรรม ในท้องถิ่นที่ตนได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานอีกครั้ง โดยการสร้างงานนั้นมีทั้ง การคงรักษาเอกลักษณ์รูปแบบของตนเอาไว้ และเกิดพัฒนาการทางด้าน รูปแบบและฝีมือจนเป็นเอกลักษณ์ใหม่ในเวลาต่อมา กล่าวคือ ช่างชาวยอง ในเมืองลำพูน ที่อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานได้นำเอางานเครื่องเคลือบดินเผา ระดับอาคารศาสนสถานอันเป็นองค์ความรู้เดิมเข้ามาสร้างสรรค์งาน ในพื้นที่ ดังปรากฏเครื่องเคลือบดินเผารูปหงส์ในพื้นที่บ้านล้ามช้าง บ้านเจดีย์ขาว ตำบลประตูป่า อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน ซึ่งจากการสำรวจ พื้นที่ดังกล่าว พบว่ามีการผลิตชิ้นงานเพื่อใช้ในพุทธศาสนาในช่วง ต้นพุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมา โดยเครื่องเคลือบดินเผายุคนี้ มีสีเขียวอมเทา ซึ่งต่างไปจากยุคก่อนที่เป็นสีน้ำตาลอมเขียวและน้ำตาลเข้ม

รูปแบบลวดลายเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 24-25 นี้ เป็นลักษณะงานที่เรียบง่าย ทั้งรูปร่าง รูปทรง และ ลักษณะงานปั้นตกแต่งลวดลาย ซึ่งจะเป็นการขูดขีดเป็นเส้นมากกว่าการปั้น ลายประดับ ซึ่งต่างไปจากงานศิลปกรรมในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ที่มีลักษณะการปั้นลวดลายและเทคนิคที่เด่นชัด รวมไปถึงไม่ปรากฏการสร้าง เครื่องบนประดับอาคารด้วยงานดินเผาประดับ เหลือเพียงหงส์ประดับ สันหลังคาเท่านั้น

นอกจากจะไม่ค่อยปรากฏงานเครื่องเคลือบดินเผาแล้ว ลักษณะงาน ในยุคนี้ยังเป็นลักษณะของเครื่องปั้นดินเผาไม่มีการเคลือบ ใช้ประดับตกแต่ง

ซุ้มประตูโขงโดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดลำปาง ปรากฏให้เห็นชัดเจนที่ซุ้มประตูโขง วัดป่าตันหลวง โดยลักษณะงานคือ เป็นงานเครื่องดินเผาไม่เคลือบและไม่มีรายละเอียดของลวดลาย เพียงแต่เป็นการขึ้นรูปร่างรูปทรงแล้วนำไปเผาก่อนนำมาติดตั้งกับตัวซุ้มประตูและทำการตกแต่งลวดลายด้วยเทคนิคงานปูนปั้น โดยใช้เครื่องปั้นดินเผาเหล่านั้นในลักษณะของการโกลนลาย ซึ่งเทคนิคนี้ลดเวลาการเซตตัวของโครงสร้าง ซึ่งถือเป็นพัฒนาการงานช่างในยุคนี้ ที่ในเวลาต่อมานำไปสู่การสร้างซุ้มประตูโขงอีกหลายหลังในจังหวัดลำปาง เช่น ซุ้มประตูโขงวัดศรีหมวดเกล้า ซุ้มประตูโขงวัดปงสนุก เป็นต้น

4. งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรม ปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ยุคอิทธิพลรัตนโกสินทร์

ในช่วงเวลาครึ่งหลังของพุทธศตวรรษที่ 25 ล้านนาภายใต้ ราชอาณาจักรไทยอย่างชัดเจน การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของรูปแบบการปกครองส่งผลให้สังคมและวัฒนธรรมล้านนาได้มีการปรับเปลี่ยนรูปแบบ ซึ่งรูปแบบงานศิลปกรรมก็ได้รับผลกระทบนี้ด้วยเช่นเดียวกัน ส่งผลให้งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับงานศิลปกรรมลดลง คงด้วยเรื่องของวัสดุก่อสร้างสมัยใหม่เข้ามามีบทบาทมากขึ้นโดยเฉพาะซีเมนต์ รวมถึงรูปแบบโครงสร้างวิหาร อุโบสถ และเครื่องบนทั้งในส่วนของซ่อฟ้า ใบระกา หางหงส์ ที่เปลี่ยนไปเป็นแบบสยามมากขึ้น ทำให้การสร้างสรรคงานเครื่องเคลือบดินเผาไม่มีบทบาทและไม่เป็นที่ตอบสนองความต้องการของคนในยุคนี้ สะท้อนความนิยมศิลปะจากส่วนกลางที่เริ่มมีความนิยมในช่วงก่อนหน้านี้ โดยการสนับสนุนจากเจ้านายในท้องถิ่น

แต่เชื่อว่าจะไม่มิตัวอย่างงานเครื่องเคลือบดินเผาให้เห็นเลย ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ยังพอปรากฏเครื่องเคลือบดินเผาประดับรูปหงส์ ประดับล้นหลังคาวัดสวนดอก พระอารามหลวง จังหวัดเชียงใหม่ ด้วยลวดลายกระหนกแบบศิลปะภาคกลาง ซึ่งมีกลิ่นอายของอิทธิพลรัตนโกสินทร์ที่ชัดเจนมาก โดยมีพัฒนาการอย่างมากและไม่ได้ยึดติดกับแบบแผนของรูปแบบเดิมอีกต่อไป รวมถึงยอดหอเตี้ยที่ปรากฏที่วัดแสนฝางและวัดเกตการาม จังหวัดเชียงใหม่ ที่ใช้ประดับยอดอาคารประเภทหอระฆัง ซึ่งถือเป็นเครื่องเคลือบดินเผาประดับชุดสุดท้ายที่ปรากฏให้เห็นในวัฒนธรรมล้านนา

เชิงอรรถ

- ¹ มารุต อัมรานนท์, อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา, วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร ปีที่ 3 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม, 2522), หน้า 120-130.
- ² ศักดิ์ รัตนชัย, จดหมายเหตุลัปาง ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายนิยม ปัทมเสวี (ม.ป.ท. : ม.ป.พ., 2539), หน้า 46.
- ³ สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน, วัดพระธาตุลัปางหลวง บูรณะระเบียงคด กุฏิพระแก้ว และหอไตร (เชียงใหม่ : ช่อฟ้าก่อสร้าง, 2551), หน้า 27.
- ⁴ สามารถ สิริเวชพันธุ์, วิหารโถง ชุ่มโขง สกุลช่างลัปาง (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2527), หน้า 75.
- ⁵ อาณาจักรล้านนา กำเนิดและการล่มสลาย : พระบาทปกเกล้า ยุพราชวิทยาลัย 100 ปี นามพระราชทาน, หน้า 41.
- ⁶ สุรัช จงจิตงาม, ท่องเที่ยว-เรียนรู้ล้านนา : เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง (กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส, 2549), หน้า 28-29.

บทส่งท้าย

เรื่องราวเครื่องเคลือบดินเผาประดับในวัฒนธรรมล้านนาที่ได้นำเสนอไว้ในหนังสือเล่มนี้ เป็นการนำข้อมูลเกี่ยวกับงานเครื่องเคลือบที่ใช้ประดับตกแต่งศาสนสถาน ซึ่งในเขตพื้นที่ภาคเหนือเพียง 3 จังหวัดเท่านั้น ซึ่งได้แก่ จังหวัดลำปาง จังหวัดลำพูน และจังหวัดเชียงใหม่ ผู้การรับรู้และสร้างความเข้าใจถึงอัตลักษณ์ในงานศิลปกรรม ผ่านรูปแบบงานศิลปกรรม ลวดลายและการใช้ประดับอาคารศาสนสถานในตำแหน่งต่างๆ ทำให้เห็นถึงพัฒนาการและจากหลักฐานที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนา ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22 เป็นต้นมา จนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 นำเสนอโดยจำแนกออกเป็นบทเพื่อให้เกิดความเข้าใจ ตั้งแต่ประวัติความเป็นมา ความหมายของเครื่องเคลือบดินเผาประดับ เครื่องเคลือบดินเผาประดับในล้านนาและวัฒนธรรมร่วม รวมถึงที่ปรากฏในงานพุทธศิลป์ล้านนา เทคนิคการสร้างงานต่างๆ จนการเสนอแนวคิดและหลักฐานใหม่ๆ รวมถึงพัฒนาการของงานเครื่องเคลือบดินเผา

การได้รับอิทธิพลและปัจจัยจากภายนอก เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดงานศิลป์และเทคนิคใหม่ๆ ในพื้นที่ ซึ่งล้วนแล้วมาจากการสืบทอดและเผยแพร่ศาสนาสู่วัฒนธรรมล้านนา รวมถึงอิทธิพลจากการเมืองการปกครอง ซึ่งเข้ามามีบทบาทต่องานเครื่องเคลือบดินเผาประดับในหลายระลอก ซึ่งผู้เขียนสันนิษฐานว่าเป็นสายวัฒนธรรมเดียวกับวัฒนธรรมจีนที่แผ่ลงมาในดินแดนล้านนา ซึ่งลักษณะการใช้เครื่องปั้นดินเผาประดับอาคาร สามารถพบและแบ่งออกเป็น 2 สาย กล่าวคือ สายแรกมาจากวัฒนธรรมจีน ซึ่งได้แผ่ลงมาถึงจีนใต้ (ยูนนาน) เข้าสู่ฐาน หลวงพระบาง ล้านช้าง จนมาถึงล้านนา ทำให้วัฒนธรรมการใช้เครื่องเคลือบดินเผาประดับอาคารแพร่หลายในอาณาจักรล้านนา

สายที่ 2 อิทธิพลวัฒนธรรมจากจีน แล้วมีการถ่ายทอดลงมาถึงสุโขทัย ก่อนส่งถึงล้านนา ซึ่งสายที่ 2 นี้ ผู้เขียนคิดว่าคงไม่ได้มีอิทธิพลต่องานล้านนามากเท่าไรเมื่อเทียบกับสายแรกที่ตรงมาจากทางเหนือ

เครื่องเคลือบดินเผาประดับที่ปรากฏเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในล้านนานี้ ถือเป็นมรดกงานช่างสำคัญที่เข้ามามีบทบาทในการทำนุบำรุงพุทธศาสนาในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 มาจนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 25 แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลทางวัฒนธรรมที่มีการถ่ายทอดเทคนิคงานช่างจากคนสู่พื้นที่วัฒนธรรม ในรูปของการตกแต่งงานสถาปัตยกรรมโดยมีเครื่องเคลือบดินเผาประดับตัวบ่งชี้ถึงผลสัมฤทธิ์ เกิดเป็นความนิยมในช่วงเวลาหนึ่ง รวมถึงการส่งผ่านรูปแบบประดับสูงงานพุทธศิลป์ที่เรียกว่าวิหราน้อยในพื้นที่วัฒนธรรมนั้นๆ ด้วย

เมื่อยุคสมัยเปลี่ยนไป งานช่างศิลป์ในพื้นที่ก็เปลี่ยนตาม ความทันสมัยและวัสดุแบบใหม่ที่มีความคงทนถูกนำมาทดแทนของเดิมเพื่อลดขั้นตอนในการสร้างสรรค์งาน ทำให้เครื่องเคลือบดินเผาประดับได้หายไปจากงานช่างล้านนาเกือบร้อยปี เหลือเพียงตัวอย่างชิ้นงานที่มีจำนวนอันน้อยนิดให้เราได้ศึกษา และอาจกล่าวได้ว่า เครื่องเคลือบดินเผาประดับที่ยังคงเหลืออันน้อยนิดเหล่านี้ จะเป็นครูให้กับกลุ่มช่างยุคสมัยใหม่ได้เรียนรู้รูปแบบวิธีการ เพื่อวันหนึ่งจะได้นำมาต่อยอดสร้างสรรค์งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับในวัฒนธรรมล้านนาอีกครั้ง

จากงานวิจัยสู่งานสร้างสรรค์
กับการฟื้นคืนงานช่างศิลป์
เครื่องเคลือบดินเผาในวัฒนธรรมล้านนา

• • • • •

มอม

จากมอมวัดไถ่หินหลวงแก้วช้างยืน สู่งานสร้างสรรค์มอม
เพื่อกลับมารับใช้ประเพณีงานสถาปัตยกรรมล้านนาต่อไป

หงส์เครื่องเคลือบดินเผา

กลับมาประดับสันหลังคาวิหารอีกครั้ง

บรรณานุกรม

- กรมศิลปากร. (2537). แหล่งประติมากรรมภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : ประชากรพิมพ์.
- _____. (2554). งานบูรณะและพัฒนาโบราณสถาน วัดพระธาตุลำปางหลวง. กรุงเทพฯ : สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน.
- กองโบราณคดี กรมศิลปากร. (2533). แหล่งเตาล้านนา. กรุงเทพฯ : ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ. (2532). ประวัติวัดที่วราชอาณาจักร เล่ม 8 และ เล่ม 9. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์การศาสนา.
- กัญญรัตน์ เวชชาสตร์. (2534). การศึกษาเรื่องหงส์จากศิลปกรรมในประเทศไทย. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2524). ลำปาง : เที่ยวเมืองไทยภาคเหนือ. กรุงเทพฯ : ว.ชาญกิจ.
- จริย์ สุนทรสิงห์. (2543). วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่. องค์การโทรศัพท์แห่งประเทศไทย จัดพิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทาน ณ วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ วันเสาร์ที่ 28 ตุลาคม 2543. เชียงใหม่ : ดาวคอมพิวกราฟิค.
- จอห์น ซอว์. (ม.ป.ป.). เครื่องปั้นดินเผาไทย. กรุงเทพฯ : คราฟท์แมน.
- จิรศักดิ์ เดชวงศ์ญา และคณะ. (2539). หอไตรวัดพระสิงห์ : ประวัติลักษณะศิลปกรรมและแนวทางการอนุรักษ์. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- จุฑารัตน์ ขำศิริ. (2548). เซรามิกประดับศาสนสถานในจังหวัดลำปาง. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- เฉลียว ปิยะชน. (2540). ประติมากรรมเทวดาและกนิษฐาแห่งล้านนา. เชียงใหม่ : ปราณ.
- _____. (2544). มรดกเครื่องปั้นดินเผาไทย ตุ๊กตาและประติมากรรม. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.

รูปพรรณ เครื่องระยา. (2557). โขง ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-25 รูปแบบ เทคนิค และแนวคิด
ของกลุ่มสกุลช่างลำปาง. วารสารหน้าจั่ว 11 : 64-89.

_____. (2563). พรรณพฤษาล้านนา จากพันธุกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม. เชียงใหม่ :
วนิดาการพิมพ์.

_____. (2564) ปูนปั้นล้านนา งานช่างและสล่าศิลป์ ถิ่นศรัทธา. เชียงใหม่ : เจริญวัฒน์
การพิมพ์.

ทรงพันธ์ วรรณมาศ. (2536). พจนานุกรมภาพศิลปวัฒนธรรมล้านนาและหัวเมืองฝ่ายเหนือ.
กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ทวี พรหมพฤษ. (2523). วิชาเครื่องเคลือบดินเผาเบื้องต้น. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.

ชนากร วาสนาเพียรพงศ์. (2563). เซรามิกส์ : เตาเผา และเทคนิคการเผา. กรุงเทพฯ : มิสเตอร์
ก๊อปปี้ (ประเทศไทย).

ธวัชชัย ทำทอง. (2565). พัฒนาการและประวัติศาสตร์ เครื่องปั้นดินเผาลำปาง. (พิมพ์ครั้งที่ 1).
เชียงใหม่ : หจก.เจริญวัฒน์การพิมพ์.

ธีรศักดิ์ วงศ์คำแน่น. (2532). สถาปัตยกรรมสำคัญเมืองลำปางกับการอนุรักษ์. ลำปาง :
หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง วิทยาลัยครู
จังหวัดลำปาง.

_____. (2532). สภาพสิ่งแวดล้อมแหล่งศิลปกรรมในจังหวัดลำปาง. ลำปาง : หน่วยอนุรักษ์
สิ่งแวดล้อมศิลปกรรมท้องถิ่น ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดลำปาง วิทยาลัยครูจังหวัดลำปาง.

เชียรชาย อักษรดิษฐ์. (2562). ลวดลายพื้นถิ่นงานพุทธศิลป์ล้านนา. วารสารร่มพะยอม 21(2) :
1-17.

น. ณ ปากน้ำ. (2524). ศิลปกรรมในสยามประเทศ. กรุงเทพฯ : บรรณกิจ.

ประโชติ สังขานุกิจ. (2530). สังคโลกศรีล้านนา. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ปวิวรรต ธรรมาปรีชากร, สว่าง เลิศฤทธิ์ และกฤษฎา พิณศรี. (2539). ศิลปะเครื่องถ้วย
ในประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : โอสธสภา.

พรรณเพ็ญ เครือไทย และคณะ. (ม.ป.ป.). ประชุมจาริกล้านนา เล่มที่ 7 จาริกในจังหวัดลำปาง.
กรุงเทพฯ : ม.ป.ท.

พระครูพุทธิทธิธรรมโสภิต. (2539). ประวัติวัดปางสนุกเหนือและประวัติบันทึกครูบาอาโนชัยธรรม
จินตามุนี. ลำปาง : สหกิจการพิมพ์.

พลายน้อย (นามแฝง). (2543). ลัทธิวินาย. กรุงเทพฯ : บำรุงสาสน์.

มารุต อัมรานนท์. (2522). อิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา. วารสารมหาวิทยาลัยศิลปากร
3(1) : 120-130.

- ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. (2545). 200 ปี พม่าในล้านนา. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วรัญญ์ บุญยสุรัตน์. (2543). แบบแผนทางศิลปกรรมของวิหารพื้นเมืองล้านนา ในระหว่างพุทธศตวรรษที่ 20-24. เชียงใหม่ : สำนักคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ. (เอกสารอัดสำเนา).
- _____. (2544). วิหารล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- _____. (2565). ศาสตร์ ศิลป์ จิตวิญญาณ วิหารล้านนา. นนทบุรี : เมืองโบราณ.
- วีระศักดิ์ ของเดิม. (2549). วิหารน้อยในเขตอำเภอเมือง อำเภอห้างฉัตร อำเภอเกาะคา อำเภอแม่ทะ และอำเภอแจ้ห่ม จังหวัดลำปาง. รายงานวิชาการศึกษาเฉพาะเรื่อง 1 ปีการศึกษา 2549. เชียงใหม่ : ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ศักดิ์ รัตนชัย. (2539). จดหมายเหตุลำปาง ที่ระลึกในงานพระราชทานเพลิงศพ นายนิยม ปัทมเสวี. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- ศักดิ์ชัย สายสิงห์. (2556). ศิลปะล้านนา. กรุงเทพฯ : มติชน.
- _____. (2563). คู่มือนำชม ศิลปกรรมโบราณในล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สมาคมเพื่อการศึกษาสมบัติวัฒนธรรมจังหวัดลำปาง. (2515). ตำนานวัดพระธาตุลำปางหลวง และตำนานวัดพระแก้วดอนเต้า จัดพิมพ์ถวายเป็นทานแก่วัดพระธาตุลำปางหลวง เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่นายวิชัย เลาหวัณณ์. เชียงใหม่ : เจริญการค้า.
- สันติ เล็กสุขุม. (2547). ประวัติศาสตร์ศิลปะไทย (ฉบับย่อ). กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- _____. (2550). ความสัมพันธ์จีน-ไทย โยงใยในลวดลายประดับ. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- _____. (2561). ศิลปะภาคเหนือ : ทรัพยากรชัย-ล้านนา. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สามารถ สิริเวชพันธุ์. (2527). วิหารโถง ชุมโขง สกุลช่างลำปาง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สายนต์ ไพธัญจิตร. (2543). โบราณคดีชุมชนที่เมืองน่าน. กรุงเทพฯ : โครงการโบราณคดีชุมชน.
- สายนต์ ไพธัญจิตร และคณะ. (2552). โบราณคดีอาสารที่แหล่งเตาเวียงกาหลง. กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (ม.ป.ป.). ศิลปินแห่งชาติที่ 20. ศิลปินแห่งชาติที่ 3. ม.ป.ท. : ม.ป.พ.
- สำนักศิลปากรที่ 7 น่าน. (2551). วัดพระธาตุลำปางหลวง บูรณะระเบียงคด กุฏิพระแก้ว และหอไตร. เชียงใหม่ : ช่อฟ้าก่อสร้าง.
- สุรัช จงจิตงาม. (2549). ท่องเที่ยว-เรียนรู้ล้านนา : เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง. กรุงเทพฯ : มิวเซียมเพรส.

- สุรพล ดำริห์กุล. (2542). *เครื่องปั้นดินเผา*. กรุงเทพฯ : สดาร์ปรีนท์.
- _____. (2561). *ประวัติศาสตร์และศิลปะล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. (2541). *งานปูนปั้นล้านนาสมัยราชวงศ์มังรายและยุคที่เกี่ยวข้อง*.
รายงานการวิจัย. เชียงใหม่ : คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (เอกสารอัดสำเนา).
- _____. (2545). *เที่ยววัด เที่ยววา ชมนงานปูนปั้นล้านนา*. กรุงเทพฯ : สายธาร.
- เสนอ นิลเดช. (2526). *ศิลปะสถาปัตยกรรมล้านนา*. กรุงเทพฯ : เมืองโบราณ.
- หน่วยอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมธรรมชาติและศิลปกรรมท้องถิ่นจังหวัดลำปาง. (2555). *แหล่งเตา
เครื่องปั้นดินเผาโบราณจังหวัดลำปาง*. ลำปาง : ลำปางบรรณกิจพริ้นติ้ง.
- อาณาจักรล้านนา กำเนิดและการล่มสลาย : พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าฯ ยุพราชวิทยาลัย 100 ปี
นามพระราชทาน. (ม.ป.ป.).
- อุมาพร เสริฐพรรณิก. (2545). *การศึกษาประติมากรรมแบบล้านนาในจังหวัดลำปาง*. วิทยานิพนธ์
ปริญญาโทบริหารศิลป สาขาประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย
ศิลปากร.
- ฮันส์ เพนซ์, ศรีเลา เกษพรหม และศราวุธ ศรีทา. (2547). *จารึก 1.4.3.1 เชียงแสน พ.ศ. 2269.
ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 8 : จารึกในจังหวัดเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

ประวัติผู้เขียน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ฐาปกรณ์ เครือระยา

อาจารย์คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี (ศป.บ.) ศิลปบัณฑิต ภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปริญญาโท (ศศ.ม.) ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการศิลปะและวัฒนธรรม
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผลงานประเภทตำรา/หนังสือ

- 2555 หนังสือเรื่อง “พุทธศิลป์ล้านนา : คุณค่า ศรัทธา และการอนุรักษ์” (เขียนร่วม) ส่วนหนึ่งจากงานวิจัย “ศิลปกรรมท้องถิ่นทางพุทธศาสนาในเขตอำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” (วิจัยร่วม) ศูนย์โบราณคดีภาคเหนือ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ได้รับการสนับสนุนทุนตีพิมพ์จาก ศูนย์วิจัยและบริการวิชาการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2556 หนังสือเรื่อง “คู่มือศิลปกรรมล้านนา” หนังสือภาพประวัติศาสตร์นครลำปาง จัดพิมพ์โดย วัฒนธรรมวิทยาร
- 2557 หนังสือเรื่อง “เรือนพื้นถิ่นล้านนา” (เขียนร่วม) สนับสนุนทุนตีพิมพ์จาก สำนักส่งเสริมศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- 2561 หนังสือเรื่อง “ดอกไม้ในพิธีกรรม วัฒนธรรมและความเชื่อ” จัดพิมพ์โดย โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2561

- 2563 หนังสือเรื่อง “พรรณพฤษภษาล้านนา จากพันธกรรมพืชสู่ลวดลายในศิลปกรรม” จัดพิมพ์โดย โครงการอนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2563
- 2564 หนังสือเรื่อง “มรดกวัฒนธรรม ศิลปกรรมวัดปงสนุก” (เขียนร่วม) ชื่อบทความ “พุทธลักษณะสกุลช่างครูบาโน พระพุทธรูปครูเมืองละกอน” จัดพิมพ์โดย วัดปงสนุกเหนือ ร่วมกับมูลนิธิธรรมา-บุญชัย (น. 231-251).
- 2564 หนังสือเรื่อง “ปูนปั้นล้านนา งานช่างและสถาปัตยกรรม ถิ่นศรัทธา” โครงการจัดตั้งสถาบัน สลาล้านนา เพื่อฟื้นฟูองค์ความรู้สลาล้านนา ภายใต้โครงการขับเคลื่อนเมืองเชียงใหม่ สู่เมืองมรดกโลก จัดพิมพ์โดย องค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่ ประจำปีงบประมาณ 2564
- 2565 หนังสือเรื่อง “ปฐมนิพนธ์ หม้อดอกในวัฒนธรรมล้านนา” จัดพิมพ์โดย โครงการ อนุรักษ์พันธุกรรมพืชอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ร่วมกับมหาวิทยาลัยแม่โจ้ ประจำปีงบประมาณ 2565

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ ในศิลปกรรมล้านนา

เครื่องเคลือบดินเผาประดับ งานช่างเทคนิคหนึ่งที่ปรากฏในวัฒนธรรมล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23 ใช้สำหรับประดับอาคารสถาปัตยกรรมทางพุทธศาสนา ที่แสดงให้เห็นถึงการรับเอาอิทธิพลงานช่างจากวัฒนธรรมภายนอก เข้ามามีส่วนในการสร้างสรรค์งานศิลปกรรมในพื้นที่ ก่อเกิดงานศิลป์ที่เป็นเอกลักษณ์ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ก่อนจะหายไปและเข้ามาระลอกใหม่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 25 อีกครั้ง ถือเป็นภาพสะท้อนที่แสดงให้เห็นถึงงานช่างที่มาพร้อมกับกลุ่มคนในแต่ละช่วงเวลา ซึ่งเทคนิคดังกล่าวขาดช่วงในการสืบทอดองค์ความรู้เป็นเวลาเกือบร้อยปี ทำให้งานเครื่องเคลือบดินเผาประดับหายไปจากวัฒนธรรมล้านนาในเวลาต่อมาจวบจนถึงปัจจุบัน

